

ВЕРХОВНОГО ВІСНИК СУДУ України

Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями

Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті

Судові рішення у цивільних, господарських і кримінальних справах

У Європейському суді з прав людини

Використання комп'ютерних технологій у судочинстві

2007

№ 1(65)

Офіційне науково-практичне видання.
Виходить дванадцять разів на рік.
Засноване 22 липня 1994 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Журнал включено до переліку
наукових фахових видань
постановою Президії ВАК України
від 9 лютого 2000 р. № 2-02/2

Голова редакційної колегії — П.П. Пилипчук

Редакційна колегія:

В.П. Барбара,

В.П. Білоус (д.ю.н.),

О.Ф. Волков,

І.П. Домбровський,

В.В. Земляной,

Н.О. Киреева (к.ю.н.),

Л.М. Козаченко (відп. секретар),

В.В. Кривенко,

Н.С. Кузнецова (д.ю.н.),

В.Д. Лисак,

Ф.М. Марчук,

С.М. Міщенко,

В.П. Потапенко,

З.В. Ромовська (д.ю.н.),

А.О. Селіванов (д.ю.н.),

М.П. Селіванов (заступник голови редколегії),

Є.Ф. Стрекалов,

В.І. Шакун (д.ю.н.),

М.Є. Шумило (д.ю.н.),

А.Г. Ярема

Редакція не завжди поділяє
думку авторів статей.
За точність наведених у статтях даних,
посилань на нормативні акти
й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом
голови редакційної колегії
з обов'язковим посиланням на джерело

Анотована інформація про черговий номер
журналу ще до виходу його у світ подається на
web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

© Верховний Суд України, 1996—2006

2 У Пленумі Верховного Суду України *At the Plenum of the Supreme Court of Ukraine*

- 2 Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями
Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13

On courts' practice in dealing with criminal cases on crimes committed by straight criminal associations
Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of December 23, 2005, No. 13

- 6 Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також адміністративні правопорушення на транспорті
Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 14

On courts' practice in application of legislation dealing with cases on particular crimes on traffic safety and transport exploitation as well as administrative traffic infractions
Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of December 23, 2005, No. 14

12 Судова практика *Judicial Practice*

- 12 Рішення у цивільних справах
Decisions in civil cases
- 18 Рішення у господарських справах
Decisions in commercial cases
- 24 Рішення у кримінальних справах
Decisions in criminal cases

29 У Європейському суді з прав людини *At the European Court of Human Rights*

- 29 Рішення у справі «ТОВ «Терем», Чечоткін та Оліус проти України»
Реферативний переклад

Judgment in the Case of Ltd "Terem," Chechotkin and Oliuc v. Ukraine
Abstract translation

- 32 Рішення у справі «Павлюлинець проти України»
Реферативний переклад

Judgment in the Case of Pavlyulynets' v. Ukraine
Abstract translation

- 33 Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
щодо рішення у справі «Сільяден проти Франції»
Реферативний переклад

Press release of the Registrar of the European Court of Human Rights
concerning Judgment in the Case of Silyaden v. France
Abstract translation

- 36 *На допомогу судді*
To the Judge's Help

- 36 Барбара В.П. Використання комп'ютерних технологій
у судочинстві
Barbara V.P. Exploitation of computer technologies in judicial system

- 40 *Проблеми судово-правової реформи*
Issues of Judicial-Legal Reform

- 40 Городовенко В.В. Європейські стандарти незалежності
судової влади
Gorodovenko V.V. European standards of judicial independence

- 45 *Сторінки історії*
Pages of History

- 45 Лакізюк В.П. Інститут тервінгських суддів у готських пле-
мен Північного Причорномор'я (III—IV ст. н.е.)
*Lakyzyuk V.P. Institute of "terving" judges of the Gothic tribes of the
Northern Black Sea region (III—IV centuries A.D.)*

Міжнародні зв'язки
International Cooperation

Адреса редакції:
01024 Київ 24, вул. П.Орлика, 4^а,
кімн. 231, 516.

Телефони:
голова редакційної колегії (044) 253-3502,
відповідальний секретар (044) 253-1683,
редактори (044) 253-7081, 253-1683,
група технічного забезпечення
(044) 253-0687.

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори
А.В. Гончарук,
П.О. Мусяченко,
Р.В. Парубець,
Н.М. Федоровська

Комп'ютерний набір
Ж.М. Колодченко

Верстка
С.І. Самкової,
В.М. Горобченка

Репрографія
В.М. Горобченка

Фото
В.С. Негребецького

Оформлення обкладинки
В.С. Жиборовського

Переклад англійською
М.В. Парфічевої

Видавець:
ТОВ «Видавництво «Істина»
04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.
Телефон: (044) 434-8406, 449-9455.
E-mail:
istina_bk@ukr.net
istina_book@rambler.ru

Віддруковано:
ТОВ «Лігера-Графік»
03038 Київ 38, вул. М. Грінченка, 4.
Тел. (044) 496-3742, 496-3743, 496-3744,
факс (044) 496-3745.

Підписано до друку 06.02.2006.
Формат 60×90/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 020311.
Наклад 5100 прим. Ціна договірна.

Постанови Пленуму Верховного Суду України

Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями

*Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 23 грудня 2005 р. № 13*

З метою однакового і правильного застосування судами законодавства при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

1. Звернути увагу судів на те, що при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, необхідно враховувати: норми Кримінального кодексу України (далі — КК), в яких визначено особливості кримінальної відповідальності осіб, котрі вчинили злочини у співучасті (статті 26—31); ознаки злочину, що вказують на його вчинення організованою групою (ч. 3 ст. 28) або злочинною організацією (ч. 4 ст. 28); положення статей Особливої частини КК, якими передбачено додаткові ознаки спеціальних видів таких груп чи організацій (статті 257, 258, 260).

Суди мають досліджувати докази не лише стосовно конкретних злочинів, а й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, — щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матеріальної бази, кількісного складу, вербування нових членів, структури та ієрархії об'єднання, наявності в нього корупційних зв'язків, існування певних правил поведінки його членів, розподілу між ними функцій тощо. У мотивувальній частині вироку необхідно наводити дані про те, коли саме і протягом якого часу було утворено організовану групу чи злочинну організацію, як довго вона функціонувала, відомості про організаторів об'єднання та характер стосунків, які склалися між ними і членами останнього.

При розгляді багатоепізодних справ судам слід установлювати, на якому етапі злочинної діяльності об'єднання набуло ознак стійкого і до якого саме виду воно належить, маючи на увазі, що нерідко об'єднання зазнає таких змін після вчинення

ряду злочинів у простих формах співучасті (групою осіб або групою осіб за попередньою змовою) чи трансформується з одного виду в інший (наприклад, декілька організованих груп об'єднуються в злочинну організацію, організована група озброюється і набуває ознак банди).

2. Суди мають ретельно з'ясувати характер дій тих осіб, котрих органи досудового слідства визнали організаторами злочинної діяльності стійких об'єднань чи вчинення конкретних злочинів у простих формах співучасті, оскільки, як правило, такі особи є найбільш небезпечними суб'єктами організованої злочинної діяльності. При цьому слід урахувувати, що відповідно до ч. 3 ст. 27 КК організатором є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням, а також особа, яка утворила організовану групу або злочинну організацію чи керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування злочинної діяльності такої групи або організації.

3. При з'ясуванні змісту ознак, за якими особа може бути визнана організатором вчинення злочину (злочинів) у простих формах співучасті, потрібно виходити з того, що дії організаційного характеру полягають в об'єднанні дій інших співучасників і спрямуванні їх на вчинення одного чи декількох злочинів або в координації поведінки цих осіб.

Організація вчинення злочину (злочинів) може полягати в залученні співучасників усіх видів (виконавців, пособників, підбурювачів, інших організаторів) або лише одного з них (наприклад, виконавців) і здійснюватись у формі наказу, угоди, прохання, підкупу, доручення, замовлення тощо. Мета зберегти єдність співучасників для подальшої злочинної діяльності при цьому не ставиться.

Керування підготовкою злочину (злочинів) виявляється у спрямуванні дій виконавця, пособника,

підбурювача на готування до одного чи декількох злочинів, а саме на: замовлення злочину; підшукування або пристосування засобів чи знарядь його вчинення; залучення співучасників, інструктування їх щодо виконання відповідних злочинних діянь; усунення перешкод та інше умисне створення умов для вчинення злочину, зокрема розроблення заходів щодо нейтралізації діяльності правоохоронних органів (організація підкупу працівника такого органу, застосування насильства до нього або його близьких, усунення з посади чи інше блокування його діяльності, яка може перешкодити реалізації злочинних намірів); визначення місць переховування співучасників після вчинення злочину та його знарядь, а також предметів, здобутих злочинним шляхом, тощо.

Керування вчиненням злочину (злочинів) передбачає спрямування зусиль інших співучасників на безпосереднє виконання діянь, що становлять об'єктивну сторону складу злочину (діяння виконавця), або на забезпечення такого виконання (діяння пособника та підбурювача). Воно може полягати в інструктуванні учасників злочину щодо виконання тих чи інших діянь, які становлять об'єктивну сторону складу злочину, або щодо забезпечення їх виконання, у координації злочинних дій співучасників (розставлення останніх на місці злочину, визначення послідовності їх дій, налагодження зв'язку між ними), у забезпеченні прикриття цих дій тощо.

Дії організатора злочину (злочинів) при простій формі співучасті належить кваліфікувати за статтею Особливої частини КК, якою передбачено відповідальність за вчинений злочин, із посиланням на ч. 3 ст. 27 КК, а якщо він був одним із виконавців діянь, що становлять об'єктивну сторону складу цього злочину, — без посилання на зазначену норму. Якщо ж особа брала участь у вчиненні одного злочину як організатор, а іншого — як виконавець, пособник чи підбурювач, її дії в кожному випадку мають кваліфікуватися самостійно.

4. Утворення (створення) організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Проте основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин.

5. Керування організованою групою або злочинною організацією полягає у вчиненні сукупності дій,

спрямованих на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організація заходів щодо прикриття останньої; вдосконалення структури об'єднання) та здійснення ними злочинної діяльності (визначення її мети і напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координація їхніх дій; ініціювання здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо).

Зазначені дії організаційного характеру можуть здійснюватись у формі віддання наказів, розпоряджень, давання доручень, проведення інструктажів, прийняття звітів про виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки.

6. Забезпечення фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації може полягати і в організації постачання їй коштів іншими особами, і в безпосередньому його здійсненні. У такий спосіб кошти можуть спрямовуватись на фінансування витрат, пов'язаних як із функціонуванням організованої групи чи злочинної організації (придбання автотехнічних засобів, зброї чи іншого майна, оренда приміщення, виплата коштів членам цих об'єднань за виконання ними відповідних функцій, а також винагороди виконавцям та іншим співучасникам злочинів, підкуп представників влади, здійснення розвідувальних заходів, вкладання коштів у незаконну підприємницьку діяльність тощо), так і зі вчиненням конкретного злочину.

При цьому слід мати на увазі, що здійснення іншого, крім фінансового (наприклад, матеріально-технічного, інформаційного), забезпечення злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації за змістом ч. 3 ст. 27 КК не є підставою для визнання особи організатором. Це можливо лише за умови вчинення нею й інших дій, відповідальність за які передбачено зазначеною нормою.

7. Організація приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації може полягати у координації дій щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних зазначеними об'єднаннями злочинним шляхом; підкупу осіб, уповноважених на виконання функцій держави; створення умов для проникнення учасників цих об'єднань до органів влади з метою забезпечити безпеку злочинної діяльності та виїзду учасників такої діяльності за межі регіону чи країни; збуту

предметів, здобутих злочинних шляхом; маскуван-
ня слідів злочину; фізичного знищення потерпілих
чи свідків, а також тих співучасників, які могли б
виступити як свідки. Таке приховування є спе-
цифічною формою пособницької діяльності.

У разі, коли приховування, на організацію яко-
го були спрямовані дії особи, саме по собі утворює
склад окремого злочину (наприклад, убивство, зни-
щення чи пошкодження майна, давання хабара,
легалізація (відмивання) доходів, здобутих злочин-
ним шляхом) і це охоплювалось умислом такої осо-
би, її дії необхідно додатково кваліфікувати ще й як
організацію відповідного злочину.

8. Якщо конкретні дії організаційного характе-
ру (організація відповідного стійкого злочинного
об'єднання або керування ним) за своїми ознаками
утворюють самостійний склад злочину, то особу,
яка їх вчинила, треба визнавати виконавцем тако-
го злочину, а її дії додатково кваліфікувати за від-
повідною статтею Особливої частини КК (зокрема,
за ч. 1 ст. 255, ст. 257).

9. Під організованою групою (ч. 3 ст. 28 КК)
належить розуміти внутрішньо стійке об'єднання
трьох і більше осіб, яке було попередньо утворене
з метою вчинення ряду злочинів або тільки одного,
який потребує ретельної довготривалої підготовки.
Таку групу слід вважати утвореною з моменту до-
сягнення її учасниками домовленості про вчинення
першого злочину за наявності планів щодо подаль-
шої спільної злочинної діяльності.

10. Злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК) — це
внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єд-
нання трьох і більше осіб або двох і більше органі-
зованих груп (структурних частин), метою діяль-
ності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких
злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної
довготривалої підготовки, або керівництво чи ко-
ординація злочинної діяльності інших осіб, або
забезпечення функціонування як самої злочинної
організації, так і інших злочинних груп.

Злочинну організацію слід вважати утвореною
(створеною), якщо після досягнення особами зго-
ди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо
тяжкого злочину, але до його закінчення об'єднання
набуло всіх обов'язкових ознак такої організації.
При цьому не має значення, передувала набуттю
об'єднанням ознак злочинної організації стадія його
існування як організованої групи чи зазначена ор-
ганізація була одразу створена як така.

Якщо перший, а також наступні злочини були
вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових
ознак злочинної організації, ці злочини за наявності
до того підстав необхідно кваліфікувати як такі, що
вчинені організованою групою.

11. Стійкість організованої групи та злочин-
ної організації полягає в їх здатності забезпечити

стабільність і безпеку свого функціонування, тоб-
то ефективно протидіяти факторам, що можуть їх
дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невиз-
нання авторитету або наказів керівника, намагання
окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти
з нього), так і зовнішнім (недотримання правил без-
пеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність
конкурентів по злочинному середовищу тощо).

На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім
дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі
ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його
учасниками, їх централізоване підпорядкування,
єдині для всіх правила поведінки, а також наявність
плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функ-
цій учасників щодо його досягнення.

Ознаками зовнішньої стійкості злочинної ор-
ганізації можуть бути встановлення корупційних
зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну
інформацією щодо діяльності конкурентів по зло-
чинному середовищу, створення нелегальних (ті-
ньових) страхових фондів та визначення порядку їх
наповнення й використання тощо.

Набуття організованою групою крім ознак внут-
рішньої ще й ознак зовнішньої стійкості (за наяв-
ності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких
і особливо тяжких злочинів), як правило, свідчить
про те, що ця група трансформувалась у злочинну
організацію.

12. Структура злочинного об'єднання — це його
внутрішня побудова, яка визначається відповідною
конфігурацією і змістом стійких зв'язків учасників
об'єднання та забезпечує психологічну єдність і
стабільність останнього.

Ієрархічність злочинної організації полягає у
підпорядкованості учасників останньої організа-
тору і забезпечує певний порядок керування таким
об'єднанням, а також сприяє збереженню функціо-
нальних зв'язків та принципів взаємозалежності
його учасників або структурних частин при здійс-
ненні спільної злочинної діяльності.

13. Вступ особи до організованої групи чи зло-
чинної організації (участь у ній) означає надання
цією особою згоди на участь у такому об'єднанні
за умови, що вона усвідомлювала факт його існу-
вання і підтвердила певними діями реальність
своїх намірів.

14. Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК суб'єктом зло-
чину, вчиненого організованою групою, може ви-
знаватись лише особа, яка є учасником такого
об'єднання, причому не тільки та, котра була одним
із виконавців злочину, а й та, котра його готувала.
Тому у випадках, коли діяльність організованої гру-
пи була припинена на стадії готування злочину чи
ця група здійснила готування, а діяння, що стано-
вить об'єктивну сторону складу злочину, було ви-
конане не всіма, а одним чи двома її учасниками,

суди мають кваліфікувати злочин як учинений організованою групою.

15. При кваліфікації злочинів, учинених організованою групою або злочинною організацією, суди повинні дотримувати положень ч. 1 ст. 30 КК про умови відповідальності організаторів та учасників таких об'єднань, враховуючи при цьому, що зазначені умови є неоднаковими і залежать від того, у складі якого об'єднання особа вчиняла злочини, — організованої групи чи злочинної організації. Якщо в першому випадку відповідальність настає тільки за злочинні дії осіб, які зорганізувалися, то в другому — і за саму організацію для злочинної діяльності, тобто злочинами визнаються і створення злочинної організації та (або) вступ до неї, безвідносно до того, чи розпочали її учасники вчинювати конкретні злочини. Тому злочини, вчинені у складі злочинної організації, належить самостійно кваліфікувати за відповідними нормами за сукупністю з нормою, яка передбачає відповідальність за створення такої організації, участь у ній чи у вчинюваних нею злочинах (ч. 1 ст. 255 КК).

16. Бандитизм становить окремий різновид спільної злочинної діяльності, специфічними проявами якої в цьому разі є організація озброєної банди та участь у ній або у вчинюваному нею нападі. Для притягнення особи до відповідальності за ст. 257 КК достатньо вчинення нею хоча б одного з цих діянь (за умови, що організацію банди доведено). Суд має з'ясувати, в якій саме формі особа вчинила бандитизм, та зазначити це у вироку з наведенням відповідних мотивів.

17. Бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки.

Банду слід вважати створеною з моменту досягнення її учасниками згоди щодо вчинення першого нападу за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди. При цьому не має значення, передувала створенню банди стадія існування об'єднання як організованої групи або злочинної організації чи банда одразу була створена як така.

Якщо перший, а також наступні злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак банди, ці злочини за наявності до того підстав необхідно визнавати такими, що вчинені організованою групою чи злочинною організацією.

Оскільки ст. 257 КК передбачено відповідальність за організацію банди, а не за організаційну діяльність щодо її створення, дії обвинувачених можна кваліфікувати як закінчений бандитизм лише у випадках,

коли банду дійсно було організовано. Організаційна ж діяльність, яка не дала такого результату, може розцінюватись як замах на бандитизм.

18. Обов'язковими ознаками організації банди є мета цієї діяльності — вчинення нападів — та озброєність її учасників або хоча б одного з них (в останньому випадку інші учасники мають знати про це й усвідомлювати можливість застосування зброї під час нападів). Організація такого об'єднання утворює склад бандитизму незалежно від того, чи встигли його учасники здійснити хоча б один із намічених нападів.

19. Організацією озброєної банди належить визнавати створення як організованої групи чи злочинної організації, що вже озброєні, але ще не вчинили нападів, так і таких стійких об'єднань, які, щоб дістати зброю, вчиняють напади на військово-службовців, працівників правоохоронних органів тощо. Уже в момент нападу з метою заволодіння зброєю ці об'єднання стають бандою, оскільки в такий спосіб її члени озброюються.

20. У випадках, коли для вирішення питання про належність відповідних предметів до зброї, а також питання про їх придатність до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, у справі необхідно призначити експертизу, яку слід проводити у відповідних експертних установах. Для вирішення лише другого питання достатньо участі спеціаліста.

Треба мати на увазі, що банда може бути озброєна і гладкоствольною зброєю.

21. Роз'яснити судам, що дії, які полягають у незаконному заволодінні вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, їх придбанні, виготовленні, ремонті, або в незаконному заволодінні радіоактивними матеріалами чи їх придбанні, або у виготовленні, ремонті холодної зброї, вчинені з метою організації банди, а також аналогічні дії учасників уже існуючої банди чи збут останніми зазначених предметів належить кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 257 і ст. 262 або ч. 1 чи ч. 2 ст. 263 КК.

Дії ж учасників банди, пов'язані з незаконним носінням, зберіганням, ремонтом та передачею (один одному) предметів, якими вона озброєна, є складовими елементами бандитизму і додаткової кваліфікації за ст. 263 КК не потребують.

22. Оскільки законом встановлено відповідальність за сам факт організації банди, то особа, яка була одним із її організаторів, визнається виконавцем злочину, передбаченого ст. 257 КК, навіть якщо вона в подальшому не брала участі в діяльності банди.

23. Участь в озброєній банді слід розуміти не тільки як безпосереднє здійснення нападів, а й як сам

факт вступу особи до неї чи вчинення будь-яких дій, спрямованих на створення сприятливих умов для її функціонування (надання транспорту, приміщень, здійснення фінансування та матеріально-технічного забезпечення, постачання зброї, підшукування об'єктів для нападу, зберігання зброї, злочинно набутого майна, коштів тощо). Проте в будь-якому разі участь у банді (як форма бандитизму) обов'язково передбачає членство особи в цьому об'єднанні, яке набувається шляхом вступу до останнього. Вчинення зазначених дій особою, яка не є учасником банди, належить розцінювати як пособництво у бандитизмі.

24. Нападом озброєної банди є дії, спрямовані на досягнення злочинного результату шляхом застосування насильства до потерпілого чи створення загрози його застосування. Такий напад вважається здійсненим і в тих випадках, коли члени банди не застосували зброї, яка перебувала в їх розпорядженні.

25. Участь у вчинюваному бандою нападі може брати й особа, яка не входить до її складу. Проте дії такої особи можна кваліфікувати за ст. 257 КК тільки в тому разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, який вчинює банди. Якщо ж зазначена особа не брала безпосередньої участі у нападі, а

лише якимось чином сприяла в його вчиненні, її дії слід вважати пособництвом.

Особи, які не були учасниками банди і не усвідомлювали факту її існування, але в будь-який спосіб сприяли у вчиненні нею нападу, несуть відповідальність за злочин, що охоплювався їхнім умислом.

26. Суди мають урахувати, що ст. 257 КК, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках судам належить керуватися положенням ст. 33 КК, згідно з яким за сукупності злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК.

27. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 9 «Про судову практику в справах про бандитизм».

Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті

*Постанова
Пленуму Верховного Суду України
від 23 грудня 2005 р. № 14*

З метою забезпечення однакового і правильного застосування судами законодавства у справах про злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті Пленум Верховного Суду України **постановляє**:

1. Звернути увагу судів на те, що своєчасний і правильний розгляд справ про злочини, передбачені статтями 286—289, 415 Кримінального кодексу України (далі — КК), а також справ про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 121, 122, 122¹, 122², 123, 124, 130, 132 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КпАП), має важливе значення для забезпечення безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту, захисту життя та здоров'я людей, майнових прав фізичних і юридичних осіб.

2. При розгляді кримінальних та адміністративних справ зазначених категорій суди мають ураху-

увати положення правових норм, у яких визначено поняття «транспортні засоби», зокрема, примітки до ст. 286 КК, ч. 6 ст. 121 КпАП, п. 1.10 Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306. Виходячи із цих положень транспортними засобами, про які йдеться у статтях 286, 287, 289, 290 КК, статтях 121, 122, 122¹, 122², 123, 124, 130, 132 КпАП, слід вважати всі види автомобілів, трактори й інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби, що приводяться в рух за допомогою двигуна з робочим об'ємом 50 куб. см і більше або електродвигуна потужністю понад 3 кВт.

До транспортних засобів, зокрема, належать: усі види автобусів; усі види автомобілів, у тому числі спеціальні і спеціалізовані (наприклад, санітарні, пожежні, спортивні, поливальні, автокрани, навантажувачі); трактори — самохідні машини (ко-

лісні або на гусеничному ходу), призначені для перевезення вантажів чи виконання сільськогосподарських, будівельних, лісових та інших робіт; самохідні машини, призначені для виконання сільськогосподарських, дорожніх, будівельних, меліоративних і лісових робіт, — комбайни, грейдери, бульдозери, екскаватори, крани та ін.; міський електротранспорт — трамваї і тролейбуси, в тому числі пасажирські, вантажні, ремонтні, спеціального обслуговування, колієукладачі; мотоцикли, зокрема дорожні, спортивні, спеціального призначення, з боковим причепом або без нього; моторолери, мотоколяски й інші механічні транспортні засоби, дозволена максимальна маса яких не перевищує 400 кг; інші механічні транспортні засоби — всюдиходи, аеросани, амфібії тощо; причепа.

Не є транспортними засобами мопеди, велосипеди з двигуном із робочим об'ємом до 50 куб. см, рухомий склад метрополітену, фунікулера та інших видів залізниць (пасажирські й вантажні потяги, локомотиви, дрезини тощо).

3. При розгляді справ про злочини, відповідальність за які встановлено статтями 286—288, 415 КК, слід мати на увазі, що диспозиції сформульованих у них норм — бланкетні. У зв'язку з цим суди повинні ретельно з'ясувати і зазначити у вирокі, у чому саме полягали названі у перелічених статтях порушення; норми яких правил, інструкцій, інших нормативних актів не додержано; чи є причинний зв'язок між учиненими порушеннями та передбаченими законом суспільно небезпечними наслідками.

4. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 286 КК, визнають особу, яка керує транспортним засобом, незалежно від того, чи має вона на це право, а злочину, передбаченого ст. 415 КК, — військовослужбовця (військовозобов'язаного під час проходження навчальних або спеціальних зборів), котрий безпосередньо керує бойовою, спеціальною чи транспортною машиною, незалежно від того, чи є він штатним водієм такої машини і чи вміє він нею керувати. За певних умов до відповідальності за цими статтями може бути притягнута особа, яка навчає водінню іншу особу і перебуває під час навчальної їзди поруч із учнем (майстер виробничого навчання, інструктор тощо).

5. Треба мати на увазі, що відповідальність за статтями 286, 415 КК настає незалежно від місця, де були допущені порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту, правил водіння або експлуатації машини (на магістралі, шосе, вулиці, залізничному переїзді, полі, території підприємства, у дворі тощо).

Це стосується й випадків, коли зазначені правила було порушено під час виконання з допомогою транспортних засобів різних робіт (дорожніх, сільськогосподарських, будівельних та ін.). Якщо ж

особа під час виконання таких робіт, хоча б і під час руху чи експлуатації машини, порушила не ці, а інші правила (наприклад, правила охорони праці, зокрема правила техніки безпеки), її дії, за наявності до того підстав, підлягають кваліфікації за статтями КК, які передбачають відповідальність за недодержання саме інших правил, а у відповідних випадках — за злочини проти життя та здоров'я особи або за знищення чи пошкодження майна.

6. Роз'яснити судам, що порушення особою правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту, яке спричинило наслідки, передбачені різними частинами ст. 286 КК, слід кваліфікувати як один злочин за тією її частиною, яка передбачає більш тяжкі наслідки. При цьому у вирокі необхідно зазначити всі кваліфікуючі ознаки злочину.

Якщо ж наслідки, зазначені у різних частинах ст. 286 КК, спричинені двома або більше порушеннями, винна особа має нести відповідальність за сукупністю злочинів, передбачених цими нормами.

7. У випадках, коли передбачені ст. 286 КК суспільно небезпечні наслідки настали через порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту двома або більше водіями транспортних засобів, суди повинні з'ясувати характер порушень, які допустив кожен із них, а також чи не було причиною порушення зазначених правил одним водієм їх недодержання іншим і чи мав перший можливість уникнути дорожньо-транспортної події та її наслідків. При цьому треба мати на увазі, що за певних умов виключається кримінальна відповідальність особи, яка порушила правила дорожнього руху вимушено, через створення аварійної ситуації іншою особою, котра керувала транспортним засобом.

8. Відповідальність за статтями 286—288, 415 КК настає лише за умови, що винна особа внаслідок порушення певних правил спричинила з необережності потерпілому середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження або його смерть. Якщо ж, порушуючи відповідні правила й усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, винний передбачав суспільно небезпечні наслідки і бажав або свідомо припускав їх настання, ці дії необхідно кваліфікувати за статтями КК, в яких встановлено відповідальність за умисні злочини проти життя та здоров'я особи.

9. Загибеллю кількох людей (ч. 3 ст. 286, ч. 2 ст. 415 КК) є смерть хоча б двох потерпілих, що настала внаслідок порушення особою правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту, правил водіння або експлуатації машини під час однієї дорожньо-транспортної події. У разі загибелі двох людей під час різних дорожньо-транспортних подій винна особа має відповідати за ч. 2 ст. 286 або ч. 1 ст. 415 КК.

10. Порухнення особою правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту, правил водіння або експлуатації машини і наступне залишення потерпілого від такого злочину без допомоги слід кваліфікувати, за наявності до того підстав, за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 286 чи 415 КК та відповідною частиною ст. 135 цього Кодексу.

11. Випуск в експлуатацію завідомо технічно несправного транспортного засобу (ст. 287 КК) належить розуміти як усні або письмові згоду, розпорядження, вказівку особи, відповідальної за технічний стан чи експлуатацію транспортних засобів, про використання у сфері дорожнього руху якогось із них із такими технічними несправностями, за яких його експлуатація відповідно до розд. 31 Правил дорожнього руху заборонена.

Допуском до керування транспортним засобом особи, яка не має права ним керувати або перебуває у стані сп'яніння, визнають усні чи письмові згоду, розпорядження, вказівку особи, відповідальної за технічний стан чи експлуатацію цього засобу, про його використання у сфері дорожнього руху таким водієм. Як допуск можна розглядати також мовчазну згоду, видачу маршрутного листа, передачу ключів і документів або керма, невідсторонення водія від керування тощо.

Іншими грубими порушеннями правил експлуатації транспорту, що забезпечують дорожній рух, є грубе порушення режиму роботи водіїв; відсутність контролю за технічним станом транспортних засобів; надання дозволу на використання не обладнаного належним чином вантажного транспортного засобу для перевезення пасажирів, перевантаженого транспортного засобу чи завантаженого з порушенням вимог правил дорожнього руху; допуск до керування особи, яка перебуває під впливом лікарських препаратів, у стомленому або хворобливому стані, тощо.

12. Стаття 287 КК може бути застосована лише за умови, що особа, відповідальна за технічний стан чи експлуатацію транспортних засобів, усвідомлювала наявність зазначених у цій статті обставин, які унеможливають експлуатацію таких засобів. До осіб названої категорії належать працівники підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, на яких законом або підзаконними нормативними актами покладено відповідальність за технічний стан чи експлуатацію транспортних засобів (завідувачі та начальники гаражів, інспектори безпеки руху, головні механіки, власники та водії таких засобів, які дозволили іншим особам керувати останніми, тощо).

Службові особи, які не є суб'єктами цього злочину, але внаслідок зловживання службовим становищем чи несумлінного виконання своїх обов'язків

сприяли настанню тяжких наслідків, з урахуванням конкретних обставин справи можуть нести кримінальну відповідальність за злочини у сфері службової діяльності.

13. Судам слід мати на увазі, що водій чи власник транспортного засобу (уповноважена особа), який на порушення чинних правил передав керування ним особі, котра не мала або була позбавлена права керувати такими засобами взагалі чи засобом відповідної категорії, у разі спричинення зазначеними діями перелічених у ст. 287 КК наслідків несе відповідальність за цією статтею, а особа, яка фактично керувала транспортним засобом, — за ст. 286 КК.

Кримінальна відповідальність за ст. 287 КК настає також у випадках, коли потерпілим від передбаченого зазначеною статтею злочину є особа, яка керувала транспортним засобом.

Передача на порушення чинних правил керування транспортним засобом службовій особі, від якої водій залежить по службі, не звільняє останнього від відповідальності. Виняток становить випадок, коли зазначена службова особа чи працівник органу внутрішніх справ усунули водія від керування цим засобом.

14. Суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 288 КК, полягає у порушенні відповідних правил, норм і стандартів при будівництві, реконструкції, ремонті чи утриманні шляхів, вулиць, залізничних переїздів, інших шляхових споруд (наприклад, вимиканні вуличного освітлення в темну пору доби, наданні дозволу на експлуатацію ділянки дороги з поганим покриттям, невстановленні загороджувальних засобів та попереджувальних знаків на місці проведення дорожніх робіт, несвоєчасному огляді доріг, вулиць, залізничних переїздів, інших шляхових споруд з метою з'ясувати, чи відповідає їх стан вимозі забезпечення дорожнього руху, тощо).

Суб'єктом цього злочину можуть бути особи, які виконують такі роботи або відповідальні за їх проведення: керівники дорожньо-експлуатаційних підприємств, їхні підлеглі, котрим надано повноваження щодо дотримання відповідних правил, норм і стандартів, та рядові працівники зазначених підприємств; інспектори безпеки руху; виконроби, майстри, інші особи, які керують проведенням дорожніх робіт чи робіт у межах проїзної частини; тощо.

15. Незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК) слід розуміти як умисне, протиправне вилучення його з будь-якою метою у власника або законного користувача всупереч їх волі (з місця стоянки чи під час руху) шляхом запуску двигуна, буксирування, завантажування на інший транспортний засіб, примусового відсторонення зазначених осіб від керування, примушування їх до

початку чи продовження руху тощо. Таке заволодіння може бути вчинене таємно або відкрито, шляхом обману чи зловживання довірою, із застосуванням насильства або погрозу.

Цей злочин визнають закінченим з моменту, коли транспортний засіб почав рухатись унаслідок запуску двигуна чи буксирування, а якщо заволодіння відбувається під час руху такого засобу, — з моменту встановлення контролю над ним.

Проникнення в кабінку, гараж чи інше сховище, спробу запустити двигун або буксирувати транспортний засіб з метою заволодіння ним необхідно розглядати як замах на вчинення злочину.

Не є незаконним заволодіння транспортним засобом у стані крайньої необхідності, наприклад, для того, щоб терміново доставити тяжко хвору людину до лікарні, приборкати стихійне лихо, усунути іншу небезпеку, яка загрожує людям, інтересам суспільства чи держави.

16. Заволодіння транспортним засобом за попередньою змовою групою осіб має місце у випадках, коли дві особи і більше заздалегідь, тобто до початку виконання дій, які становлять об'єктивну сторону складу злочину, домовилися про спільне його вчинення, незалежно від того, хто з них керував цим засобом. Проте не підлягають кримінальній відповідальності за ст. 289 КК особи, які не брали участі у вилученні транспортного засобу, але після заволодіння ним винною особою здійснили поїздку на ньому.

17. Відповідно до частин 2, 3 ст. 289 КК та п. 3 примітки до цієї статті матеріальну шкоду слід визнавати значною в разі заподіяння реальних збитків на суму від 100 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а великою — на суму понад 250 таких мінімумів.

При вирішенні питання про те, чи були збитки реальними, необхідно виходити з положень п. 1 ч. 2 ст. 22 Цивільного кодексу України, де зазначено, що такими збитками є втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, що вона зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права.

Якщо транспортний засіб не зазнав ніяких пошкоджень унаслідок незаконного заволодіння, його технічний стан не погіршився і відновлення він не потребує або сума відповідних витрат менша від зазначеної у п. 3 примітки до ст. 289 КК, така кваліфікуюча ознака, як заподіяння значної або великої шкоди, відсутня.

У випадках, коли особа знищила транспортний засіб, яким незаконно заволоділа, чи призвела до такого стану, що він повністю втратив свою цінність і його вже не можна використовувати за прямим призначенням, розмір реальних збитків дорівнює вартості автомобіля на день вчинення злочину. Та-

ким же чином треба вирішувати це питання, якщо транспортний засіб після незаконного заволодіння не знайдено.

У разі пошкодження внаслідок дій винної особи окремих деталей, вузлів, агрегатів транспортного засобу розмір реальних збитків необхідно визначати виходячи з вартості запасних частин і відновлювального ремонту.

18. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 289 КК, не можна визнавати осіб, які є співвласниками або законними користувачами транспортного засобу; працівників підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, котрі без належного дозволу здійснили поїздку на закріпленому за ними транспортному засобі; а також службових осіб, наділених повноваженнями щодо використання чи експлуатації транспортних засобів.

19. Якщо для вирішення питань, які виникли у справі про злочин проти безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, потрібні спеціальні знання, суд має призначити експертизу. У відповідній ухвалі (постанові) слід навести необхідні експертні вихідні дані, що ґрунтуються на матеріалах справи. За наявності в них різних даних щодо обставин події суд доручає експерту дати висновок стосовно кожного з варіантів окремо. На підставі аналізу всіх зібраних у справі доказів суд повинен зазначити у вирокі, які вихідні дані він визнав такими, що відповідають дійсності, і з їх урахуванням оцінити висновок експерта. При цьому слід виходити з того, що згідно зі ст. 67 Кримінально-процесуального кодексу України висновок експерта не має наперед установленної сили, а також переваги перед іншими доказами і, як і всі вони, має бути оцінений судом за внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності та відповідно до закону.

20. При призначенні покарання за ст. 286 КК суди мають урахувувати не тільки наслідки, що настали, а й характер та мотиви допущених особою порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, її ставлення до цих порушень та поведінку після вчинення злочину, вину інших причетних до нього осіб (пішоходів, водіїв, працівників, відповідальних за технічний стан і правильну експлуатацію транспортних засобів, тощо), а також обставини, які пом'якшують і обтяжують покарання, та особу винного.

21. У кожному випадку призначення покарання за частинами 1, 2 ст. 286 і ст. 287 КК необхідно обговорювати питання про доцільність застосування до винного додаткового покарання — позбавлення права керувати транспортними засобами або обіймати посади, пов'язані з відповідальністю за технічний стан чи експлуатацію транспортних засобів, відповідно.

Додаткове покарання, передбачене як обов'язкове ч. 3 ст. 286 КК, суд згідно зі ст. 69 КК може не призначати лише за наявності декількох обставин, які пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, і з урахуванням особи винного.

Позбавлення права керувати транспортними засобами можна застосовувати як додаткове покарання незалежно від того, що особу вже було позбавлено такого права в адміністративному порядку. Однак призначення цього покарання особі, яка взагалі не мала права керувати транспортними засобами, є неможливим.

22. У разі вчинення злочину в стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних чи інших одурманюючих засобів, суд повинен обговорити питання про визнання цієї обставини відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 67 КК такою, яка обтяжує покарання винного.

23. Потерпілий, якому внаслідок учинення транспортного злочину заподіяно моральну, фізичну чи майнову шкоду, вправі пред'явити цивільний позов про її відшкодування, який має бути розглянутий судом разом із кримінальною справою. Якщо цивільний позов не був заявлений, суд повинен роз'яснити особі, яка зазнала шкоди від злочину, її право пред'явити такий позов до підсудного або до особи, котра за законом несе матеріальну відповідальність за заподіяну ним шкоду.

24. Звернути увагу судів на неприпустимість спрощеного підходу до судового розгляду справ про адміністративні правопорушення на транспорті та ігнорування прав осіб, яких притягають до відповідальності, потерпілих, їх законних представників і захисників.

Суди повинні неухильно виконувати вимоги ст. 268 КпАП щодо розгляду справи про адміністративне правопорушення у присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Під час відсутності зазначеної особи це можливо лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце та час розгляду і від неї не надійшло клопотання про його відкладення.

При розгляді справ зазначеної категорії необхідно з'ясувати всі обставини, перелічені у статтях 247, 280 КпАП, у тому числі шляхом допиту свідків та призначення експертиз.

Зміст постанови судді має відповідати вимогам, передбаченим статтями 283 і 284 КпАП. У ній, зокрема, потрібно навести докази, на яких ґрунтується висновок про вчинення особою адміністративного правопорушення, та зазначити мотиви відхилення інших доказів, на які посилався правопорушник, чи висловлених останнім доводів.

Визнати правильною практику тих суддів, які вмотивованими постановами повертають протоко-

ли про адміністративні правопорушення, складені не уповноваженою на те посадовою особою або без додержання вимог ст. 256 КпАП, відповідному правоохоронному органу для належного оформлення.

Установивши в діях особи, притягнутої до адміністративної відповідальності, ознаки злочину, суддя відповідно до ст. 253 КпАП зобов'язаний вмотивованою постановою передати матеріали за належністю — прокурору, органу досудового слідства або дізнання — для вирішення питання про порушення кримінальної справи.

25. Розглядаючи справи про керування транспортними засобами з технічними несправностями, з якими їх експлуатація заборонена (ч. 2 ст. 121 КпАП), судді повинні зазначити у постанові характер несправності з посиланням на відповідний пункт розд. 31 Правил дорожнього руху, де наведено перелік таких несправностей.

26. Суб'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КпАП, можуть бути лише водії транспортних засобів. При цьому пошкодження таких засобів, вантажів, шляхів, шляхових та інших споруд чи іншого майна має бути наслідком порушення правил дорожнього руху. Пошкодження названих об'єктів, спричинене порушенням зазначених правил не водієм або діями водія, не пов'язаними з таким порушенням, не тягне адміністративної відповідальності за цією статтею.

27. При розгляді справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 130 КпАП, судам слід враховувати, що сп'яніння може бути як алкогольним, так і наркотичним. Стан сп'яніння встановлюють шляхом огляду правопорушника, який проводять згідно з Інструкцією про порядок направлення громадян для огляду на стан сп'яніння в заклади охорони здоров'я та проведення огляду з використанням технічних засобів (затверджена спільним наказом Міністерства внутрішніх справ, Міністерства охорони здоров'я та Міністерства юстиції України від 24 лютого 1995 р. № 114/38/15-36-18).

Якщо водій ухилився від огляду, то відповідні його дії та ознаки сп'яніння необхідно зафіксувати в протоколі про адміністративне правопорушення, складеному у присутності двох свідків, що є підставою для притягнення порушника до адміністративної відповідальності.

Керування транспортним засобом слід розуміти як виконання функцій водія під час руху такого засобу або інструктора-водія під час навчання учнів-водіїв, незалежно від того, керує особа транспортним засобом, який рухається своїм ходом чи за допомогою буксирування.

Для притягнення до відповідальності за ст. 130 КпАП не має значення, протягом якого часу особа, яка перебуває у стані сп'яніння, керувала транспорт-

ним засобом. Правопорушення вважають закінченим з того моменту, коли останній почав рухатись.

Відповідальність за передачу керування транспортним засобом особі, яка перебуває у стані сп'яніння (ч. 1 ст. 130 КпАП), настає за умови, що тому, хто це робить, відомо про такий стан.

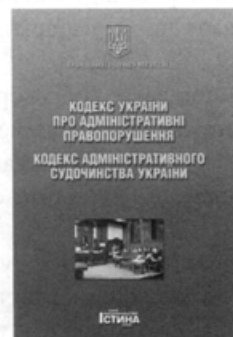
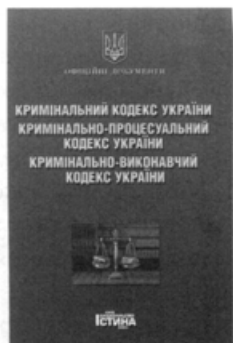
28. Судам необхідно враховувати, що КпАП не передбачає накладення адміністративного стягнення нижче від найнижчої межі, передбаченої санкцією певної норми. Тому згідно зі ст. 33 цього Кодексу основні й додаткові стягнення слід застосовувати з урахуванням характеру вчиненого правопорушення, особи правопорушника, ступеня його вини, майнового стану, обставин, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, у межах санкцій відповідних норм.

Оскільки наведений у ст. 34 КпАП перелік обставин, які пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, не є вичерпним, суддя при накладенні адміністративного стягнення може визнати пом'якшуючими й інші обставини, не передбачені цією статтею. Перелік обставин, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення (ст. 35 КпАП), навпаки, є вичерпним, тому суддя не вправі посилатись у постанові як на обтяжуючі і враховувати при накладенні стягнення обставини, не передбачені законом.

Позбавлення права керувати транспортними засобами можна застосовувати тільки як основне адміністративне стягнення за вчинення правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 122, статтями 122¹ і 122², ч. 3 ст. 123, статтями 124 і 130, ч. 1 ст. 132 КпАП. Можливості накладати на винну особу таке стягнення як додаткове цей Кодекс не надає. Суди не вправі застосовувати його й тоді, коли винна особа вже позбавлена такого права або взагалі його не мала.

Оплатне вилучення транспортного засобу є допустимим тільки як додаткове адміністративне стягнення за вчинення правопорушень, за які встановлено відповідальність ч. 5 ст. 121, ч. 2 ст. 130 КпАП. Застосування його як основного стягнення законом не передбачено. Не можна накладати це стягнення й на особу, яка вчинила відповідне правопорушення, керуючи транспортним засобом, що належить іншій особі.

29. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 24 грудня 1982 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про транспортні злочини» (зі змінами, внесеними постановами від 28 березня 1986 р. № 4, від 4 червня 1993 р. № 3 та від 3 грудня 1997 р. № 12).

Видавництво «Істина» пропонує у серії книг «Офіційні документи»:

- Цивільний процесуальний кодекс України
- Господарський кодекс України
- Господарський процесуальний кодекс України
- Кримінальний кодекс України
- Кримінально-процесуальний кодекс України
- Кримінально-виконавчий кодекс України
- Митний кодекс України з постатейними матеріалами
- Кодекс України про адміністративні правопорушення
- Кодекс адміністративного судочинства України

З питань придбання звертатися:
04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.
Тел. (044) 449-9455, 434-8406, 442-9753.
E-mail: ictina_book@rambler.ru

Рішення у цивільних справах

Відповідно до ч. 2 ст. 29 Закону України від 23 вересня 1999 р. «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» перерахування сум щомісячних страхових виплат провадиться також у разі зростання у попередньому календарному році середньої заробітної плати у галузях національної економіки за даними центрального органу виконавчої влади з питань статистики. Таке перерахування провадиться з 1 березня наступного року. При цьому визначена раніше сума щомісячної страхової виплати зменшенню не підлягає.

Вирішуючи позов про відшкодування шкоди, заподіяної професійним захворюванням, суд повинен навести в рішенні відповідні розрахунки, визначивши розмір заробітної плати чи тарифної ставки позивача до ушкодження здоров'я, зростання середньої заробітної плати в галузі економіки, а також її підвищення на конкретному підприємстві, враховуючи при цьому постанови правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 31 січня 2002 р. № 7 «Про затвердження Порядку призначення та здійснення страхових виплат потерпілим (членам їх сімей)», Кабінету Міністрів України від 7 березня 2001 р. № 225 «Про максимальну величину фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподаткованого доходу (прибутку), сукупного оподаткованого доходу (граничну суму заробітної плати (доходу), з яких справляються страхові внески до соціальних фондів» та постанови правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 14 березня 2002 р. № 15 «Про перерахування сум щомісячних страхових виплат потерпілим (членам їх сімей) з 1 березня 2002 року»

*Ухвала Судової палати у цивільних справах
Верховного Суду України від 18 серпня 2005 р.
(в и т я з)*

У жовтні 2002 р. Г. звернувся до суду із позовом до державного підприємства «Українська державна компанія з реструктуризації підпри-

ємств вугільної промисловості «Укрвуглереструктуризація» (далі — УДКР), відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань у Центрально-Міському районі м. Горлівки (далі — відділення Фонду) про відшкодування шкоди, посилаючись на те, що він працював у відповідача забійником й отримав професійне захворювання. Відповідно до висновку від 12 січня 1995 р. медико-соціальної експертної комісії (далі — МСЕК) йому встановлено 40 % втрати працездатності.

Центрально-Міський районний суд м. Горлівки рішенням від 28 грудня 2001 р. позивачу визначив щомісячні платежі на відшкодування шкоди в розмірі 688 грн, починаючи з 1 грудня 2001 р., але не врахував коефіцієнт підвищення тарифних ставок та окладів, який з 1 березня 2002 р. становив на підприємстві відповідача 1,193. Оскільки про застосування цього коефіцієнту Г. не було відомо, просив відшкодувати шкоду, заподіяну через ушкодження здоров'я, із урахуванням зазначеного коефіцієнту.

Центрально-Міський районний суд м. Горлівки рішенням від 15 жовтня 2002 р., яке залишив без зміни Апеляційний суд Донецької області ухвалою від 21 квітня 2003 р., позов задовольнив: постановив стягнути з відділення Фонду на користь Г. недоплачену суму — 928 грн — як компенсацію шкоди та зобов'язав щомісячно виплачувати позивачу з 1 березня 2002 р. 821 грн з подальшим коригуванням відповідно до чинного законодавства.

У касаційній скарзі відділення Фонду просило скасувати постановлені у справі судові рішення та направити справу на новий розгляд, мотивуючи вимогу порушення судами норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши суддю-доповідача, обговоривши наведені у скарзі доводи та перевіrivши матеріали справи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Задовольняючи позов про перерахунок сум відшкодування, суди першої та апеляційної інстанції виходили з того, що з урахуванням коефіцієнту зростання середнього заробітку в галузі — 1,193 — позивачу необхідно щомісячно виплачувати 821 грн.

З такими висновками суду погодитися не можна.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 29 Закону від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» перерахування сум щомісячних страхових виплат провадиться також у разі зростання у попередньому календарному році середньої заробітної плати в галузях національної економіки за даними центрального органу виконавчої влади з питань статистики. Таке перерахування провадиться з 1 березня наступного року. При цьому визначена раніше сума щомісячної страхової виплати зменшенню не підлягає.

У постанові правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 31 січня 2002 р. № 7 «Про затвердження Порядку призначення та здійснення страхових виплат потерпілим (членам їх сімей)» визначено, що середньомісячна заробітна плата підлягає коригуванню у разі проведення перерахування щомісячних страхових виплат з 1 березня кожного року.

При цьому відкоригована середньомісячна заробітна плата не може перевищувати максимальну величину (граничну суму) заробітної плати (доходу), з якої сплачуються страхові внески до Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

При перерахуванні щомісячних страхових виплат з 1 березня для коригування середньомісячної заробітної плати застосовується коефіцієнт, на який перераховуються щомісячні страхові виплати потерпілим (членам їх сімей) за рішенням правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків.

Відповідно до п. 3 постанови Кабінету Міністрів України від 7 березня 2001 р. № 225 «Про максимальну величину фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподаткованого доходу (прибутку), сукупного оподаткованого доходу (граничну суму заробітної плати (доходу)), з яких справляються страхові внески до соціальних фондів» (у редакції, що діяла на час розгляду справи) розмір максимальної величини фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподаткованого доходу (прибутку), сукупного оподаткованого доходу (граничної суми заробітної плати (доходу)), дорівнює розміру максимальної величини, що встановлюється законом про розмір страхових внесків.

На 1 березня 2002 р. максимальна величина заробітної плати (гранична сума) становила 1 тис. 600 грн.

Згідно з постановою правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 14 березня 2002 р. № 15 «Про перерахування сум щомісячних страхових виплат потерпілим (членам їх сімей) з 1 березня 2002 року» перерахування сум що-

місячних страхових виплат провадиться з урахуванням коефіцієнту зростання реальної заробітної плати у галузях національної економіки в 2001 р. у порівнянні з 2000 р., який за даними Державного комітету статистики України становить 1,193. При цьому перерахована сума не повинна перевищувати середнього заробітку, який потерпілий мав до втрати здоров'я.

Як убачається з матеріалів справи, суд такого розрахунку в рішенні не навів, не визначив розмір заробітної плати, тарифної ставки позивача до ушкодження здоров'я, зростання середньої заробітної плати в галузі економіки, підвищення її на УДКР за спеціальністю позивача. У зв'язку з цим судові рішення не можна визнати обґрунтованими.

Зважаючи на такі обставини та керуючись ст. 334 ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу відділення Фонду задовольнила: рішення Центрально-Міського районного суду м. Горлівки від 15 жовтня 2002 р. та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 21 квітня 2003 р. скасувала, справу направила на новий розгляд до суду першої інстанції.

Сума одноразової страхової виплати потерпілому, що належить до виплати на підставі Закону України від 23 вересня 1999 р. «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», визначається із розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток втрати потерпілим професійної працездатності, але не вище чотирикратного розміру граничної суми заробітної плати (доходу), з якої справляються внески до Фонду. Цей розмір граничної суми заробітної плати визначається відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 7 березня 2001 р. № 225 «Про максимальну величину фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподаткованого доходу (прибутку), сукупного оподаткованого доходу (граничну суму заробітної плати (доходу)), з яких справляються страхові внески до соціальних фондів» у редакції зазначеної Постанови, яка є чинною на час вирішення справи в суді

*Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 27 жовтня 2005 р.
(в и т я г)*

У березні 2003 р. К. звернувся до суду з позовом до адміністрації шахти «Ореховська» (далі — шахта) державного підприємства «Краснодонвугілля» (далі — ДП) про відшкодування шкоди. На обґрунтування своїх вимог він зазначив, що працює у відповідача з 1984 р., 4 листопада 2002 р. відповідно

до висновку медико-соціальної експертної комісії (далі — МСЕК) йому встановлено 25 % стійкої втрати працездатності внаслідок професійного захворювання та згідно з постановою Краснодонського міського відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України (далі — відділення Фонду) від 3 грудня 2002 р. йому нараховано й виплачено одноразову допомогу в розмірі 8 тис. 800 грн. Вважаючи, що суму одноразової допомоги відповідач виплатив у неповному обсязі (останній зобов'язаний був виплатити її за кожний відсоток утрати працездатності з розрахунку середньої заробітної плати, яка становить 876 грн, а саме 21 тис. 919 грн) позивач просив стягнути з ДП на свою користь неповністю виплачену суму одноразової допомоги в розмірі 13 тис. 119 грн.

Краснодонський міський суд Луганської області рішенням від 9 квітня 2003 р., яке залишив без зміни Апеляційний суд Луганської області ухвалою від 21 серпня 2003 р., позов К. задовольнив.

У касаційній скарзі ДП, пославшись на неправильне застосування судом норм матеріального та порушення норм процесуального права, просило судові рішення скасувати й постановити нове рішення — про відмову в задоволенні позову К.

Заслухавши суддю-доповідача, обговоривши наведені у скарзі доводи та перевіrivши матеріали справи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Задовольняючи позов К., міський суд виходив із того, що відповідно до ст. 11 Закону від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ «Про охорону праці» (далі — Закон № 2694-ХІІ) і розд. 7 «Соціальні гарантії» Колективного договору між адміністрацією та працівниками шахти на 2002—2003 рр. відповідач зобов'язаний відшкодувати працівникові шкоду, заподіяну йому каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язану з виконанням трудових обов'язків, у повному обсязі втраченого заробітку.

Проте з такими висновками суду погодитися не можна з таких підстав.

Суд установив, що К. під час роботи на шахті отримав професійне захворювання і згідно з висновком МСЕК від 4 листопада 2002 р. йому встановлено 25 % стійкої втрати працездатності, у зв'язку з чим постановою відділення Фонду від 3 грудня 2002 р. К. нараховано й виплачено одноразову допомогу в сумі 8 тис. 800 грн.

Згідно з розд. ХІ «Прикінцеві положення» Закону від 23 вересня 1999 р. № 1105-ХІV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (далі — Закон № 1105-ХІV), який набув чинності з 1 квітня 2001 р., відшкодування шкоди

проводиться Фондом соціального страхування, а відповідно до ч. 2 ст. 34 цього Закону в разі стійкої втрати професійної працездатності, установленної МСЕК, Фонд соціального страхування від нещасних випадків проводить одноразову страхову виплату потерпілому, сума якої визначається із розрахунку середньомісячного заробітку потерпілого за кожний відсоток втрати потерпілим професійної працездатності, але не вище чотирикратного розміру граничної суми заробітної плати (доходу), з якої справляються внески до Фонду.

Відповідно до п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 7 березня 2001 р. № 225 «Про максимальну величину фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподаткованого доходу (прибутку), сукупного оподаткованого доходу (граничну суму заробітної плати (доходу)), з яких справляються страхові внески до соціальних фондів» з урахуванням змін, внесених постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2002 р. № 494, яка була чинною до 1 червня 2003 р., установлено максимальну величину фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, оподаткованого доходу (прибутку), сукупного оподаткованого доходу (граничну суму заробітної плати (доходу)), з яких відповідно до законів України справляються страхові внески (збори) до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та Пенсійного фонду, в розмірі 2 тис. 200 грн на місяць у розрахунку на кожну фізичну особу — платника внесків (зборів).

Висновок суду про те, що одноразова допомога К. повинна бути виплачена відповідачем у повному обсязі відповідно до заподіяної шкоди на підставі ст. 11 Закону № 2694-ХІІ, не ґрунтується на вимогах чинного законодавства на час настання страхового випадку.

На зазначене не звернув уваги й апеляційний суд при розгляді справи в апеляційному порядку.

На підставі викладеного колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що суд першої інстанції, хоча повно й правильно встановив обставини справи, проте неправильно застосував закон, який не поширюється на дані правовідносини.

За таких обставин та керуючись статтями 336, 341 ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ДП задовольнила: рішення Краснодонського міського суду Луганської області від 9 квітня 2003 р. й ухвалу Апеляційного суду цієї ж області від 21 серпня 2003 р. скасувала і постановила нове рішення про відмову в задоволенні позову К. до адміністрації шахти.

Відшкодування шкоди за рахунок державного бюджету провадиться лише у випадках прямо передбачених у законі

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 вересня 2005 р. (в и т я з)

У березні 2003 р. Л. звернувся до суду з позовом до управління Державної автомобільної інспекції управління Міністерства внутрішніх справ України в Одеській області (далі — ДАІ), управління Державного казначейства у Одеській області (далі — управління) про відшкодування моральної шкоди. Позовні вимоги він мотивував тим, що у вересні 2002 р. за його участю сталася дорожньо-транспортна подія й працівники ДАІ незаконно вилучили в нього посвідчення водія, яке повернули лише після закриття провадження у справі. Внаслідок цього Л. був позбавлений можливості користуватися автомобілем, який є для нього основним засобом пересування, оскільки він — інвалід II групи. Пославшись на зазначені обставини, позивач просив стягнути з ДАІ, управління 10 тис. грн на відшкодування моральної шкоди.

Приморський районний суд м. Одеси рішенням від 12 грудня 2003 р., яке залишив без зміни Апеляційний суд цієї області ухвалою від 10 березня 2004 р., позов задовольнив частково: постановив стягнути з управління на користь Л. 2 тис. грн на відшкодування моральної шкоди.

У касаційній скарзі управління, пославшись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, просило скасувати постановлені у справі судові рішення і направити справу на новий розгляд.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Задовольняючи частково позов Л., суди виходили з того, що позивач є інвалідом II групи, в якого посадові особи ДАІ, порушуючи вимоги закону, неправомірно вилучили посвідчення водія і таким чином заподіяли моральну шкоду, що згідно із Законом від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» (далі — Закон № 266/94-ВР) підлягає відшкодуванню за рахунок коштів державного бюджету.

Проте з такими висновками суду погодитися не можна.

Відповідно до статей 56, 62 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок

держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Відшкодування шкоди з державного бюджету провадиться лише у випадках, що прямо передбачені у законі, а саме: статтями 440, 440¹, 443 ЦК 1963 р., Законом № 266/94-ВР та Положенням про застосування цього закону (затверджене наказом Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України та Міністерства фінансів України від 4 березня 1996 р. № 6/5/3/41, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 6 березня 1996 р. за № 106/1131).

Районний суд цих обставин не з'ясував і не перевіряв, чи поширюється на позивача Л. визначені законом умови як підстави для відшкодування шкоди за рахунок державного бюджету.

Враховуючи те, що суди першої та другої інстанцій порушили вимоги норм матеріального й процесуального права, та керуючись ст. 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу управління задовольнила: рішення Приморського районного суду м. Одеси від 12 грудня 2003 р. й ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 10 березня 2004 р. скасувала, справу направила на новий розгляд до суду першої інстанції.

Згідно з роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України, що міститься у п. 3 постанови від 31 березня 1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» (зі змінами, внесеними постановою від 25 травня 2001 р. № 5) під немайновою шкодою, заподіяною юридичній особі, слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також учиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підриву довіри до її діяльності

Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 вересня 2005 р. (в и т я з)

У грудні 2001 р. товариство з обмеженою відповідальністю «Укркомплект» (далі — ТОВ) звернулося до суду з позовом до Г. про стягнення з нього 8 тис. 948 грн матеріальної та 2 тис. 500 грн моральної шкоди. Позовні вимоги воно обґрунтувало тим, що 5 травня 2001 р. Г., керуючи автомобілем «Тойота-Старлет», при здійсненні розвороту виїхав на смугу зустрічного руху, перешкодивши руху ав-

томобілю «Пежо-405» під керуванням водія ТОВ, унаслідок чого сталася дорожньо-транспортна подія (далі — ДТП) та було пошкоджено належний позивачу транспортний засіб.

За фактом ДТП було порушено кримінальну справу за обвинуваченням Г. за ч. 1 ст. 215 КК, провадження в якій Хмельницький міський суд постановою від 10 жовтня 2001 р. заклав у зв'язку з декриміналізацією злочину.

У квітні 2002 р. Г. звернувся до суду із зустрічним позовом, в якому просив стягнути з ТОВ на його користь 5 тис. 18 грн на відшкодування матеріальної та 5 тис. 500 грн — моральної шкоди. Свої вимоги він мотивував тим, що у ДТП винний водій ТОВ, який перевищив допустиму в місті швидкість руху і мав можливість запобігти зіткненню автомобілів.

Хмельницький міський суд рішенням від 5 серпня 2002 р. позов ТОВ задовольнив частково: постановив стягнути з Г. на користь позивача 7 тис. 605 грн на відшкодування матеріальної та 900 грн — моральної шкоди, 250 грн та 76 грн державного мита — витрат за проведення експертизи; у задоволенні зустрічного позову Г. до ТОВ відмовив.

Апеляційний суд Хмельницької області ухвалою від 2 грудня 2002 р. рішення суду першої інстанції залишив без зміни.

У касаційній скарзі Г., пославшись на порушення судами норм матеріального права, просив ухвалені судові рішення скасувати, справу розглянути по суті та його позовні вимоги задовольнити в повному обсязі, а ТОВ в задоволенні позовних вимог відмовити.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Міський та апеляційний суди, задовольняючи частково позовні вимоги ТОВ у частині відшкодування матеріальної шкоди, дійшли правильного висновку, що Г. порушив п.п. 10.1, 10.4 Правил дорожнього руху України і це має пряий причинний зв'язок з наслідками ДТП, що підтверджено висновком експерта від 22 червня 2001 р., а тому на нього і було покладено обов'язок відшкодувати матеріальну шкоду.

Суди також обґрунтовано врахували, що перевищення водієм ТОВ швидкості, хоча і не мало прямого причинного зв'язку з наслідками, що настали, але могло призвести до заподіяння більш значної шкоди.

Ураховуючи це, міський суд зменшив розмір відшкодування матеріальної шкоди.

Задовольняючи позовні вимоги в частині відшкодування моральної шкоди на користь ТОВ, суди виходили з того, що воно тривалий час не могло користуватися автомобілем представницького класу, і через що зазнало втрат немайнового характеру.

Однак із таким висновком суду погодитися не можна з таких підстав.

Відповідно до ч. 1 ст. 440¹ ЦК 1963 р. моральна (немайнова) шкода, заподіяна громадянину або організації діяннями іншої особи, яка порушила їх законні права, відшкодовується особою, яка заподіяла шкоду, якщо вона не доведе, що моральна шкода заподіяна не з її вини.

У п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» (зі змінами, внесеними постановою від 25 травня 2001 р. № 5) роз'яснено, що під немайновою шкодою, заподіяною юридичній особі, слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підризу довіри до її діяльності.

Суди першої та апеляційної інстанцій при розгляді справи не встановили обставини (факти) на підтвердження спричинення ТОВ утрат немайнового характеру, які могли бути визнані моральною (немайновою) шкодою. За таких обставин задоволення позову ТОВ у частині відшкодування моральної (немайнової) шкоди є неправильним застосуванням норми матеріального права.

З огляду на наведене та керуючись ст. 336 ЦПК, ст. 440¹ ЦК 1963 р., Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Г. задовольнила частково: рішення Хмельницького міського суду від 5 серпня 2002 р. та ухвалу Апеляційного суду Хмельницької області від 2 грудня 2002 р. у частині задоволення позову ТОВ про відшкодування моральної (немайнової) шкоди змінила, відмовивши у задоволенні позову ТОВ до Г. в цій частині на підставі п. 5 ч. 1 ст. 336, ст. 341 ЦПК; в іншій частині судові рішення залишила без зміни.

Правило ч. 2 ст. 195 ЦК 1963 р. про залишення завдатку особі, яка його одержала, або стягнення з неї подвійної суми завдатку застосовується в тих випадках, коли між сторонами було укладено договір, проте він не виконується з вини якоїсь зі сторін. Якщо ж сторони домовились укласти договір, але відповідним чином його не оформили, сплачені в рахунок виконання договору платежі визнаються авансовими і повертаються в тому розмірі, в якому вони надавалися

Рішення Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 13 жовтня 2005 р. (в и т я г)

У грудні 2002 р. П. звернувся до суду з позовом до К. про стягнення подвійної суми завдатку, моти-

вуючи позовні вимоги тим, що на підтвердження свого наміру купити у відповідачки квартиру в м. Севастополі 10 грудня 1998 р. він уклав з нею нотаріально посвідчену угоду про завдаток та передав їй як завдаток 3 тис. 427 грн (сума, еквівалентна 1 тис. дол. США). Однак договір купівлі-продажу не був укладений з вини К., оскільки квартира перебувала під заставою в «Укрсоцбанку» та на неї суд наклав арешт. Позивач просив стягнути з відповідачки на його користь подвійну суму завдатку в розмірі 10 тис. 660 грн та 3 тис. грн — на відшкодування моральної шкоди.

Ленінський районний суд м. Севастополя рішенням від 30 січня 2003 р., яке залишив без зміни Апеляційний суд м. Севастополя ухвалою від 9 вересня 2003 р., позов П. задовольнив частково: постановив стягнути з К. на користь позивача подвійну суму завдатку в розмірі 10 тис. 660 грн, 106 грн витрат з оплати державного мита та 8 грн державного мита в дохід держави. У задоволенні решти позовних вимог суд відмовив.

У касаційній скарзі К. просила скасувати ухвалені судові рішення, пославшись на порушення судом норм матеріального і процесуального права, а справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Задовольняючи позовні вимоги П. про стягнення подвійної суми завдатку, районний суд керувався ч. 2 ст. 195 ЦК 1963 р., відповідно до якої грошова сума, що видається однією з договірних сторін у рахунок належних з неї за договором платежів другій стороні на підтвердження укладення договору й для забезпечення його виконання (завдаток), повертається в подвійному розмірі стороні, яка дала завдаток, якщо укладений договір не був виконаний з вини сторони, що одержала завдаток.

Однак зазначена норма матеріального права застосована судом неправильно, оскільки правило цієї норми щодо залишення завдатку особі, яка його одержала, або стягнення з неї подвійної суми завдатку застосовується в тих випадках, коли між сторонами було укладено договір, проте він не ви-

конується з вини якоїсь зі сторін. Якщо ж сторони домовились укласти договір, але відповідним чином його не оформили, сплачені в рахунок виконання договору платежі визнаються авансовими і повертаються в тому розмірі, в якому вони надавалися.

Із матеріалів справи вбачається, що 14 вересня та 24 вересня 1998 р. П. передав К. суму, еквівалентну 1 тис. дол. США у рахунок придбання в неї квартири в м. Севастополі, а 10 грудня того ж року вони уклали нотаріально посвідчену угоду про завдаток. За умовами цієї угоди П. для забезпечення договору купівлі-продажу квартири, який мав бути укладений не пізніше ніж 30 квітня 1999 р., передав К. 1 тис. дол. США.

Суд установив, що договір купівлі-продажу в установленому законом порядку укладений не був.

Оскільки П. і К. домовились укласти договір купівлі-продажу квартири, але відповідно його не оформили, то передана в рахунок виконання договору П. 1 тис. дол. США визнається авансом і повертається в тому розмірі, в якому вона надавалася.

Оскільки відповідно до ст. 99 Конституції України і Указу Президента України від 25 серпня 1996 р. № 762/96 «Про грошову реформу в Україні» грошовою одиницею і єдиним законним засобом платежу на території України є гривня, стягненню підлягає сума в розмірі 1 тис. дол. США за курсом Національного банку України, що на день ухвалення рішення становило 5 тис. 50 грн (5,05 грн за 1 дол. США).

Зважаючи на те, що у справі не вимагається збирання або проведення додаткової перевірки доказів, обставини справи суд установив повно й правильно, але допустив помилку в застосуванні норм матеріального права, та керуючись ст. 334 ЦПК, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу К. задовольнила частково: рішення Ленінського районного суду м. Севастополя від 30 січня 2003 р. й ухвалу Апеляційного суду м. Севастополя від 9 вересня 2003 р. скасувала; позов П. до К. про стягнення суми задовольнила частково: постановила стягнути з К. на користь позивача 5 тис. 50 грн; у задоволенні решти позовних вимог відмовила.

Рішення у господарських справах

Згідно зі ст. 11 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» викуп застосовується до тих об'єктів, які не були продані на аукціоні чи за конкурсом і були включені до переліку об'єктів, що підлягають приватизації шляхом викупу

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 14 червня 2005 р. (в и т я г)

У березні 2004 р. приватний підприємець Ч. звернулася у Господарський суд Одеської області з позовом до Представництва по управлінню комунальною власністю Одеської міської ради (далі — представництво міськради), прохаючи зобов'язати відповідача провести роботу з підготовки до продажу позивачу орендованого ним нежитлового приміщення першого поверху загальною площею 193,3 квадратних метрів у м. Одесі.

На обґрунтування позовних вимог позивач посилається на ст. 15 ЦК та на те, що відмова відповідача від продажу позивачу як орендованого ним приміщення, так і всієї будівлі в цілому, є немотивованою.

У квітні 2004 р. позивач подав заяву про доповнення позовних вимог, де просив суд залучити до участі у справі як відповідачів Одеську міську раду (далі — міськрада) та приватне підприємство «Строй-Систем» (далі — ПП) і визнати недійсним укладений між ними договір від 4 грудня 2003 р. купівлі-продажу частини аварійної двоповерхової будівлі загальною площею 1 тис. 326,9 квадратних метрів у м. Одесі. Позивач стверджував, що цей договір був укладений з порушенням норм законодавства.

Ухвалою від 27 квітня 2004 р. Господарський суд Одеської області залучив як відповідачів міськраду та ПП.

26 квітня 2004 р. третя особа у справі, яка заявила самостійні вимоги на предмет спору — закрите акціонерне товариство «Футбольний клуб «Чорноморець» (далі — ЗАТ) подало до Господарського суду Одеської області позов до ПП та до представництва міськради про визнання недійсним договору купівлі-продажу від 4 грудня 2003 р., укладеного між міськрадою і ПП. Свої вимоги ЗАТ обґрунтувало тим, що рішенням виконкому міськради від 15 січня 2004 р. «Про заходи щодо здійснення комплексної реконструкції кварталів у межах вулиць: Пантелеймонівської, Преображенської, М. Арнаутської, Катерининської» (далі — рішення виконкому міськради від 15 січня 2004 р.) передбачено здійснення комплексної реконструкції кварталів у межах зазначених вулиць. Забудовником цих кварталів

визнано ЗАТ. Під забудову підпадала й аварійна двоповерхова будівля, в якій розміщене оспорюване нежитлове приміщення.

Відповідачі проти позову заперечували, посиляючись на його необґрунтованість.

Господарський суд Одеської області рішенням від 26 травня 2004 р. позов задовольнив. Рішення мотивовано тим, що договір купівлі-продажу від 4 грудня 2003 р. не укладався на підставі Закону від 6 березня 1992 № 2171-ХІІ «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» (далі — Закон № 2171-ХІІ), а тому посилення відповідача на відсутність у позивача права на викуп орендованого приміщення є безпідставним. Згідно з п. 1.9 Положення «Про механізм відчуження об'єктів комунальної власності», затвердженого рішенням міськради від 28 квітня 2000 р., у разі наявності декількох заяв щодо продажу об'єктів провадиться на конкурсній основі.

Одеський апеляційний господарський суд постановою від 24 грудня 2004 р. рішення Господарського суду Одеської області від 26 травня 2004 р. скасував, у задоволенні позовних вимог відмовив.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що місцевий господарський суд дійшов помилкових висновків про порушення відповідачами положень Закону від 21 травня 1997 р. № 280/98-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі — Закон № 280/97-ВР) та п. 1.9 Положення «Про механізм відчуження об'єктів комунальної власності», затвердженого рішенням міськради від 28 квітня 2000 р., оскільки майно за договором купівлі-продажу від 4 грудня 2003 р. було відчужено шляхом його викупу конкретною особою на підставі Закону № 2171-ХІІ.

Постановою від 30 березня 2005 р. Вищий господарський суд України постанову Одеського апеляційного господарського суду від 24 грудня 2004 р. скасував, вважаючи, що постанова прийнята за неправильною юридичною оцінкою обставин справи, що призвело до помилкового застосування норм матеріального та процесуального права.

26 травня 2005 р. колегія суддів Верховного Суду України за касаційними скаргами ПП та представництва міськради порушила провадження з перегляду у касаційному порядку постанови Вищого господарського суду України від 30 березня 2005 р. Касаційні скарги обґрунтовані невідповідністю оспорюваної постанови Вищого господарського суду України рішенням Верховного Суду України з питань застосування норм матеріального права.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників відповідача, третьої особи, обговоривши доводи касаційних скарг та перевіривши матеріал

ли справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційні скарги підлягають задоволенню.

Суди встановили, що на виконання рішення міськради від 26 січня 2001 р. «Про внесення змін та доповнень до рішень Одеської міської ради щодо приватизації та відчуження об'єктів комунальної власності територіальної громади міста Одеси у 2000 р.» (в яке у подальшому вносилися зміни і доповнення) 4 грудня 2003 р. між міськрадою в особі представництва міськради та ПП було укладено договір купівлі-продажу оспорюваної частини аварійної двоповерхової будівлі, згідно з яким до ПП перейшло право власності на зазначену будівлю за винятком приватизованих квартир. Скасовуючи постанову апеляційного господарського суду і залишаючи без зміни рішення місцевого господарського суду, Вищий господарський суд України виходив з того, що суд апеляційної інстанції неправильно застосував норми матеріального права, договір купівлі-продажу укладено не на підставі Закону № 2171-ХІІ.

Проте з такими висновками погодитися не можна.

Згідно з ч. 4 ст. 3 Закону від 4 березня 1992 р. № 2163-ХІІ «Про приватизацію державного майна» відчуження майна, що є у комунальній власності, регулюється положеннями цього Закону, інших законів з питань приватизації і здійснюється органами місцевого самоврядування.

Відповідно до ст. 60 Закону № 280/97-ВР органи місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад здійснюють правомочності щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності, в тому числі вирішують питання їхнього відчуження, визначаючи в угодах та договорах умови використання та фінансування об'єктів, що приватизуються.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону № 2171-ХІІ місцеві ради є органами, які здійснюють функції щодо розпорядження комунальною власністю і способи приватизації визначаються шляхом прийняття цими органами рішень про затвердження переліків об'єктів приватизації. Згідно з ч. 3 ст. 7 цього Закону включення об'єктів малої приватизації до зазначених переліків здійснюється відповідно до Державної та місцевих програм приватизації чи з ініціативи відповідних органів приватизації або покупців.

При прийнятті постанови суд апеляційної інстанції правильно керувався Законом № 2171-ХІІ та Законом від 10 квітня 1992 р. № 2269-ХІІ «Про оренду державного та комунального майна» і дійшов обґрунтованого висновку про відсутність у позивача права на викуп оспорюваного приміщення.

Висновки апеляційного господарського суду про те, що права третьої особи при укладенні договору купівлі-продажу від 4 грудня 2003 р. не були

порушені є обґрунтованими, оскільки рішення виконкому міськради від 15 січня 2004 р. було прийнято після укладення вказаного договору і порушень норм чинного законодавства не було.

Таким чином, суд касаційної інстанції незаконно скасував постанову суду апеляційної інстанції, який обґрунтовано дійшов висновку про відсутність підстав для задоволення позову.

Зважаючи на ці обставини та керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, Верховний Суд України постановив касаційні скарги ПП і представництва міськради задовольнити: постанову Вищого господарського суду України від 30 березня 2005 р. скасував, а постанову Одеського апеляційного господарського суду від 24 грудня 2004 р. залишив у силі.

З моменту введення мораторію згідно із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» боржник не може виконувати грошових зобов'язань, що виникли до введення мораторію, а також заходів, спрямованих на забезпечення їх виконання

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 29 березня 2005 р.

(в и т я г)

У березні 2004 р. акціонерне товариство закритого типу «Спецбудмонтаж» (далі — АТЗТ) звернулось у Господарський суд Дніпропетровської області зі скаргою на бездіяльність відділу державної виконавчої служби Інгулецького районного управління юстиції м. Кривого Рогу (далі — ВДВС), в якій просило відновити строк звернення до суду зі скаргою на бездіяльність органів державної виконавчої служби та зобов'язати ВДВС виконати наказ цього ж суду від 24 жовтня 2003 р., виданого на виконання рішення цього суду від 13 жовтня 2003 р. у справі № 30/169, згідно з яким з відповідача на користь позивача стягнуто суму основного боргу у розмірі 579 тис. 900 грн, 1 тис. 700 грн — витрат зі сплати державного мита, 118 грн — витрат зі сплати за інформаційно-технічне забезпечення судового процесу.

Скарга обґрунтована тим, що постановою державного виконавця від 23 січня 2004 р. зупинено виконавче провадження за зазначеним наказом господарського суду у зв'язку із порушенням Господарським судом Дніпропетровської області справи № Б/29/34/03 про банкрутство відкритого акціонерного товариства «Південний гірничо-збагачувальний комбінат» (далі — ВАТ) та введенням мораторію на задоволення вимог кредиторів.

АТЗТ вважало, що виконавче провадження підлягає відновленню, а наказ Господарського суду Дніпропетровської області від 24 жовтня 2003 р. виконанню, оскільки відповідно до ст. 1 Закону від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції Закону від 30 червня 1999 р. № 784-ХІV; далі — Закон № 784-ХІV) мораторій на вимоги АТЗТ не поширюється.

Пропущення строку для звернення до суду із зазначеною скаргою заявник обґрунтував тим, що про порушене право дізнався із запізненням, оскільки змінювалися його юридична та поштова адреси.

Господарський суд Дніпропетровської області ухвалою від 8 квітня 2004 р. поновив строк звернення до господарського суду зі скаргою на бездіяльність органів державної виконавчої служби, у задоволенні скарги відмовив. Ухвала мотивована тим, що дія мораторію поширюється на вимоги АТЗТ, які були предметом розгляду суду у справі, оскільки відповідним рішенням господарського суду було встановлено, що платіжні вимоги-доручення до ВАТ на виконання умов договору були пред'явлені у 2001—2002 рр., тобто до прийняття ухвали господарським судом щодо порушення справи про банкрутство та введення мораторію.

Постановою від 21 червня 2004 р. Дніпропетровський апеляційний господарський суд зазначену ухвалу суду першої інстанції у справі скасував, зобов'язавши ВДВС виконати наказ Господарського суду Дніпропетровської області від 24 жовтня 2003 р. у справі № 30/169. Постанова мотивована тим, що перелік зобов'язань відповідача перед позивачем, ухвалений рішенням господарського суду у справі, яке набрало законної сили 24 жовтня 2003 р., виник після порушення справи про банкрутство і дія мораторію на вимоги стягувача не поширюється.

Вищий господарський суд України постановою від 21 грудня 2004 р. постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 21 червня 2004 р. у справі залишив без зміни.

У касаційній скарзі ВАТ просило скасувати зазначену постанову Вищого господарського суду України з підстав її невідповідності рішенням Верховного Суду України з питань застосування норм матеріального права та порушення судом цих норм.

Верховний Суд України ухвалою від 3 березня 2005 р. порушив касаційне провадження з перегляду постанови Вищого господарського суду України від 21 грудня 2004 р.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників позивача, відповідача та перевіривши матеріали справи і рішення, які приймали суди у процесі її розгляду, Судова палата у господарських справах

Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Господарський суд Дніпропетровської області рішенням від 13 жовтня 2003 р. у розглядуваній справі встановив, що моментом виникнення вимоги позивача до відповідача за договором від 5 грудня 2000 р. є пред'явлення платіжних вимог-доручень у 2001—2002 рр. на підставі підписаних сторонами актів виконаних робіт.

Виконавче провадження зупинено 23 січня 2004 р. постановою ВДВС у зв'язку з тим, що Господарський суд Дніпропетровської області ухвалою від 27 березня 2003 р. порушив справу про банкрутство ВАТ та введення мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Вищий господарський суд України, залишаючи без зміни постанову апеляційної інстанції, виходив з того, що дія мораторію на вимогу АТЗТ не поширюється, оскільки судові рішення у цій справі було ухвалено, а виконавчий документ виданий вже після введення мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Проте з такими висновками Вищого господарського суду України погодитися не можна.

Згідно із ст. 1 Закону № 784-ХІV «термін мораторію на задоволення вимог кредиторів» вживається у тому значенні, що це зупинення виконання боржником грошових зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), термін виконання яких настав до дня введення мораторію і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до прийняття рішення про введення мораторію.

Відповідно до п. 4 ст. 12 цього Закону мораторій на задоволення вимог кредиторів вводиться одночасно з порушенням провадження у справі про банкрутство.

Протягом дії мораторію на задоволення вимог кредиторів забороняється стягнення грошових зобов'язань на підставі виконавчих документів та інших документів, за якими здійснюється стягнення відповідно до законодавства.

Мораторій поширюється на вимоги кредиторів незалежно від того, чи подавали вони заяви згідно зі ст. 14 вказаного Закону до господарського суду з вимогами до боржника у справі про банкрутство, та незалежно від моменту порушення виконавчого провадження за такими вимогами.

Таким чином, з моменту введення мораторію боржник не може виконувати грошові зобов'язання, що виникли до введення мораторію, а також заходи, спрямовані на забезпечення їх виконання.

За таких обставин та керуючись статтями 111¹⁸—111²⁰ ГПК, Судова палата у господарських справах

Верховного Суду України касаційну скаргу ВАТ задовольнила: постанову Вищого господарського суду України від 21 грудня 2004 р. та постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 21 червня 2004 р. скасувала, ухвалу Господарського суду Дніпропетровської області від 8 квітня 2004 р. залишила в силі.

У господарській операції на стороні продавця від імені юридичної особи діяла особа, яка не мала законних повноважень на здійснення такої операції та підписання документів податкової звітності. За таких обставин суди помилково дійшли висновку про те, що виписані цією особою податкові накладні відповідають вимогам закону та можуть бути підтвердженням права платника податку на податковий кредит

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 21 червня 2005 р. (в и т я г)

У березні 2004 р. товариство з обмеженою відповідальністю «Спектр Плюс» (далі — ТОВ) звернулося у Господарський суд м. Києва з позовом до Державної податкової інспекції (далі — ДПІ) про визнання недійсним податкового повідомлення-рішення від 14 жовтня 2003 р., згідно з яким визначено податкове зобов'язання з податку на додану вартість (далі — ПДВ) у сумі 29 тис. 917 грн, у тому числі основний платіж — 19 тис. 945 грн, штрафні санкції — 9 тис. 972 грн.

У скаргі позивач зазначав, що у 2001—2002 рр. він отримав товар від приватного підприємства «Форте» (далі — ПП) згідно з видатковими накладними на суму 119 тис. 668 грн, у тому числі ПДВ 19 тис. 944 грн. На підставі виданих ПП податкових накладних ТОВ сформувало податковий кредит відповідно до положень підпунктів 7.4.1 та 7.4.5 п. 7.4 ст. 7 від 3 квітня 1997 р. № 168/97-ВР Закону «Про податок на додану вартість» (далі — Закон № 168/97-ВР). ТОВ вказувало, що підставою для висновку ДПІ щодо неправомірності включення до податкового кредиту суми ПДВ із зазначених операцій поставки товарів є рішення від 11 липня 2003 р. Ірпінського міського суду Київської області, згідно з яким визнано недійсними статут ПП та свідоцтво про його реєстрацію як платника ПДВ. Проте ТОВ вважало цей висновок ДПІ помилковим, оскільки на момент видачі податкових накладних ПП було зареєстровано як платник ПДВ; податкові накладні не визнані недійсними в установленому порядку.

ДПІ позов не визнала, обґрунтувавши правомірність нарахування податкового зобов'язання положеннями підпунктів 7.2.3, 7.2.4 п. 7.2, підпункту 7.4.1 п. 7.4 ст. 7 Закону № 168/97-ВР, п. 6.2 Поряд-

ку заповнення податкової накладної (затверджений наказом ДПА України від 30 травня 1997 р. № 165, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 червня 1997 р. за 233/2037; далі — Порядок).

Господарський суд м. Києва рішенням від 14 червня 2004 р. позов ТОВ задовольнив. Вмотивувавши це рішення посиланням на підпункти 7.2.1, 7.2.3, 7.2.4, 7.2.6 п. 7.2, підпункти 7.4.1, 7.4.5 п. 7.4, п. 7.5 ст. 7, п. 9.6 ст. 9 Закону № 168/97-ВР, ст. 1, 9 Закону від 16 липня 1999 р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», підпункт 4.2.3 п. 4.2 ст. 4 Закону від 21 грудня 2000 р. № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», суд зазначив, що норми цих законів не порушено, а висновок ДПІ щодо заниження ТОВ податкового зобов'язання з ПДВ на суму 19 тис. 944 грн є помилковим. При цьому суд виходив з того, що фактичне здійснення господарських операцій між ТОВ і ПП та розрахунки за поставлені товари відповідачем не оспорується.

Постановою від 23 вересня 2004 р. Київський апеляційний господарський суд та Вищий господарський суд України постановою від 13 квітня 2005 р. зазначене рішення залишили без зміни.

2 червня 2005 р. колегія суддів Верховного Суду України за касаційною скаргою ДПІ порушила провадження з перегляду у касаційному порядку постанови Вищого господарського суду України від 13 квітня 2005 р. У касаційній скаргі йдеться про скасування оскарженої постанови та прийняття нового рішення про відмову в позові з мотивів порушення положень ст. 124 Конституції України, виявлення різного застосування Вищим господарським судом України одного й того ж положення закону в аналогічних справах, неправильного застосування норм матеріального права. На обґрунтування цих мотивів зроблено посилання на постанову Вищого господарського суду України від 24 березня 2005 р.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників відповідача та позивача, розглянувши доводи касаційної скарги, перевіривши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до положень Закону № 168/97-ВР (у редакції, чинній до внесення змін Законом від 25 березня 2005 р. № 2505-IV) податковий кредит — це сума, на яку платник податку має право зменшити податкове зобов'язання звітного періоду, визначена згідно з цим Законом (п. 1.7 ст. 1). Податковий кредит звітного періоду складається із сум податків, сплачених (нарахованих) платником податку у звітному періоді у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг), вартість яких відноситься до складу валових витрат виробництва (обігу) та основних

фондів чи нематеріальних активів, що підлягають амортизації (підпункт 7.4.1 п. 7.4 ст. 7). Не дозволяється включення до податкового кредиту будь-яких витрат зі сплати податку з операцій поставки товарів (робіт, послуг) на митній території України, не підтверджених податковими накладними (абзац 1 підпункту 7.4.5 п. 7.4 ст. 7).

Вимоги до змісту податкової накладної, що надається покупцю платником податку—продавцем, визначено підпунктом 7.2.1 п. 7.2 ст. 7 Закону № 168/97-ВР. Порядком передбачено, що податкова накладна складається у двох примірниках (оригінал і копія) у момент виникнення податкових зобов'язань продавця (п. 6); усі складені примірники податкової накладної підписуються особою, уповноваженою платником податку здійснювати продаж товарів (робіт, послуг), та скріплюються печаткою такого платника податку—продавця (п. 18).

Задовольняючи позов, суд першої інстанції, з яким погодились суди апеляційної та касаційної інстанцій, виходив з того, що ПДВ у сумі 19 тис. 944 грн включено ТОВ до податкового кредиту з дотриманням вимог Закону № 168/97-ВР. Цей висновок обґрунтовувався, зокрема, тим, що право ТОВ на податковий кредит підтверджено виписаними ПП податковими накладними, які відповідають встановленим вимогам.

Проте з таким висновком погодитися не можна.

Ірпінський міський суд Київської області рішенням від 11 липня 2003 р. визнав недійсними статут ПП з моменту реєстрації та свідоцтво про реєстрацію платника ПДВ з моменту внесення цього підприємства в Реєстр платників ПДВ. Як установив цей суд, ПП зареєстровано за паспортними даними Ф., який не вносив до статутного фонду підприємства майно чи кошти, не мав наміру та не здійснював вказану в статуті діяльність, не підписував первинні документи, а також нікого не уповноважував вести від свого імені будь-яку фінансово-господарську діяльність, складати та підписувати первинні документи. За висновком суду, що міститься у мотивувальній частині зазначеного рішення, паспортні дані та прізвище Ф. як директора ПП «Форте» використовували невстановлені особи всупереч його волі.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 35 ГПК рішення суду з цивільної справи, що набрало законної сили, є обов'язковим для господарського суду щодо фактів, які встановлені судом і мають значення для вирішення спору.

Установлені рішенням Ірпінського міського суду Київської області від 11 липня 2003 р. факти свідчать, що у господарських операціях з ТОВ на стороні продавця від імені ПП діяла особа, яка не мала законних повноважень на здійснення таких операцій та підписання документів податкової звіт-

ності. Не давши юридичної оцінки цим фактам, господарські суди дійшли помилкового висновку про те, що надані позивачем на обґрунтування позовних вимог податкові накладні відповідають встановленим законом вимогам та можуть бути підтвердженням права на податковий кредит.

За таких обставин судові рішення у справі не можна визнати законними й обґрунтованими. Тому, керуючись статтями 111¹³, 111¹⁷—111²¹ ГПК, Верховний Суд України постановив касаційну скаргу ДПП задовольнити: постанову Вищого господарського суду України від 13 квітня 2005 р., постанову Київського апеляційного господарського суду від 23 вересня 2004 р. та рішення Господарського суду м. Києва від 14 червня 2004 р. скасувати, справу передати на розгляд суду першої інстанції.

Висновок Вищого господарського суду України про те, що господарськими судами не досліджено та не встановлено причинний зв'язок між фактом невиконання відповідачем зобов'язань за договором та понесеними позивачем збитками, свідчить про неповноту встановлення фактичних обставин справи судами першої та апеляційної інстанцій, наслідком чого може бути скасування ухвалених судових рішень та направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції, а не прийняття касаційною інстанцією нового рішення по суті справи

Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 22 березня 2005 р. (в и т я г)

У листопаді 2001р. товариство з обмеженою відповідальністю «СП Ланко» (далі — ТОВ) звернулося до суду з позовом про відшкодування йому відкритим акціонерним товариством «Дніпрофарм» (далі — ВАТ) збитків у сумі 775 тис. 457 грн, завданих простроченням виконання відповідачем зобов'язань з поставки готової форми лікарського препарату «Розчин тімогену 0,01% для ін'єкцій» (згідно з умовами договору підядру від 8 лютого 1999 р.), оскільки виконання втратило інтерес для позивача.

14 травня 2004 р. позивач уточнив свої вимоги та просив стягнути 733 тис. 734 грн у рахунок завданих збитків.

Відповідач проти позову заперечував, посилячись на те, що позивач як замовник за договором не передав йому необхідні для виконання робіт матеріали, а тому зобов'язання не може бути виконане саме внаслідок прострочення позивача.

Судами справа розглядалася неодноразово.

Господарський суд Дніпропетровської області рішенням від 20 травня 2004 р., залишеним без зміни постановою Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 10 серпня 2004 р., позов за-

довольнив з мотивів обґрунтованості вимог та доведеності розміру завданих збитків.

Постановою від 23 грудня 2004 р. Вищий господарський суд України зазначені судові рішення скасував, у позові відмовив. Постанова мотивована тим, що позивачем не доведено, а господарськими судами не встановлено причинний зв'язок між фактом невиконання відповідачем зобов'язань за договором підяду від 8 лютого 1999 р. та понесеними позивачем збитками.

24 лютого 2005 р. Верховний Суд України порушив провадження за касаційною скаргою ТОВ, в якій йдеться про скасування постанови Вищого господарського суду України від 23 грудня 2004 р. та залишення у силі постанови Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 10 серпня 2004 р. На обґрунтування скарги зроблено посилання на неправильне застосування судом норм матеріального права, різне застосування Вищим господарським судом України одного і того ж положення закону.

Розглянувши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Скасовуючи постанову апеляційного суду та рішення суду першої інстанції і відмовляючи в задоволенні позову, Вищий господарський суд України виходив з того, що господарськими судами не досліджено та не встановлено причинний зв'язок між фактом невиконання відповідачем зобов'язань за договором підяду від 8 лютого 1999 р. та понесеними позивачем збитками у результаті невиконання останнім зобов'язань перед акціонерним товариством «Кизил Кияфарм» (далі — АТ) за контрактом від 16 липня 2001 р.

Цей висновок касаційного суду за наведених у постанові обставин свідчить про неповноту встановлення фактичних обставин справи судом першої та апеляційної інстанцій, наслідком чого могло бути скасування ухвалених у справі судових рішень та направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції, а не відмова у позові.

Отже, постанова Вищого господарського суду є незаконною та необґрунтованою і підлягає скасуванню.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу ТОВ задовольнила частково: постанову Вищого господарського суду України від 23 грудня 2004 р., постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 10 серпня 2004 р. та рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 20 травня 2004 р. скасувала. Справу направила на новий розгляд до господарського суду першої інстанції.

При новому розгляді справи суду слід з'ясувати, зокрема, чи було відомо позивачу на момент укладення контракту з АТ про те, що зобов'язання відповідача згідно з договором підяду від 8 лютого 1999 р. не можуть бути виконані, та залежно від встановленого прийняти рішення.

Відповідно до приписів ст. 440 ЦК 1963 р. шкода, заподіяна особі, майну громадянина або організації, підлягає відшкодуванню особою, яка заподіяла шкоду. Зобов'язок заподіювача шкоди відшкодувати її потерпілому не пов'язується з порушенням умов договору, а виникає із заподіяння позадоговірної шкоди

*Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 21 червня 2005 р.
(в и т я з)*

У серпні 2002 р. акціонерний поштово-пенсійний банк «Аваль» (далі — АППБ «Аваль») звернувся до суду з позовом до товариства з обмеженою відповідальністю «Політрейд» (далі — ТОВ «Політрейд»), товариства з обмеженою відповідальністю «Агрокомбінат «Граніт» (далі — ТОВ «Граніт») про відшкодування 634 тис. 500 грн збитків.

На обґрунтування вимог позивач вказував на те, що ТОВ «Граніт» за договором купівлі-продажу реалізувало ТОВ «Політрейд» цукор-пісок, який перебував у заставі, згідно із договорами застави від 23 листопада 2000 р., 17 жовтня 2001 р., від 24 жовтня 2001 р. та 1 листопада 2001 р., укладеними між ТОВ «Граніт» та АППБ «Аваль» з метою забезпечення повернення кредиту ТОВ «Граніт» за кредитним договором, укладеним з позивачем. Вважаючи, що неправомірні дії відповідачів позбавили його можливості задовольнити свої вимоги по кредитному договору за рахунок застави, керуючись ст. 17 Закону від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» (далі — Закон № 2654-ХІІ), «АППБ «Аваль» просив задовольнити позовні вимоги.

ТОВ «Політрейд» позов не визнало, заперечуючи проти наведених вимог та вказуючи на те, що посилання позивача на реалізацію ТОВ «Політрейд» цукру-піску було безпідставним і доказів про незаконну його реалізацію АППБ «Аваль» не надав.

Господарський суд м. Києва рішенням від 27 вересня 2004 р. позов задовольнив, постановивши стягнути солідарно з ТОВ «Політрейд» та ТОВ «Граніт» на користь АППБ «Аваль» 634 тис. 500 грн в рахунок відшкодування шкоди. Постановлене судові рішення мотивовано тим, що статті 161, 162, 209 ЦК 1963 р. передбачають, що зобов'язання повинні виконуватись належним чином і в установленний строк відповідно до вказівок закону,

акта планування, договору, а при відсутності таких вказівок — відповідно до вимог, що звичайно ставляться. Одностороння відмова від виконання зобов'язання і одностороння зміна умов договору не допускаються, умовою відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, у тому числі у вигляді відшкодування збитків, є вина боржника.

Постановою від 17 листопада 2004 р. Київський апеляційний господарський суд зазначене рішення змінив: ухвалено стягнути із ТОВ «Граніт» на користь АППБ «Аваль» 634 тис. 500 грн заподіяної шкоди, а в задоволенні позову до ТОВ «Політрейд» відмовлено.

Вищий господарський суд України постановою від 29 березня 2005 р. постанову Київського апеляційного господарського суду від 17 листопада 2004 р. залишив без зміни.

В основу постанови апеляційного господарського суду та Вищого господарського суду України покладено висновки про те, що ТОВ «Політрейд» не є боржником АППБ «Аваль», а останній не є кредитором ТОВ «Політрейд» і між ними не було й немає жодних договірних чи інших, встановлених законом зобов'язань. Водночас у матеріалах справи є наданий АППБ «Аваль» розрахунок заборгованості за кредитним договором від 22 листопада 2000 р., що є підтвердженням неправомірної поведінки ТОВ «Граніт» щодо виконання договірних зобов'язань у межах заявленого позову та на підставі ст. 203 ЦК 1963 р. і ст. 623 ЦК 2003 р.

У касаційній скарзі порушено питання про скасування постанови Вищого господарського суду України від 29 березня 2005 р. з підстав неправильного застосування судом касаційної інстанції норм матеріального права.

26 травня 2005 р. Верховний Суд України за касаційною скаргою АППБ «Аваль» порушив про-

вадження з перегляду постанови Вищого господарського суду України від 29 березня 2005 р.

Заслухавши суддю-доповідача та пояснення представників сторін, розглянувши та обговоривши доводи касаційної скарги, перевіривши матеріали справи і рішення, які приймалися судами в процесі їх розгляду, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України вирішила, що касаційна скарга не підлягає задоволенню з таких підстав.

На обґрунтування заявленого позову АППБ «Аваль» посилався на порушення відповідачами ст. 17 Закону № 2654-ХІІ та ст. 203 ЦК 1963 р.

Однак відповідно до вимог ст. 203 цього Кодексу в разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання перед кредитором, обов'язок з відшкодування завданих збитків покладається на боржника.

Як правильно встановив суд апеляційної інстанції, у договірних відносинах АППБ «Аваль» перебував не з ТОВ «Політрейд», а з ТОВ «Граніт», яке і повинно відшкодувати завдані кредитору збитки. Що ж стосується посилань у касаційній скарзі на ст. 440 ЦК 1963 р., то ця правова норма врегулює правовідносини, які виникають із заподіяння позадоговірної шкоди.

Відповідно до п. 1 ст. 111¹⁸ ГПК, Верховний Суд України за результатами розгляду справи має право залишити постанову без зміни, а скаргу без задоволення. Касаційна скарга залишається без задоволення коли суд визнає, що постанова Вищого господарського суду України ухвалена з дотриманням вимог матеріального та процесуального права.

Зважаючи на наведене та керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України касаційну скаргу АППБ «Аваль» залишила без задоволення, а постанову Вищого господарського суду України від 29 березня 2005 р. — без зміни.

Рішення у кримінальних справах

Неправильне застосування кримінального закону при приведенні вироку у відповідність з КК України 2001 р. потягло зміну судового рішення в порядку виключного провадження

Ухвала спільного засідання Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії Верховного Суду України від 13 липня 2005 р. (в и т я г)

Яворівський районний суд Львівської області вироком від 28 вересня 1998 р. засудив К. за ст. 86¹, ч. 2 ст. 17, ч. 3 ст. 81, ч. 1 ст. 89, ч. 2 ст. 140, ч. 1 ст. 145, ч. 2 і ч. 3 ст. 193, ч. 1 ст. 222 КК 1960 р. та на підставі ст. 42 цього Кодексу шляхом часткового складання покарань визначив йому покарання

у виді 12 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна.

К. визнано винним у тому, що він викрав: з 28 на 29 вересня 1996 р. та з 25 на 26 липня 1997 р. індивідуальне майно громадян Л. на суму 8 тис. 917 грн, Б. — 1 тис. 574 грн; з 1 на 2 червня 1997 р. за попередньою змовою з Ш. і К.О. з проникненням у приміщення державного підприємства — колективне майно на суму 2 тис. 226 грн та індивідуальне майно громадян Б.Г. на суму 200 грн, С.С. — 180 грн, М. — 1 тис. 282 грн, С.М. — 130 грн; з 14 на 15 червня 1997 р. та з 22 на 23 червня 1997 р. з проникненням у приміщення магазинів — колективне майно на суму відповідно 1 тис. 548 грн і 1 тис. 415 грн, а також 8 серпня 1997 р. за попередньою змовою із Ш., К.О., К.Я. та невстановленою

слідством особою вчинив з проникненням у приміщення замах на викрадення колективного майна з іншого магазину.

Сарненський районний суд Рівненської області постановою від 26 грудня 2001 р. вирок Яворівського районного суду Львівської області привів у відповідність із чинним КК. Зокрема, дії К. пере-кваліфікував з ст. 86¹ КК 1960 р. на ч. 5 ст. 185 КК 2001 р. і залишив призначене йому покарання у виді 12 років позбавлення волі.

Засуджений у клопотанні порушив питання про зміну постанови районного суду від 26 грудня 2001 р. у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону, перекваліфікацію його дій з ч. 5 на ч. 4 ст. 185 КК 2001 р. й призначення йому остаточного покарання за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена цією та іншими статтями.

Клопотання було внесене на судовий розгляд у порядку виключного провадження за поданням, підписаним п'ятьма суддями Верховного Суду України.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, думку заступника Генерального прокурора України, який підтримав клопотання, перевіривши матеріали справи та викладені у поданні доводи, судді Судової палати у кримінальних справах та Військової судової колегії Верховного Суду України на спільному засіданні дійшли висновку, що клопотання підлягає задоволенню з таких підстав.

Згідно з вироком К., крім вчинення інших злочинів, визнано винним у тому, що він з 1 по 23 червня 1997 р. одноособово та за попередньою змовою з іншими особами вчинив розкрадання колективного майна на суму 5 тис. 190 грн, що на час його вчинення вважалось розкраданням в особливо великих розмірах.

У п. 4 примітки до ст. 185 КК 2001 р. зазначено, що в особливо великих розмірах визнається злочин, вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в 600 разів і більше перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

Відповідно до Указу Президента України від 25 серпня 1996 р. № 762/96 «Про грошову реформу в Україні» з 2 вересня 1996 р. встановлено неоподатковуваний мінімум доходів громадян в розмірі 17 грн.

У ст. 5 КК передбачено, що закон про кримінальну відповідальність, який скасовує злочинність діяння або пом'якшує кримінальну відповідальність, має зворотню дію в часі, тобто поширюється на осіб, що вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.

З огляду на спосіб викрадення майна, неодноразове вчинення злочину із заздалегідь поставленою метою та єдиним умислом, вчинення його також за попередньою змовою групою осіб, та виходячи з того, що вартість викраденого К. колективного майна не перевищує шістсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян (305,3 грн) і є меншими від суми, встановленої у п. 4 примітки до ст. 185 КК 2001 р., Сарненський районний суд Рівненської області при приведенні вироку щодо К. у відповідність із КК 2001 р. повинен був перекваліфікувати його дії з 86¹ КК 1960 р. на ч. 4 ст. 185 КК 2001 р., виключивши кваліфікуючу ознаку злочину — за-подіяння шкоди в особливо великому розмірі — та призначити йому покарання в межах санкції цієї статті.

Отже, цей суд при приведенні вироку щодо засудженого у відповідність із КК 2001 р. неправильно застосував кримінальний закон, що призвело до прийняття помилкового рішення.

На підставі наведеного Верховний Суд України клопотання К. задовольнив: постановою Сарненського районного суду Рівненської області від 26 грудня 2001 р. щодо нього змінив, перекваліфікувавши його дії з ч. 5 на ч. 4 ст. 185 КК 2001 р. і призначивши йому покарання у виді восьми років позбавлення волі, на підставі ст. 42 КК 1960 р. за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена ч. 4 ст. 185 КК 2001 р., ч. 2 ст. 17, ч. 3 ст. 81, ч. 1 ст. 89, ч. 2 ст. 140, ч. 1 ст. 145, ч. 2 і ч. 3 ст. 193, ч. 1 ст. 222 КК 1960 р. остаточно визначив покарання засудженому у виді восьми років позбавлення волі.

Особу звільнено від покарання у зв'язку з тим, що суд першої інстанції призначив їй покарання, яке з огляду на її вік не могло бути призначене

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 7 червня 2005 р.
(в и т я г)*

Бершадський районний суд Вінницької області вироком від 20 серпня 2004 р. засудив К. за ч. 1 ст. 310 КК на один рік обмеження волі та на підставі ст. 75 КК звільнив його від відбування покарання з іспитовим строком один рік.

В апеляційному порядку справа не розглядалася. Згідно з вироком суду працівники міліції 6 липня 2004 р. виявили та вилучили у К. незаконно посіяний і вирощений ним на присадибній ділянці снотворний мак у кількості 491 рослина.

У касаційному поданні заступник прокурора Вінницької області порушив питання про неправильне призначення засудженому, який досяг

пенсійного віку, покарання у виді обмеження волі, яке відповідно до закону до нього не призначається.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, думку прокурора, який підтримав касаційне подання, перевіривши матеріали кримінальної справи та обговоривши наведені у касаційному поданні доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що воно підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Доведеність вини К. у вчиненні інкримінованого йому злочину підтверджена сукупністю зібраних у справі доказів, які правильно оцінені та обґрунтовано покладені судом в основу вироку, що по суті у поданні не заперечується. Кваліфікація злочинних дій засудженого за ч. 1 ст. 310 КК є правильною і також не оспорується.

Відповідно до ч. 3 ст. 61 КК покарання у виді обмеження волі не призначається особам, що досягли пенсійного віку.

Як убачається з матеріалів справи, К. (1939 р.н.) на час постановлення вироку досяг пенсійного віку, що унеможлиблює застосування до нього такого виду покарання. Проте ці обставини суд призначенні засудженому покарання не врахував, а отже, порушив вимоги зазначеної вище статті.

Передбачене санкцією ч. 1 ст. 310 КК покарання, крім штрафу та арешту, відповідно до ст. 57 і ст. 61 КК К. не може бути призначено.

Водночас за змістом ст. 397 КПК касаційний суд не вправі змінити призначене К. покарання у виді обмеження волі на штраф або арешт, оскільки цим погіршиться становище засудженого, який звільнений від відбування покарання на підставі ст. 75 КК, застосування якої в разі призначення особі таких покарань не допускається.

Таким чином, санкцією ч. 1 ст. 310 КК, за якою засуджено К., передбачено лише такі покарання, які з огляду на його вік не можуть бути йому призначені.

У такому випадку виходячи із роз'яснень, які містяться у п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», колегія суддів визнала, що К. підлягає звільненню від покарання на підставі ст. 48 КК (у зв'язку з тим, що він уперше вчинив злочин невеликої тяжкості та перестав бути суспільно небезпечним) та відповідно до ч. 5 ст. 7, ст. 12 КПК.

Враховуючи наведене колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання заступника прокурора Вінницької області задовольнила частково. Вирок Бершадського районного суду Вінницької області від 20 серпня 2004 р. щодо К. змінено та на підставі ст. 48 КК і відповідно до ч. 5 ст. 7 КПК звільнено його від покарання.

Порушення судом вимог ст. 323 КПК щодо законності й обґрунтованості вироку потягло його скасування і направлення справи на нове розслідування

*Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 29 березня 2005 р.
(в и т я г)*

Апеляційний суд Одеської області вироком від 5 листопада 2004 р. засудив: Б. за ст. 15, ч. 4 ст. 152 КК на дев'ять років позбавлення волі, за пунктами 10, 12 ч. 2 ст. 115 КК — на 14 років позбавлення волі, Ц. — за ст. 15, ч. 4 ст. 152 КК на вісім років позбавлення волі, за пунктами 10, 12 ч. 2 ст. 115 КК — на 12 років позбавлення волі, а на підставі ст. 70 КК за сукупністю злочинів остаточно визначив Б. покарання у виді 14 років позбавлення волі, Ц. — у виді 12 років позбавлення волі.

Б. і Ц. визнано винними в тому, що вони 7 вересня 2002 р. вчинили замах на зґвалтування П., а потім за попередньою змовою — її умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням.

У касаційних скаргах Б., Ц. та їхні захисники, пославшись на те, що вина у вчиненні засудженими інкримінованих їм злочинів не доведена, вони до зазначених діянь не причетні, а обмовили себе внаслідок застосування до них незаконних методів слідства, просили вирок скасувати і справу закрити на підставі ч. 2 ст. 213 КПК у зв'язку з недоведеністю їх участі у вчиненні злочину.

Заслухавши доповідача, пояснення захисника, думку прокурора, який вважав, що вирок щодо засуджених слід скасувати і справу направити на додаткове розслідування, перевіривши матеріали справи та наведені у касаційних скаргах доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що скарги підлягають частковому задоволенню з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 22 КПК прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи. Згідно із ст. 323 КПК вирок суду повинен бути законним і обґрунтованим.

Проте ці вимоги закону під час досудового слідства і розгляду справи в судовому засіданні не були виконані, обставини, які мають істотне значення для вирішення питання, чи справді Ц. і Б. вчинили умисне вбивство П., і якщо так, то з яких мотивів і за яких обставин, належним чином не з'ясовані.

На обґрунтування свого висновку про винність Б. і Ц. у вчиненні зазначених злочинів суд послався:

на явку їх із повинною і показання Ц., дані ним на початку досудового слідства, у тому числі під час відтворення обстановки й обставин події, на дані очної ставки між Ц. і Б., на показання свідків Б.С., який знайшов труп дівчини на території будівельного майданчику, У., якому було відомо про те, що П. мала зустрітися з певними особами неподалік зазначеного місця, працівників міліції про те, що Ц. розповів їм про обставини вбивства П., свідків М.І. і М.К., які були понятими під час відтворення обстановки й обставин події за участю Ц. і засвідчили, що він дав показання добровільно.

Засуджені Ц. і Б. себе винними не визнали і стверджували, що 7 вересня 2002 р. приблизно о 23-й годині 30 хвилин не зустрічалися з П. і злочинів щодо неї не вчиняли, а були в той час вдома і бачилися з нею востаннє під час навчання в школі, що підтвердили й допитані в судовому засіданні матері засуджених.

Ц. засвідчив, що явку з повинною і дані ним показання на початку досудового слідства, у тому числі під час відтворення обстановки й обставин події та на очній ставці між ним і Б., не відповідають дійсності, оскільки він дав їх внаслідок застосування до нього незаконних методів слідства.

За таких обставин суд зобов'язаний був за клопотанням учасників судового розгляду в порядку, передбаченому ст. 315¹ КПК, дати доручення прокурору перевірити заяву про застосування до Ц. незаконних методів слідства, відклавши розгляд справи до закінчення її перевірки. Суд мав також допитати свідків, яким було відомо, чи контактували Ц. і Б. між собою.

Крім того, при постановленні обвинувального вироку суд повинен був зазначити, чому він не взяв до уваги показання засуджених про те, що 7 вересня 2002 р. приблизно о 23-й години 30 хвилин вони були вдома і бачилися востаннє з П. під час навчання в школі, а визнав правдивими показання Ц., які останній дав на початку досудового слідства і від яких потім відмовився, про те, що він зустрічався з Б. того ж дня.

Зазначені обставини мають істотне значення для правильного вирішення справи, тому що винність Б. обґрунтована лише первинними показаннями Ц.

Суд також не задовольнив клопотань про допит у судовому засіданні свідка С.С., показання якого є важливими, оскільки саме за його повідомленням Ц. і Б. стали підозрюваними у вчиненні зазначених злочинів.

Суд, дійшовши висновку про винність Ц. і Б. за показаннями першого, які він дав на початку досудового слідства, у тому числі під час відтворення обстановки й обставин події, також не звернув уваги на те, що показання отримано без участі захисни-

ка, що є порушенням ст. 45 КПК, в якій зазначено: що участь захисника при провадженні дізнання і досудового слідства є обов'язковою, коли санкцією статті, за якою кваліфікується злочин, передбачено довічне позбавлення волі.

Відсутність захисника під час затримання і допиту Ц. та проведення щодо нього інших слідчих дій може бути розцінено як порушення його права на захист, що тягне визнання зазначених доказів недопустимими.

За таких суперечливих у справі даних суд повинен був ретельно перевірити в судовому засіданні всі матеріали досудового слідства і передусім обставини, за яких Ц. визнав свою вину, з'ясувати причини зміни ним показань і дати їм належну оцінку.

Таким чином, органи досудового слідства допустили істотну неповноту дослідження обставин справи, а суд не усунув її під час розгляду справи.

На підставі наведеного колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційні скарги засуджених та їхніх захисників частково задовольнила: вирок Апеляційного суду Одеської області від 5 листопада 2004 р. щодо Б. і Ц. скасувала і справу направила на додаткове розслідування. При цьому колегія суддів зазначила, що під час розслідування необхідно провести перелічені в описовій частині ухвали дії, а також за потреби — інші слідчі дії, в тому числі слід уточнити місце вчинення злочину, знайти ніж чи інше знаряддя, яким було вчинено вбивство (який, як зазначив Ц. у своїй явці з повинною та показаннях під час відтворення обстановки й обставин події, Б. викинув біля залізниці), перевірити версію про причетність до вбивства П. інших осіб та вирішити всі питання, пов'язані з притягненням Ц. і Б. до кримінальної відповідальності.

Ухвалу апеляційного суду скасовано і справу направлено на новий апеляційний розгляд у зв'язку з тим, що на порушення ч. 2 ст. 377 КПК у ній не було зазначено підстав, через які апеляцію визнано необґрунтованою.

*Ухвала колегії суддів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
від 24 травня 2005 р.
(в и т я г)*

Червонозаводський районний суд м. Харкова вирок від 18 грудня 2003 р. засудив П. за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена ч. 3 ст. 364 та ч. 2 ст. 366 КК, на п'ять років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади в Державній податковій інспекції строком на один рік, а на підставі ст. 75 КК звільнив його від відбування покарання з випробуванням з іспитивим

строком один рік. Суд також постановив стягнути з П. на користь А. 19 тис. 992 грн на відшкодування матеріальної та 5 тис. грн — моральної шкоди.

Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Харківської області ухвалою від 22 липня 2004 р. цей вирок у частині відшкодування з П. на користь А. матеріальної та моральної шкоди скасувала і направила справу на новий розгляд у порядку цивільного судочинства, а в решті вирок залишила без зміни.

П. визнано винним у тому, що в жовтні 2001 р. він, будучи працівником правоохоронного органу — оперуповноваженим відділу податкової міліції Державної податкової інспекції Жовтневого району м. Харкова — під час перевірки інформації про реалізацію товарно-матеріальних цінностей без відповідного дозволу, умисно, зловживаючи своїм службовим становищем, склав щодо А. протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 160 КпАП, хоча відповідно до ст. 255 цього Кодексу не мав повноважень на його складання, а також вилучив у неї 29 водопідігрівачів на загальну суму 10 тис. 324 грн. Ці дії спричинили тяжкі наслідки, оскільки постановою Червонозаводського районного суду м. Харкова від 25 жовтня 2001 р. А. була визнана винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 160 КпАП, і на неї було накладено штраф у розмірі 102 грн у дохід держави, а зазначене майно було конфісковано.

Районний суд постановою від 7 червня 2003 р. зазначену постанову скасував і провадження у справі щодо А. закрити за відсутністю в її діях складу адміністративного правопорушення. Цей же суд постановою від 27 листопада 2003 р. повернув їй гроші за конфісковане майно.

Крім того, П. визнано винним у тому, що він вчинив службове підроблення, — вніс до офіційних документів завідомо неправдиві відомості та склав завідомо неправдиві документи, що спричинило тяжкі наслідки. Зокрема, він вилучив з адміністративних матеріалів пояснення З. і замінив його на пояснення неіснуючої особи — З., яке за змістом містило показання про реалізацію товарно-матеріальних цінностей без відповідного дозволу, та власноручно дописав, що особисто отримав це пояснення від З., що призвело до заподіяння А. шкоди в розмірі 10 тис. 426 грн.

У касаційній скарзі засуджений П., пославшись на те, що умислу на вчинення злочинів він не мав, а лише виконував свої службові обов'язки, судове слідство проведено неповно та однобічно, порушив питання про скасування постановлених у справі судових рішень і закриття справи.

Заслухавши доповідача, міркування прокурора, на думку якого є підстави для скасування постановленої у справі ухвали апеляційного суду з мотивів її необґрунтованості, перевіривши матеріали справи та обговоривши наведені у касаційній скарзі доводи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 365 КПК вирок суду першої інстанції перевіряється в межах апеляції, а згідно з ч. 2 ст. 377 цього Кодексу при залишенні апеляції без задоволення в ухвалі апеляційного суду мають бути зазначені підстави, через які апеляцію визнано необґрунтованою.

Як убачається із матеріалів справи, засуджений П. подав апеляцію на цей вирок, у якій детально зазначив, що не мав умислу на зловживання службовим становищем і вчинення службового підроблення, а лише без відповідного дозволу перевіряв інформацію про реалізацію товарно-матеріальних цінностей з квартири А., яка підтвердилась (для цього навів відповідні доводи), що він при написанні прізвища З. допустився помилки, суд, постановляючи стягнути з нього на користь А. суму для відшкодування матеріальної і моральної шкоди, не взяв до уваги, що між його діями й конфіскацією предметів торгівлі немає причинного зв'язку.

Таким чином, на обґрунтування своїх вимог П. навів доводи, які заслуговували на увагу і мали бути ретельно перевірені апеляційним судом.

Однак суд другої інстанції не виконав вимог закону, доводи апеляції належним чином не перевіряв і, залишаючи її без задоволення, в ухвалі не зазначив підстави, через які вона визнана необґрунтованою. Він обмежився лише загальною фразою про те, що винність П. доведена сукупністю доказів, які перелічив, не розкриваючи їх суті та не аналізуючи.

З огляду на наведене та з урахуванням положень ст. 398 КПК (унаслідок істотного порушення кримінально-процесуального закону) колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційну скаргу засудженого частково задовольнила: ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Харківської області від 22 липня 2004 р. щодо П. скасувала і направила справу на новий розгляд у той же суд в іншому складі суддів. При цьому колегія суддів зазначила, що під час нового судового розгляду апеляційний суд має врахувати наведене у розглядуваній ухвалі, перевірити доводи апеляції і залежно від установленого повинен прийняти рішення, яке б відповідало нормам закону.

Рішення у справі «ТОВ «Терем», Чечоткін та Оліус проти України» Реферативний переклад*

Judgment in the Case of Terem Ltd, Chechetkin and Olius v. Ukraine Abstracts of translation**

У рішенні, ухваленому 18 жовтня 2005 р. у справі «ТОВ «Терем», Чечоткін та Оліус проти України», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) вирішив, що:

- було порушено ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини (далі — Конвенція; право на справедливий судовий розгляд);
- було порушено ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (захист права власності).

Суд постановив, що протягом трьох місяців після того, як рішення стане остаточним відповідно до ч. 2 ст. 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити заявнику-юридичній особі суму заборгованості, встановлену судовим рішенням від 6 червня 2003 р., яка до цього часу ще не сплачена.

Обставини справи

Першим заявником є українська компанія ТОВ «Терем», яка була зареєстрована у 1998 р.; другим заявником є громадянин України Ігор Володимирович Чечоткін, 1967 р.н., який зараз проживає у м. Києві; третім заявником є громадянин України Євген Віталійович Оліус, 1957 р.н., який зараз проживає у м. Києві. Другий та третій заявники — співвласники юридичної особи, яка є першим заявником у цій справі.

У листопаді 1999 р. в ході проведення перевірки ТОВ «Терем» щодо дотримання податкового законодавства податкова міліція вилучила майно та фінансові документи, що були власністю цього товариства. 10 лютого 2000 р. управління податкової міліції у м. Києві (далі — УПМ) оголосило беззахайним більшу частину майна ТОВ «Терем». 3 березня 2000 р. Жовтнева райдержадміністрація

м. Києва прийняла рішення про продаж майна, що у подальшому й було здійснено.

У травні 2000 р. другий та третій заявники звернулися до Радяньського районного суду м. Києва зі скаргою на незаконні дії УПМ, вчинені стосовно першого заявника. 10 жовтня 2000 р. цей суд ухвалив рішення на їх користь. 7 лютого 2001 р. Апеляційний суд м. Києва скасував рішення районного суду і закрити провадження у справі у зв'язку з її невідомістю загальним судам. Висновок суду ґрунтувався на тому, що належним скаржником у справі має бути ТОВ «Терем» і в такому разі ця справа мала розглядатися не загальним, а господарським судом.

У травні 2002 р. ТОВ «Терем» звернулося до Господарського суду м. Києва з позовом до УПМ та до Державного казначейства України (далі — ДКУ), прохаючи зобов'язати відповідачів відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, спричинену діями податкової міліції.

6 червня 2003 р. зазначений суд частково задовольнив позовні вимоги, присудивши відшкодувати ТОВ «Терем» матеріальну та моральну шкоду в розмірі 5 млн. 655 тис. 475 грн, а також судові витрати у розмірі 4 тис. грн. У своєму рішенні господарський суд встановив незаконність дій УПМ і, як наслідок цього, факт заподіяння першому заявнику шкоди. 6 жовтня 2003 р. Апеляційний господарський суд м. Києва залишив рішення суду першої інстанції без зміни. 22 жовтня 2003 р. Господарський суд м. Києва видав два виконавчих документи на суми, що були присуджені згідно з його ж рішенням від 6 червня 2003 р.

10 грудня 2003 р. Відділ державної виконавчої служби Шевченківського районного управління юстиції м. Києва (далі — ВДВС) відкрив виконавче провадження у цій справі. 17 січня 2004 р. ДКУ повідомило ВДВС, що відповідно до вимог законодавства виконання цього рішення покладалося не на органи державної виконавчої служби, а на

* Переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України П.М. Рабіновичем, М.Ю. Пришляк і Т.І. Дудаш.

** Повний текст рішення англійською мовою див.: <http://www.echr.coe.int>

ДКУ. 23 лютого 2004 р. ВДВС повернуло ТОВ «Терем» виконавчі документи з пропозицією подати їх ДКУ для виконання. 25 лютого 2004 р. перший заявник подав ці документи до ДКУ.

Постановою від 5 квітня 2004 р. Вищий господарський суд України залишив без зміни рішення Господарського суду м. Києва від 6 червня 2003 р. 1 липня 2004 р. колегія з трьох суддів Верховного Суду України відмовила у прийнятті до провадження касаційної скарги на зазначену постанову Вищого господарського суду України.

Листом від 22 липня 2004 р. Управління ДКУ у м. Києві повідомило заявників, що судові рішення від 6 червня 2003 р. не може бути виконане з огляду на відсутність правових підстав. У листі, зокрема, відзначалося, що розмір відшкодування вартості конфіскованого державою майна зменшено до суми коштів, отриманих від продажу цього майна, а цей факт має бути підтверджений податковими органами.

5 серпня 2004 р. Господарський суд м. Києва відхилив клопотання УПМ щодо зупинення виконавчого провадження. 9 вересня 2004 р. Верховний Суд України повторно відмовив у прийнятті до провадження касаційної скарги.

20 грудня 2004 р. ДКУ перерахувало 356 тис. 973 грн на банківський рахунок першого заявника. Листом від 16 лютого 2005 р. Управління ДКУ у м. Києві повідомило першого заявника, що ДКУ перерахувало йому суму коштів, отриманих від продажу конфіскованого майна, але подальше виконання судового рішення є неможливим, оскільки в Державному бюджеті України на 2004 та 2005 рр. зазначених коштів не передбачено.

Судове рішення, постановлене на користь першого заявника, залишається не виконаним у значній його частині.

Зміст рішення Суду

Спершу заявники скаржилися на порушення ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції у зв'язку з незаконною конфіскацією їхнього майна. Вони також стверджували, що національні суди порушили їхнє право на доступ до суду при оскарженні дій УПМ. На обґрунтування своїх скарг вони послалися на ст. 6 та ст. 13 Конвенції. Пізніше заявники скаржилися на невиконання судового рішення, постановленого на користь першого заявника, покликаючись знову ж таки на ст. 6 Конвенції, а також на ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Розгляд справи щодо її прийнятності

Що стосується критерію *ratione personae*, то Суд нагадав, що відповідно до ст. 34 Конвенції він може розглядати заяви від фізичних чи юридичних

осіб, «які стверджують, що їхні права, гарантовані Конвенцією та додатковими протоколами до неї, порушено однією з Високих Договірних Сторін». Для того ж, аби набути статусу потерпілого від порушення права, особа має зазнати безпосереднього шкідливого впливу від протиправного діяння, про яке вона стверджує (див., наприклад, рішення Суду у справі *Buckleley v. the United Kingdom*). Поняття «потерпілий», що використовується у ст. 34 Конвенції, має тлумачитись автономно та незалежно від національних правових концепцій зокрема, стосовно здатності бути учасником судового процесу. Водночас Суд звернув увагу на те, що учасники товариства, у тому числі й мажоритарні учасники, не можуть претендувати на статус потерпілих від порушення прав саме товариства (див. рішення Суду у справі *Agrotexim and Others v. Greece*).

Щодо фактів розглядуваної справи, то Суд зазначив, що другий та третій заявники є двома з трьох учасників товариства, яке саме є першим заявником, і вони в подальшому скаржилися на порушення якраз корпоративних прав. Суд, таким чином, не вбачав підстав відходити від процитованих вище положень своєї прецедентної практики й оголосив заяви другого та третього заявників неприйнятними.

Щодо первинних скарг першого заявника, котрий на початку скаржився на порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку з незаконною конфіскацією майна податковою міліцією, Суд зазначив, що товариство-заявник отримало ефективний засіб захисту на національному рівні, оскільки на його користь було постановлене судові рішення, яким присуджено до сплати заявнику приблизно 926 тис. 113 євро як відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Зазначену суму Суд вважає адекватною для відшкодування. За таких обставин заявник не може більше претендувати на статус потерпілого у сенсі ст. 34 Конвенції. Той же факт, що присуджені як відшкодування кошти тривалий час не виплачуються, є підставою для порушення окремого питання про невиконання судового рішення, яке розглядатиметься далі. Окрім цього, товариство-заявник скаржилося на порушення ст. 6 та ст. 13 Конвенції, оскільки національні суди нібито порушили його право на доступ до суду, коли оскаржувалися дії податкової міліції, і, таким чином, йому також не було забезпечено ефективний юридичний засіб захисту. Однак тільки-но заявник подав свою скаргу за належною підвідомчістю, а саме до господарського суду, одразу ж і було здійснено повний розгляд його скарги. У зв'язку з цим Суд вважає, що право заявника на доступ до суду було забезпечено.

Стосовно ж скарги заявника щодо невиконання судового рішення, то Уряд стверджував, що заявник не використав усіх національних юридичних

засобів захисту, оскільки спершу потрібно було оскаржити бездіяльність ДКУ в національних судах. З цього приводу заявник зазначив, що належне виконання цього судового рішення, вочевидь, залежало від внесення змін до законодавства, а оскарження заявником законодавчих актів у національних органах неможливе навіть теоретично. До того ж Суд у багатьох рішеннях щодо України відзначав, що у разі, коли невиконання судового рішення зумовлено не бездіяльністю державного органу, який відповідає за належне виконання судових рішень, а відсутністю певних законодавчих заходів, тоді не можна докоряти заявникові у тому, що він не подавав скаргу на дії такого органу.

Суд погодився з аргументами заявника і нагадав, що аналогічні заперечення Уряду він уже відхиляв, розглядаючи справи проти України (див., наприклад, рішення Суду у справі *Voytenko v. Ukraine*). У цих справах Суд встановив, що заявники не мали вичерпувати саме ті національні засоби юридичного захисту, на які вказував Уряд.

Враховуючи доводи сторін, Суд дійшов висновку, що скарга першого заявника про невиконання судового рішення, постановленого на його користь, стосується таких серйозних питань фактів та права в контексті ст. 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, які мають бути вирішені в ході розгляду справи по суті.

Розгляд справи по суті

Скарга про порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції. Заперечуючи проти скарги першого заявника, Уряд стверджував, що законодавство України містить обґрунтовані правові обмеження, які перешкоджають повному виконанню судового рішення, постановленого на користь цього заявника. Уряд знову нагадав, що товариство-заявник не скористалося таким засобом захисту, як оскарження бездіяльності ДКУ.

Суд взяв до уваги той аргумент, що відсутність асигнування з Державного бюджету України коштів на покриття боргів держави може спричинити затримку у виконанні судових рішень, згідно з якими присуджується стягнення таких боргів. Проте Суд вважає, що неспроможність держави здійснити

зазначене асигнування протягом двох років поспіль становить порушення зобов'язань, взятих нею згідно з ч. 1 ст. 6 Конвенції. Більше того, з обставин справи вбачається, що протягом цього часу державні органи не вживали жодних заходів, аби виправити таку ситуацію.

Підсумовуючи наведене, Суд дійшов висновку, що тривала невиплата значної суми коштів, присудженої судовим рішенням на користь товариства-заявника, становить порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції.

Скарга про порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Уряд визнав, що кошти, присуджені товариству-заявнику відповідно до судового рішення, становлять об'єкт володіння останнього в сенсі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Та все ж, на думку Уряду, вказану статтю не було порушено, оскільки право власності заявника не заперечувалося. Затримки ж у виплаті коштів пов'язані зі складною економічною ситуацією в державі та з великою сумою боргу.

Суд нагадав, що відповідно до його прецедентної практики ті випадки, в яких заявник не може домогтися виконання судового рішення, постановленого на його користь, тлумачаться як порушення права на мирне володіння своїм майном, гарантованого ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (див., серед багатьох інших, рішення Суду у справі *Burdov v. Russia*). У розглядуваній же справі Суд вважає, що відсутність можливості у товариства-заявника отримати належні йому кошти в ході виконання судового рішення протягом майже дворічного періоду, становить втручання в його право мирно володіти своїм майном у сенсі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Отже, через невиконання рішення від 6 червня 2003 р. Господарського суду м. Києва державні органи протягом тривалого часу позбавляли й надалі продовжують позбавляти ТОВ «Терем» можливості отримати в розпорядження ті грошові кошти, на які це товариство має право. На думку Суду, відсутність коштів у бюджеті не є обставиною, що може виправдати таку бездіяльність. Тому Суд вважає, що було порушено ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Рішення у справі «Павлюлинець проти України» Реферативний переклад*

Judgment in the Case of Pavlyulynets v. Ukraine Abstracts of translation**

У рішенні, ухваленому 6 вересня 2005 р. у справі «Павлюлинець проти України», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

- мало місце порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод (далі — Конвенція).

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявнику 2 тис. 480 євро як відшкодування моральної шкоди та судових витрат.

Обставини справи

Заявник Юрій Михайлович Павлюлинець, 1950 р.н., є громадянином України, проживає у м. Ужгороді Закарпатської області.

23 липня 1999 р. на користь заявника було ухвалено судове рішення, відповідно до якого Ужгородське управління соціального захисту (далі — УУСЗ) повинно було зробити перерахунок тривалості роботи заявника у шкідливих умовах і відповідно до цього збільшити розмір призначеної йому пенсії.

У січні 2000 р. за скаргою УУСЗ зазначене рішення було скасоване у зв'язку з нововиявленими обставинами, а справу повернено на повторний розгляд.

Відповідно до поданих Урядом документів у період з лютого 2000 р. по січень 2001 р. у справі відбулося лише одне засідання. Протягом цього часу засідання відкладалися чотири рази через неявку позивача (заявника) і шість разів — через відсутність обох сторін.

У квітні 2000 р. заявник звернувся з клопотанням про відвід судді, мотивуючи своє прохання тим, що суддя зумисне затягував розгляд справи. Це клопотання було задоволено головою місцевого суду. У рішенні, зокрема, вказувалося, що «розгляд справи надто затягувався з різних причин». Зрештою справу було передано іншому судді з метою пришвидшити її розгляд і вирішити по суті.

У січні 2001 р. суд залишив позов заявника без розгляду через неявку його на судові засідання.

У червні 2001 р. президія Апеляційного суду Закарпатської області розглянула і задовольнила протест голови цього суду (за зверненням заявника) на

тій підставі, що заявника не було належним чином повідомлено про час і місце слухання справи; рішення першої інстанції про залишення позову заявника без розгляду було скасоване, а справу повернено на повторний розгляд суду першої інстанції.

26 червня 2001 р. внаслідок повторного розгляду справи суд першої інстанції позов заявника до УУСЗ задовольнив повністю.

У серпні 2001 р. цей же суд окремих рішенням зобов'язав Закарпатське обласне відділення Пенсійного фонду України (далі — Фонд) виконати рішення від 26 червня 2001 р. — виплатити заявнику недоотримані суми пенсії.

У жовтні 2001 р. Фонд оскаржив судове рішення від 26 червня 2001 р. в касаційному порядку. Верховний суд України у листопаді 2001 р. повернув скаргу без розгляду через невиконання скажником процесуальних вимог. Повторно виправлену касаційну скаргу Фонд подав у лютому 2002 р. Розглянувши цю скаргу в листопаді 2002 р., Верховний Суд України скасував судове рішення від 26 червня 2001 р., ухвалене на користь заявника, та повернув справу на повторний розгляд.

У лютому 2003 р. суд першої інстанції розпочав повторний розгляд цієї справи. У червні було задоволено клопотання заявника про відвід судді, який розглядав справу, з огляду на його упередженість. Розгляд справи новим складом суду було відновлено у серпні 2003 р. Тоді ж (11 серпня 2003 р.) було ухвалено рішення про задоволення позову заявника.

У листопаді 2003 р. це рішення було залишено в силі Апеляційним судом Закарпатської області.

У січні 2004 р. Фонд звернувся до Верховного Суду України з касаційною скаргою на судове рішення від 11 серпня 2003 р. До цього часу касаційне провадження у справі не завершено.

Зміст рішення Суду

Пославшись на ч. 1 ст. 6 Конвенції, заявник стверджував про порушення розумної тривалості розгляду його справи.

Суд зазначив, що заявник звернувся з позовом до місцевого суду у травні 1999 р. У рішенні від 23 липня 1999 р. його позов було повністю задоволено. У січні 2000 р. у зв'язку з нововиявленими обставинами розпочався новий розгляд цієї справи. У січні 2001 р. провадження було закрито на підставі неявки заявника у судові засідання. У червні 2001 р. рішення про закриття проваджен-

* Переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України П.М. Рабіновичем, М.Ю. Пришляк Т.І. Дудаш.

** Повний текст рішення англійською мовою див.: <http://www.echr.coe.int>

ня у справі було скасовано апеляційною інстанцією. Процес розгляду цієї справи ще досі триває у Верховному Суді України. Таким чином, загалом тривалість провадження становить п'ять років і два місяці.

Уряд зазначав, що затримка у розгляді справи мала місце, хоча частково й через поведінку заявника, зокрема, у зв'язку з його неявкою на судові засідання та його клопотання про відводи суддів. Що ж до провадження справи у касаційній інстанції, то Уряд зауважив, що зволікання зумовлено значною завантаженістю Верховного Суду України.

Суд вкотре повторив своє твердження про те, що розумність тривалості розгляду справи має оцінюватися відповідно до її конкретних обставин, складності, поведінки заявника, дій відповідних органів, а також з огляду на результати розгляду справи для заявника.

Уряд на підставі поданих ним документів пропонував вважати заявника відповідальним за затримки, що мали місце у період з лютого 2000 р. по січень 2001 р. Проте Суд зазначив, що у квітні 2000 р. було задоволено скаргу заявника на бездіяльність головуєчого у справі, а тому справу передано іншому судді, аби пришвидшити її розгляд. До того ж Суд зауважив, що рішення про закриття провадження у справі на підставі неявки заявника на судові засідання було скасоване через неналежне повідомлення п. Павлюинця про час і місце слухання справи. Через це Суд наголосив на тому, що навряд чи можна критикувати заявника за його оскарження дій суддів.

Що ж до дій державних органів, то Суд звернув увагу на тривалі періоди бездіяльності з боку Верховного Суду України. Зокрема, він підкреслив, що майже дев'ять місяців минуло з часу подання у лютому 2002 р. Фондом першої касаційної скарги та її роз-

глядом по суті у листопаді 2002 р., а другу касаційну скаргу так і не розглянуто протягом півтора роки.

Уряд пояснив, що затримки у касаційній процедурі були викликані збільшенням кількості справ, що надходять на розгляд до Верховного Суду України. У відповідь на цей аргумент Уряду Суд вказав, що Конвенція покладає на держави-учасниці обов'язок організувати їхні правові системи у такий спосіб, аби забезпечити виконання судами вимог, що випливають з ч. 1 ст. 6 Конвенції, зокрема вимоги про розгляд справи упродовж розумного строку. Крім того, Суд відмітив, що Уряд виявився неспроможним продемонструвати конкретні заходи процедурного чи структурного характеру, які б свідчили про бажання держави впоратися з проблемою (див. рішення від 13 липня 1983 р. у справі *Zimmermann and Steiner v. Switzerland*).

Суд також зауважив, що тривалий період розгляду цієї справи значним чином мав місце внаслідок численних переглядів справи. Попри те, що справу не можна назвати складною, вона розглядалася судами чотири рази. Суд далі зазначив, що його завданням не є аналіз усталеної судової практики національних судів. Однак повернення справи на новий судовий розгляд зазвичай свідчить про помилки, допущені судом нижчої інстанції. Таким чином, можна вважати, що ухвалення кількох постанов про повернення справи на новий розгляд є свідченням істотної недосконалості судової системи (див. рішення від 25 листопада 2003 р. у справі *Wierciszewska v. Poland*).

Спираючись на своє прецедентне право, Суд постановив, що тривалість розгляду справи стосовно п. Павлюинця не відповідає вимозі розумності, яка закріплена у ч. 1 ст. 6 Конвенції. Отже, мало місце порушення цього положення Конвенції.

Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини щодо рішення у справі «Сільяден проти Франції» *Реферативний переклад**

Press release of the Registrar of the European Court of Human Rights concerning Judgment in the Case of Siliadin v. France *Abstracts of translation***

У рішенні, ухваленому 26 липня 2005 р. у справі «Сільяден проти Франції», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

* Переклад з англійської мови та опрацювання комюніке здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України П.М. Рабіновичем, М.Ю. Пришляк і Т.І. Дудаш.

** Повний текст комюніке англійською мовою див.: <http://www.echr.coe.int>

• було порушено ст. 4 Конвенції про захист прав і основних свобод людини (далі — Конвенція) стосовно заборони утримання людини в підневільному стані та присилування до виконання примусової чи обов'язкової праці.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявниці 26 тис. 209 євро на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявниця, Сіва-Акофа Сільяден, 1978 р.н., є громадянкою Того, проживає у м. Парижі. У січні 1994 р. заявниця разом зі своєю родичкою п. Д., громадянкою Франції тоголезької національності, прибули до Франції з Того. Остання зобов'язалася перед батьком заявниці владнати питання з її імміграційним статусом та навчанням у Франції. Натомість п. Сільяден повинна була виконувати для п. Д. домашню роботу, аби компенсувати вартість авіаквитка. Таким чином, заявниця стала неоплачуваною служницею у домі панів Д., які тримали в себе її паспорт.

У жовтні 1994 р. п. Д. «позичила» заявницю своїм друзям — подружжю Б. — для виконання рутинної домашньої роботи та для догляду за їхніми дітьми. Передбачалося, що п. Сільяден залишатиметься у домі панів Б. лише упродовж кількох днів і повернеться після того, як п. Б. народить дитину. Проте після народження дитини п. Б. вирішила залишити заявницю у своєму домі й надалі. Заявниця стала по суті робітницею для всякої хатньої роботи, працюючи від сьомої ранку до десятої вечора без вихідних. Лише за спеціальним дозволом п. Сільяден могла ходити у неділю до церкви на відправу. Заявниця спала у дитячій кімнаті на матраці, мала лише старий одяг. Господарі жодного разу їй не заплатили за роботу. Лише один чи два рази вона отримала 500 франків (приблизно 76 євро) від матері п. Б.

У липні 1998 р. заявниця поскаржилася на своє становище сусідці, а та повідомила Комітет проти сучасних форм рабства про долю п. Сільяден. Представники останнього звернулись із заявою до прокуратури. Проти подружжя Б. було порушено кримінальну справу. Їх звинуватили у незаконному отриманні неоплачених або недостатньо оплачених послуг від особи, котра перебуває у залежному чи незахищеному стані, а також у триманні такої особи в умовах, несумісних із людською гідністю.

Суд першої інстанції визнав подружжя Б. винним у вчиненні зазначених злочинів і призначив кожному з цих осіб, окрім іншого, покарання у виді позбавлення волі строком на 12 місяців з відкладенням терміну виконання частини цього покарання. Натомість місцевий апеляційний суд ухвалив у цій справі виправдальний вирок. Касаційний суд повернув справу на новий апеляційний розгляд, у результаті якого підсудних було зобов'язано сплатити на користь заявниці штраф у розмірі 15 тис. 245 євро.

У жовтні 2003 р. суд з трудових справ зобов'язав подружжя Б. сплатити заявниці 31 тис. 238 євро як відшкодування заборгованої їй заробітної плати.

Зміст рішення Суду

Посилаючись на ст. 4 Конвенції, заявниця стверджувала, що законодавство Франції не забез-

печило їй достатнього й ефективного захисту від перебування у «підневільному стані» або, принаймні, від «примусової та обов'язкової» праці, яку вона змушена була виконувати, що по суті означало для неї бути домашньою рабинею.

Суд відзначив, що ст. 4 Конвенції гарантує одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства, які покладені в основу Ради Європи. Власне, дотримання цієї статті означає не стільки обов'язок з боку держави не вдаватися до дій на її порушення, скільки зобов'язання активно вживати належних заходів, зокрема забезпечувати прийняття та ефективного застосування законодавчих положень, які б визнавали караними злочинами ті дії, що порушують ст. 4 Конвенції.

Суд зауважив, що існує чимало міжнародно-правових угод, окрім Конвенції, спрямованих на захист людини від рабства, підневільного стану та примусової чи обов'язкової праці. Суд зачитував рішення Парламентської Асамблеї Ради Європи, в якому, зокрема, наголошувалося, що попри те, що рабство було скасовано 150 років тому, в Європі від «домашнього рабства» ще й досі потерпають тисячі людей, більшість з яких жінки. Зважаючи на сучасні стандарти і тенденції у цій сфері, Суд дійшов висновку, що держави зобов'язані криміналізувати та карати будь-яке діяння, спрямоване на утримання людини у становищі, яке є несумісним із вимогами ст. 4 Конвенції.

Щоб належним чином кваліфікувати становище, в якому перебувала п. Сільяден, Суд зазначив, що упродовж кількох років вона працювала на подружжя Б. безоплатно, без перепочинку і всупереч власній волі. Заявниця, яка на той час була підлітком, незаконно перебувала у чужій країні та боялася бути заарештованою поліцією. Подружжя Б. підживлювало цей страх, хоча й обіцяючи п. Сільяден, що з часом її становище буде легалізовано.

З огляду на зазначене Суд дійшов висновку про те, що п. Сільяден щонайменше була примушена виконувати обов'язкову працю у сенсі ст. 4 Конвенції.

Суд також мав визначити, чи перебувала заявниця у рабстві, або ж у підневільному стані.

Щодо питання про рабство Суд відзначив, що хоча заявницю й було позбавлено особистої свободи, однак не було доказів, які б вказували на те, що вона перебувала в рабстві у прямому значенні цього слова. Адже подружжя Б. не застосовувало щодо заявниці звичайні права власності, які могли б звести її становище до положення речі. Тому Суд дійшов висновку про те, що немає підстав вважати, що заявницю утримували в рабстві.

Роз'яснюючи поняття «підневільний стан», Суд вказав, що його можна розуміти як таке, яке охоплює виконання роботи під тиском. Заявни-

ця це поняття сприймала як поняття «рабство». У зв'язку з цим Суд вказав, що для заявниці примусова праця тривала упродовж 15 годин щодня без вихідних. Прибувши разом зі своєю родичкою до Франції, заявниця не передбачала і не погоджувалася на виконання роботи для подружжя Б. Як неповнолітня, вона перебувала у незахищеному стані, не мала жодних засобів до існування, окрім тих, які їй надавали у домі подружжя Б. Її було цілком ізольовано, а притулком для неї була дитяча кімната.

П. Сільяден цілковито залежала від милості своїх господарів. Документи заявниці знаходились у подружжя Б., а їй було обіцяно, що питання щодо її імміграційного статусу скоро владнається. Однак цього так і не сталося. Також у п. Сільяден не було ані вільного часу, ані свободи пересування з огляду на її страх бути затриманою поліцією. До того ж заявницю не влаштували до школи, як було обіцяно її батькові. За таких обставин заявниця вже не могла сподіватися, що її становище якось поліпшиться.

Зважаючи на викладене, Суд дійшов висновку, що заявницю утримували у «підневільному стані» у сенсі ст. 4 Конвенції.

Отож, Суд мав визначити, чи законодавство Франції надавало заявниці достатній захист у розумінні позитивних зобов'язань держави відповідно до ст. 4 Конвенції. У зв'язку з цим Суд зачитував положення із Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1523 (2001 р.), в якій висловлюється жаль з приводу того, що «жодна із держав-учасниць Ради Європи виразно не заборонила домашнє рабство у своєму кримінальному законодавстві». Законодавство Франції

також не передбачало покарання за такі злочини, як рабство чи тримання людини у підневільному стані.

Суд зауважив, що хоча проти подружжя Б. і було порушено кримінальну справу, все ж їх було покарано не на підставі положень кримінального законодавства. Суд відзначив, що скаргу прокуратури на виправдальний вирок апеляційного суду стосовно зазначених осіб було подано лише у зв'язку з цивільними аспектами справи. Виправдальний вирок по суті не оскаржувався. Зрештою подружжя Б. було виправдане відповідно до положень кримінального законодавства. Суд також звернув увагу на оприлюднену в 2001 р. доповідь Об'єднаного комітету Національної Асамблеї Франції з питань сучасних форм рабства. У доповіді, зокрема, вказувалося, що відповідні положення Кримінального кодексу Франції (ті, за якими було порушено кримінальну справу щодо звинувачених) тлумачилися різними судами дуже неоднаково.

З огляду на зазначене Суд дійшов висновку про те, що кримінальне законодавство Франції, чинне на час подій у розглядуваній справі, не забезпечило заявниці конкретного й ефективного захисту проти діянь, від яких вона потерпіла.

Суд наголосив, що підвищення рівня стандартів у сфері захисту прав людини та фундаментальних свобод неминуче вимагатиме від держав бути більш жорсткішими до оцінки діянь, які можуть порушувати ці права і свободи як фундаментальні цінності демократичних суспільств.

Таким чином, Суд постановив, що держава не виконала свої позитивні зобов'язання, що мала зробити відповідно до ст. 4 Конвенції.

Кравчук В.М.

Корпоративне право

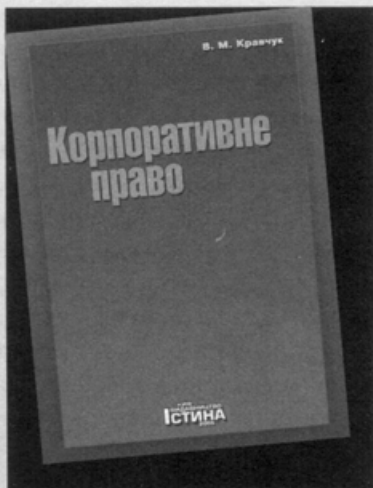
Науково-практичний коментар
законодавства та судової практики. —
К. : Істина, 2005. — 720 с.

У роботі з практичної точки зору прокоментовано основні положення законодавства та судової практики з питань корпоративних відносин, висвітлені найважливіші проблеми сучасного корпоративного права України.

Видання зацікавить насамперед суддів, адвокатів, нотаріусів, юрисконсультів, а також керівників господарських товариств, акціонерів, викладачів та наукових співробітників юридичних вузів і факультетів.

З питань придбання звертатися:

ТОВ «Видавництво «Істина»
04136 Київ 136, вул. Маршала Гречка, 13.
Тел. (044) 449-9455, 434-8406, 442-9753.
E-mail: ictina_book@rambler.ru

На допомогу судді

Використання комп'ютерних технологій у судочинстві

В.П. Барбара,
заступник голови Судової палати
у господарських справах

Формування інформаційного правового простору європейських країн офіційно розпочалось у 1965 р., коли в структурі Комітету Міністрів Ради Європи було створено Комітет експертів з інформаційних технологій та права. У травні 2000 р. в м. Кембриджі відбувся черговий (XIV) колоквіум Ради Європи (РЕ), присвячений сучасним комунікаційним технологіям у правовій сфері. Його учасники розглянули рекомендації Комітету експертів з питань автоматизації процедури судочинства. Розробники документа, проаналізувавши світовий досвід у цій сфері, рекомендували державам-членам РЕ запроваджувати інформаційні технології на всіх стадіях здійснення судочинства, також і в інтерактивному режимі за допомогою телемостів та інших новітніх засобів телекомунікації. Але ці рекомендації більше стосувалися використання комп'ютерних технологій з метою підвищення ефективності судових процесів і скорочення строків розгляду справ. Зараз все більш актуальним стає питання щодо зростання ролі судді та як його роботу зробити творчою.

Протягом віків основними робочими засобами судді під час розгляду судових справ та підготовки судового рішення були: кодекси, збірники законодавчих та нормативних актів, ручка (перо), аркуші паперу. Коли суддя розглядав одну справу на тиждень, чи навіть на день, у нього ще був час, користуючись зазначеними засобами праці, вкладатися у строки, передбачені процесуальними законами. У всі часи суддя крім своїх прямих обов'язків виконував ще й функцію писаря (що вислухав — повинен записати). Сьогодні ж суддя, особливо в суді першої інстанції, змушений розглядати й приймати рішення щодо десяти і більше справ різних категорій за день. Безумовно, на їх підготовку та оформ-

лення у встановлені процесуальні строки робочого часу не вистачає. А при розгляді цивільних справ та ухваленні резолютивних рішень необхідно знайти час ще й для підготовки їх мотивування у разі оскарження.

Потреба змінити умови праці судді виникла вже давно, а особливо тоді, коли почали порушувати питання щодо хронометражу робочого часу судді, встановлювати норми навантаження й кількості справ, які він може і повинен розглянути та написати щодо них рішення. При цьому не брали до уваги те, що основним завданням судді є не швидка підготовка тексту судового рішення, а ретельний аналіз усіх обставин, які були встановлені під час судового розгляду, та як вони співвідносяться із нормативним актом, що регулює спірні правовідносини.

Із появою у судах комп'ютерів та іншої оргтехніки умови праці судді фактично не змінилися (замість ручки почали використовувати ПК). Не виправдав суддівських сподівань і розрекламований швидкий пошук за допомогою комп'ютера потрібної правової інформації у базах даних «Ліга-Закон», «Аверс», «Закон», «Законодавство України» та ін. Судді, котрі користувалися цими базами, знають, що процес пошуку займає багато часу і дуже відволікає увагу від роботи над підготовкою судового документа. Комп'ютер із наявними стандартними програмами поки що не може замінити звичних для судді засобів викладу змісту судового документа, тобто ручки й аркуша паперу.

Отже, об'єктивна реальність у судочинстві України є такою. Навантаження на судову владу за минуле десятиліття збільшилось і ця тенденція у найближчі роки не зміниться. Велика кількість і складність справ, що надходять до судів, потребує

від суддів більше часу на підготовку до їх розгляду і на сам розгляд, а також вищого загального рівня кваліфікації суддівського корпусу. Кількість справ, розглянутих судами, постійно зростає, що свідчить про зростання ролі суду в суспільстві. За таких обставин неможливо (у відповідності з вимогами чинного законодавства) організувати своєчасний та об'єктивний розгляд справ тільки за рахунок збільшення кількості суддів у судах усіх рівнів.

Реформування судової влади, введення у штатний розпис судів посад помічників суддів та створення нових спеціалізованих судів (наприклад, адміністративного) істотно ситуації не змінить, оскільки лише суддя є незамінною основою ефективної діяльності судочинства. Тому для успішного реформування судової влади необхідно створити умови для плідної, творчої роботи існуючого суддівського корпусу України (за короткий проміжок часу неможливо підготувати велику кількість суддів необхідної кваліфікації).

У процесі пошуку способів розв'язання складної проблеми щодо забезпечення економного використання робочого часу суддями, їхніх інтелектуальних та професійних здібностей при мінімальному фізичному й психологічному навантаженні, доцільно було б врахувати напрацювання у цій галузі громадської правозахисної організації «Правозахист» із м. Кременчука, яка протягом останніх п'яти років займалася вивченням різних аспектів впровадження комп'ютерних технологій у практику роботи судів України.

Детально проаналізувавши зі спеціалістами цієї організації можливість та шляхи вирішення зазначеної проблеми, ми дійшли висновку, що впровадження сучасних комп'ютерних та інформаційних технологій у судочинство є реальним уже сьогодні. Навіть використання уже наявних напрацювань може змінити умови праці судді та зробити їх більш творчими.

Основними завданнями у цьому напрямі є:

1. Забезпечення технічного, програмного й інформаційного оснащення судочинства. Це дасть змогу вивільнити суддю від непродуктивних витрат часу, створити умови для творчої роботи, для обміну інформацією в активному діалоговому режимі — який нормативний акт та судову практику з аналогічного предмета спору він може використати для підготовки розгляду справи й ухвалення рішення у ній.

2. Забезпечення електронного документообігу судових документів та створення єдиної бази даних судочинства. При цьому необхідно змінити ідеологію створення користування судовими документами — кожний з них має містити у собі повну інформацію (паспорт) про себе, починаючи з часу створення і до видалення з бази даних архіву.

3. Створення системи дистанційного судочинства та системи спілкування (телезв'язку) між судами різних інстанцій, між судами та підрозділами

Міністерства внутрішніх справ України, яка дала б можливість розглядати справи з використанням конференцзв'язку, щоб в учасника судового розгляду (який перебуває в іншому місті) в ізоляторі тимчасового утримання не було потреби приїжджати до суду, який розглядає справу, щоб достатньо було лише звернутися до суду за місцем знаходження і за допомогою такого виду зв'язку взяти участь у розгляді справи.

Проаналізувавши з фахівцями громадської правозахисної організації «Правозахист» наявні процедури здійснення судочинства, організаційне й технічне забезпечення судів усіх рівнів, кадровий склад, рівень кваліфікації працівників, тенденцію щодо зростання кількості справ, які надходять на розгляд судів, протягом останніх п'яти років ми дійшли висновку, що створення «Єдиної інтегрованої електронної системи судочинства України» доцільно здійснювати у чотири етапи.

1. Беручи до уваги навантаження й те, що продуктивна робота суддів Верховного Суду України та оперативне узагальнення ними поточної судової практики безпосередньо підвищує рівень судочинства в країні, розробити та впровадити «Систему забезпечення умов для ефективного використання робочого часу суддями Верховного Суду України (система ВРЧС)» (далі — Система).

2. З урахуванням досвіду використання системи ВРЧС суддями Верховного Суду України, практики ведення діловодства у цьому суді, наявного стану інформаційних технологій розробити та впровадити «Інтегровану систему управління документообігом Верховного Суду України» (між місцевими судами і Верховним Судом України).

3. Врахувавши досвід використання системи ВРЧС суддями Верховного Суду України та особливості процедур здійснення судочинства у місцевих та апеляційних судах, розробити та впровадити на робочих місцях суддів місцевих та апеляційних судів «Систему забезпечення умов для ефективного використання робочого часу суддями місцевих та апеляційних судів України».

4. Узагальнивши досвід користування цими системами, впровадженими на попередніх трьох етапах, розробити та ввести в експлуатацію «Єдину інтегровану електронну систему судочинства України».

Створення дистанційної системи судочинства є окремим завданням, оскільки цей процес потребує попередньої підготовки на державному рівні та створення законодавчої бази для використання у кримінальному, цивільному, господарському й адміністративному процесах інформаційних технологій (комп'ютерної та телекомунікаційної техніки з відповідними програмними продуктами) з метою оптимізації діяльності всіх правових інституцій, що зайняті у процедурах судочинства (органи досудового слідства, прокуратури, судово-експертні установи, суди, установи виконання покарань, адвокатура).

Аналіз використання комп'ютерної техніки в судах усіх рівнів засвідчив, що через відсутність спеціалізованих програм для виконання специфічних процедур здійснення судочинства, вона використовується як друкарські машинки та довідники й істотно не зменшує навантаження на суддів.

Щоб відповісти на питання: «Як збільшити обсяг виконуваної суддями роботи і зменшити фізичне та психологічне навантаження на них?» — пропонуємо такі правила та вимоги до технічного, організаційного і програмного забезпечення робочого місця судді:

— робоче місце судді — це комплекс, до складу якого входять комп'ютер, виносні робочі місця помічника та секретаря, спеціальне технічне й програмне забезпечення для виконання специфічних процедур здійснення судочинства;

— воно має забезпечувати можливість працювати судді на своєму робочому місці, не користуючись олівцем, ручкою, клавіатурою комп'ютера; не витрачати час на пошук необхідної для роботи інформації; не відволікатися від робочого процесу при видачі повсякденних доручень помічникові чи секретарю; здійснювати відео- та аудіоспівкування судді між помічником і секретарем через комп'ютерну мережу робочого місця судді та автоматичне його фіксування у пам'яті комп'ютера; при ознайомленні швидко робити відбір із матеріалів справ потрібних уривків та звукових вказівок щодо них без використання олівця, ручки, клавіатури комп'ютера; автоматично фіксувати нотатки щодо справи у відповідній програмі комп'ютера та використовувати їх при підготовці та оформленні рішення чи ухвали; забезпечувати спрощене управління режимами роботи комп'ютера та автоматичну фіксацію виконаної з його допомогою роботи, що використовуватиметься як документи справи, яку суддя готує на розгляд; вести аудіозапис судових засідань та одночасно створювати автентичний аудіотекст повного засідання або будь-якого епізоду з подією секундною хронометражем; використовувати спеціалізовані програми для підготовки та оформлення рішення чи ухвали, які істотно прискорюють цю роботу.

Враховуючи вищезазначені вимоги та власний досвід комп'ютеризації судів, громадська правозахисна організація «Правозахист» створила і передала на тестове випробування у Верховний Суд України першу чергу експериментальної програми системи ВРЧС, до якої входять:

1. Підсистема інтелектуального управління інформацією у комп'ютерах судді та його помічника. Вона створюється та функціонує відповідно до наявної системи ведення діловодства у Верховному Суді України. Документ у ній може мати вигляд: електронного тексту, аудіозапису, аудіотексту, фотографії, одного аркуша, інтегрований (необмежена кількість вхідних у нього документів будь-якої фор-

ми, поєднаних між собою або з первинним документом якоюсь дією чи подією).

Первинний документ — вперше зареєстрований вхідний документ у системі документообігу Верховного Суду України або вперше створений на будь-якому комп'ютеризованому робочому місці цього суду документ, не пов'язаний із іншими документами дією чи подією.

Використання та рух первинних і подальших документів, які пов'язані з первинними, автоматично реєструється підсистемою у часі й у діях та узгоджується з іншими документами. Судді немає потреби розмірковувати в яку папку помістити документ, або в якій папці він може лежати. Система сама слідкує за тим, щоб усі новостворені документи були розміщені у папці «Первинний Документ», на основі якого вони створювалися, та ще й були розміщені в хронологічному порядку з поміткою про його тип. Таким чином, суддя миттєво і в потрібному вигляді може одержати інформацію, що стосується справ, які знаходяться в його базі даних.

2. Підсистема створення суддею (без використання клавіатури) судових та інших документів з автоматичним пошуком у базі даних судової практики, у базі чинного законодавства, судових рішень, які мають відношення до вирішуваної у документі проблеми.

3. Підсистема аудіо-, відеозв'язку через комп'ютерну мережу з будь-яким комп'ютеризованим робочим місцем у Верховному Суді України з використанням «Структурної схеми управління Верховного Суду України» як довідника.

4. Підсистема миттєвої організації зі свого робочого місця об'єднаного робочого місця з будь-яким комп'ютеризованим робочим місцем у Верховному Суді України для одночасної роботи.

5. Підсистема організації роботи декількох комп'ютеризованих робочих місць у режимі «Селектор» із використанням аудіо- та відеозв'язку між ними в режимі реального часу, а за необхідності — автоматичного створення аудіозапису.

6. Підсистема управління апаратно-програмним комплексом, який використовується для: аудіо-, відеозв'язку всередині комп'ютерної мережі Верховного Суду України в реальному часі у режимах зв'язку об'єднаного робочого місця та з іншими аналогічними робочими місцями; одержання фотокопій документів, їх автоматичної реєстрації як документів бази комп'ютера судді чи його помічника; одержання фотокопій із різних друкованих джерел інформації та автоматичного перетворення їх у електронні документи, автоматичну реєстрацію як документів бази комп'ютера судді чи його помічника.

7. Підсистема автоматичного створення звукових документів та їх реєстрації у такому вигляді як документів бази комп'ютера судді чи його помічника, або перетворення (роздруку) їх у форму електронного текстового документа.

8. Підсистема інформування судді про виконання його доручень помічником, іншими працівниками суду, комп'ютером.

9. Підсистема збереження інформації, яка знаходиться на робочому місці судді Верховного Суду України і працює у режимі реального часу.

Користування будь-якою з перерахованих вище підсистем системи ВРЧС не потребує тривалого навчання суддів та їх помічників і зводиться до вміння вмикати відповідний режим роботи, решту програма виконує автоматично й інформує суддю у звуковій та письмовій формі (на спеціальному табло на екрані) про хід виконання його доручень.

Перша експериментальна програма системи ВРЧС уже встановлена й використовується у Верховному Суді України протягом останніх трьох місяців. За цей час суддя перестав витратити час на виклад доручень помічнику, на погодження різних деталей щодо виконаної ним роботи. Щоб не відривати помічника від роботи, доручення надиктовуються й автоматично відправляються на його комп'ютер. У нього на моніторі одразу ж висвічується табло, яке інформує помічника про наявність доручення. Прослухавши його, він приймає рішення щодо організації виконання доручення. Ні він, ні суддя, при цьому, не відволікаються від виконуваної ними роботи. За необхідності погодити якісь питання щодо документа помічник за допомогою внутрішнього зв'язку об'єднує свій комп'ютер з комп'ютером судді в одне робоче місце і документ видно на обох моніторах. Таким же чином документ, який знаходиться на моніторі судді, він надсилає на монітор помічника і розповідає йому, що потрібно з ним зробити. Вказівки судді автоматично записуються у вигляді звукового документа і поміщаються в документ, який знаходиться на моніторі. Працюючи над виконанням вказівок судді, помічник може додатково їх прослуховувати. Надалі, якщо у судді вникнуть сумніви щодо правильності виконання доручень, він може їх перевірити.

Щоб продемонструвати продуктивність праці судді при використанні усіх наявних можливостей встановленої системи ВРЧС, наведемо порядок дій після одержання судової справи для підготовки її до розгляду:

а) натисканням на моніторі кнопки «ПП» по комп'ютерній мережі Верховного Суду України з відділу реєстрації викликається на екран монітора картка реєстрації цієї справи і дані з неї автоматично вносяться в базу даних комп'ютера судді за тим же номером, що і номер справи;

б) при ознайомленні зі справою за допомогою швидкісного фотосканера з автоматичною системою

мою розпізнавання текстів у базу даних комп'ютера переносяться тексти документів зі справи, які будуть потрібні для роботи над рішенням. Відзняті копії документів або їх фрагментів автоматично реєструються як документи, похідні від номера справи. При цьому є змога зосередити увагу на змісті документів і немає потреби відволікатися на екран монітора;

в) кожний відзнятий документ може бути доповнений звуковим дорученням помічнику, звуковим коментарем (пам'яткою) для себе чи помічника. Звукове доручення (пам'ятка) автоматично реєструється як документ, а в тексті відзнятого документа ставиться відповідна відмітка про його наявність і цей документ зі вставками передається помічнику для опрацювання.

Користування комп'ютером при цьому зводиться до виклику необхідних режимів роботи системи ВРЧС. Користуючись її можливостями, суддя має змогу протягом дня проаналізувати та підготувати до розгляду більше десяти справ, підготувати доповіді як для засідання колегії суддів, так і для засідання палати, проекти того чи іншого судового документа. Найбільше економиться час у період спільної роботи судді з помічником.

Нині працівники Верховного Суду України разом із спеціалістами громадської правозахисної організації «Правозахист» працюють над створенням підсистеми, яка, використовуючи наявну базу даних чинного законодавства та судової практики, зможе безпосередньо доводити до відома суддів нормативні акти та існуючу судову практику щодо певних обставин справи. Із доповненням системи ВРЧС такою підсистемою буде вирішено завдання, поставлене перед Верховним Судом України у ст. 47 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» щодо забезпечення єдності судової практики. З її допомогою судді судів першої інстанції зможуть, готуючи справу до розгляду, безпосередньо бачити закон, яким користувалися суди при розгляді справ аналогічної категорії, які судові рішення приймалися з цього приводу, та, враховуючи обставини справи, вирішити спір відповідно до вимог закону.

Трьохмісячний досвід використання системи ВРЧС підтвердив, що досягнення мети — забезпечення економного використання робочого часу суддів, їхніх інтелектуальних та професійних здібностей при мінімальному фізичному й психологічному навантаженні — реальне для усієї системи судочинства України. Кошти, необхідні для її реалізації, не набагато більші, ніж витрачені на встановлення в судах апаратури для запису судових засідань.

Author draws attention to necessity of exploitation of computer technologies while proceedings that gives judges the opportunity for more rational usage of work time, intellectual and professional skills.

Проблеми судово- правової реформи

Європейські стандарти незалежності судової влади

В.В. Городовенко,
голова Апеляційного суду
Запорізької області

Останнім часом Україна робить значні кроки для інтеграції до Європейського співтовариства: укладена Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (1994), вступила до Ради Європи (1995), затвердила Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу (1998). Після вступу до Ради Європи перед Україною постала потреба в гармонізації законодавства з системами законодавств країн Європи, оскільки Україна повинна виконати взяті на себе зобов'язання, наведені у Висновку № 190 Парламентської Асамблеї Ради Європи, одним з яких є забезпечення незалежності судової влади в рамках проголошеної судової реформи та відповідно до принципів Ради Європи щодо забезпечення такої незалежності. 12 грудня 2001 р. у м. Києві на IV засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом було погоджено план дій між обома сторонами в галузі юстиції та внутрішніх справ, в якому основними завданнями та стратегічними цілями названо розвиток Європейським Союзом (далі — ЄС) та Україною принципів законності, вільного доступу до правосуддя, незалежності судової влади та ефективності системи управління, на яких базується мета ЄС — створення «зони свободи, безпеки, справедливості».

На жаль, в Україні існує ще багато невирішених питань щодо створення незалежної судової влади. Як зазначив з цього приводу Голова Верховного Суду України В.Т. Маляренко, керівництво Ради Європи та її окремих виконавчих органів поки ще не бачать належної для України незалежності судової системи¹. Це є гострою проблемою сьогодення,

якій приділяється значна увага юристів-теоретиків і практиків (насамперед суддів). Незалежність судової влади у контексті захисту прав і свобод людини та громадянина розглядалась у працях В.Г. Буткевича, В.Т. Маляренка², Л.І. Григор'євої³, а стан судової реформи в Україні аналізувався Ю.М. Грошевим⁴ та ін. Україна прагне стати повноправним членом Європейського співтовариства і реально забезпечувати основні права та свободи людини, тому побудова судової влади в Україні має здійснюватися відповідно до європейських стандартів, зокрема, з дотриманням принципу незалежності судової влади. Поки що кількість розглянутих справ проти України у Європейському Суді з прав людини (далі — Європейський суд) свідчить про наявність недоліків у національному судочинстві.

Уч. 2 ст. 1 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України»⁵ (далі — Закону № 3018-III) передбачено, що судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Таким чином, на законодавчому рівні конкретно не визначено зміст судової влади, а лише закріплено форму її реалізації. Визначення

² Див.: Буткевич В.Г., Маляренко В.Т. Європейський суд з прав людини та українське судочинство: питання взаємодії // Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 4. — С. 2-9.

³ Див.: Григор'єва Л.І. Принцип незалежності судової влади та гарантії судового захисту прав і свобод людини і громадянина // Вісник Верховного Суду України. — 1999. — № 4. — С. 5-9.

⁴ Див.: Грошевої Ю.М. Судебная реформа в Украине: современное состояние и перспективы развития // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: Матеріали наук.-практ. конф., 18-19 квітня 2002 р., м. Харків / Редкол.: Сташич В.В. (голов.ред.) та ін. — К.; Х. — 2002. — С. 9-12.

⁵ Див.: Офіційний вісник України. — 2002. — № 10. — С. 441.

¹ Див.: Маляренко В.Т. Розвантаження судді — потреба часу // Голос України. — 2003. — 11 грудня.

змісту незалежної судової влади є складною проблемою не тільки для законодавця, а й для юридичної науки в цілому. Досі не сформульоване загальне поняття «судова влада» і його розробка ще чекає свого вирішення⁶, тому визначення поняття «судова влада» має бути предметом окремих наукових дискусій.

У сучасній юридичній літературі часто йдеться як про незалежність судової влади, так і про незалежність судових органів. Зокрема, В. Півненко зазначає, що власне терміни «незалежність судових органів» та «незалежність судової влади» слід віднести до категорії нелегітимних та неконституційних, бо вони не узгоджуються з положеннями ст. 5 Конституції України щодо єдності та неподільності державної влади. Поділ останньої на законодавчу, виконавчу та судову означає виділення її складових із сукупності єдиних державних повноважень, які реалізуються різними державними органами в межах визначеної компетенції⁷. Таким чином, автор суперечить самому собі, бо наголошує, що органи судової влади відіграють головну роль у системі забезпечення верховенства закону та дотримання основних прав, свобод та інтересів особи, тобто веде мову про органи судової влади, визначаючи саме судову владу та її органи, а потім наполягає на необхідності дотримуватися єдності державної влади і розподілі тільки повноважень між державними органами. Треба зазначити, що на сьогодні це вже аксіома демократичного суспільного життя — існування органу законодавчої влади, органу виконавчої влади, органу судової влади, а сама судова влада є атрибутом правової демократичної держави.

Отже, судова влада — це самостійна державна влада, яка сукупністю державних органів, наділених владними повноваженнями щодо здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального та конституційного судочинства з метою забезпечення права людини на розгляд справи безстороннім та незалежним судом.

Чинне законодавство України про судоустрій утворює самостійність судів і незалежність суддів. Зрозуміло, що недоречно говорити про незалежність судді, не маючи на увазі незалежність судової влади загалом. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Згідно з ч. 2 ст. 13 закону № 3018-III суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд. У ч. 1 ст. 1 Закону від 15 грудня 1992 р. № 2862-XII «Про статус суддів» (далі — Закон № 2862-XII) передбачено, що професійні судді та залучені у визна-

чених законом випадках для здійснення правосуддя представники народу є носіями судової влади в Україні, які здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої та виконавчої влади. З цього випливає, що, здійснюючи правосуддя навіть одноособово, суддя діє від імені України. Тому можна стверджувати, що не тільки судді незалежні, а й суд і судова влада мають таку особливість, як незалежність.

В. Скомороха зазначає, що становлення правової держави залежить і від утвердження незалежності судової влади, яка є характерною ознакою правової держави, важливою частиною у системі поділу влади. Реалізація принципу верховенства права неможлива без існування судової влади. Рівень незалежного правосуддя визначає рівень захисту прав і свобод людини⁸.

На міжнародному рівні принцип незалежності судової влади розглядається нероздільно з принципом незалежності судової системи. Незалежність визнається та підтверджується як загальна ознака (атрибут) судів у демократичних суспільствах без визначення характеру, або рівня самого суду. Незалежність судової влади має конкретний вияв у незалежності суддів — носіїв судової влади. Здатність суддів ухвалювати рішення неупереджено, незалежно від стороннього впливу у суді з будь-яким статусом визнається в міжнародних деклараціях і конвенціях. Так, Конвенція про захист прав і основних свобод людини (1950 р.; (далі — Конвенція), яка ратифікована Законом від 17 липня 1997 р. № 475/97-вр «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року. Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»⁹, у ст. 6 передбачає, що кожен має право при вирішенні спору щодо його прав і обов'язків цивільного характеру або при встановленні обґрунтованості будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення на справедливий і публічний розгляд у межах розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним на основі закону. Положення цієї статті Конвенції мають особливе значення, вони вказують на організаційну незалежність судової влади, яка виявляється у незалежності та безсторонності суду, та на процесуально-правову незалежність, що передбачає розгляд справи у відповідності з законом.

Подальшу деталізацію принципів судової незалежності здійснено у Рекомендації № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», ухваленій Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників Міністрів 13 жовтня 1994 р.¹⁰. У цьому документі визначено шість основних принципів незалежності суддів.

⁶ Див.: Ржевский В.А., Челурнова Н.М. Судебная власть в Российской Федерации: конституционные основы организации и деятельности. — М., 1998. — С. 38.

⁷ Див.: Півненко В. Щодо завдань, функцій та незалежності органів судової влади // Вісник прокуратури. — 2002. — № 2. — С. 20–21.

⁸ Див.: Скомороха В. Судова незалежність // Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 1. — С. 71–72.

⁹ Див.: Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 40. — С. 263.

¹⁰ Див.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Принцип I (загальні принципи, що стосуються незалежності суддів) передбачає, що для забезпечення, захисту та зміцнення незалежності суддів необхідно вжити таких заходів: гарантувати незалежність суддів відповідно до положень Конвенції та конституційних принципів, наприклад, через запровадження відповідних положень до конституцій чи інших законодавчих актів, або через включення положень цієї рекомендації до системи внутрішнього права. Виконавча та законодавча влади повинні забезпечити незалежність суддів і унеможливити заходи, які можуть її обмежити. Так, у Рішенні Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин 1, 2 ст. 126 Конституції та ч. 2 ст. 13 Закону «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) у п. 1.3 зазначається, що не допускається зниження рівня гарантій незалежності та недоторканності суддів у разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів.

Усі рішення стосовно професійної кар'єри суддів повинні мати в основі об'єктивні критерії; як обрання, так і кар'єра суддів мають базуватися на заслугах, з урахуванням їхньої кваліфікації, чеснот, здібностей та результатів праці. Орган, уповноважений приймати рішення щодо обрання та кар'єри суддів, повинен бути незалежним від уряду та адміністративних органів.

Згідно із практикою Європейського суду вважатися судом може лише орган, який відповідає таким вимогам: незалежність від виконавчої влади і від сторін у процесі, тривалість мандата члена суду, гарантії судової процедури. Щодо особистої неупередженості кожного з членів суду, то це має презумуватися поки не буде доведено протилежне (п. 55, 58 рішення Суду від 23 червня 1981 р. у справі «Ле Конт, Ван Левен та Де Мейер проти Бельгії»¹¹).

С.В. Шевчук вважає, що вимога безсторонності (неупередженості) суду пов'язана із принципом незалежності, зокрема незалежності від сторін у справі. У конституційному праві європейських країн безсторонність означає не фактичну відсутність упередженості суду чи окремих його членів, а так звану видиму неупередженість, тобто, чи сприймається суд як неупереджений сторонній спостерігач. Щодо суб'єктивної упередженості, переважно діє презумпція неупередженості. У «Справі Р. Гауфа» Палата лордів відзначила, що правильним тестом для визначення упередженості є з'ясування наявності реальної загрози упередженості. Європейський суд встановив подвійний критерій визначення безсторонності суду, який складається з двох основних еле-

ментів: 1) суб'єктивного (чи були члени судової установи особисто безсторонніми); 2) об'єктивного (чи сприймався суд з об'єктивної точки зору достатньо неупередженим і чи були гарантії безсторонності достатніми у конкретній ситуації для запобігання будь-якому обґрунтованому сумніву щодо цього). Як зазначив Європейський суд у справі «Морріс проти Сполученого Королівства», щодо питання безсторонності, існує два аспекти цих вимог. По-перше, суд має бути суб'єктивно вільним від особистої упередженості чи необ'єктивності; по-друге, він має бути безстороннім з об'єктивної точки зору, для чого повинен надати гарантії, щоб унеможливити обґрунтовані сумніви стосовно цього¹².

Такої ж точки зору дотримується й О.М. Толочко, який зазначає, що вимога неупередженості суддів у чомусь збігається з вимогою їх незалежності, особливо від сторін у справі. Так у «Справі Пірсак» Європейський суд наголосив на різниці між об'єктивними і суб'єктивними чинниками, які треба застосовувати при визначенні неупередженості суддів. Особиста неупередженість членів суду презумується доти, поки не буде доведено протилежне. Що ж до видимої об'єктивної неупередженості, то Європейський суд діяв за англійським прислів'ям: «Відправлення правосуддя має не тільки здійснюватися, а й бути видимим». Судді зобов'язані викликати довіру в учасників судового розгляду. Будь-який суддя, стосовно якого є підстави для підозри у недостатній неупередженості, повинен брати самовідвід (рішення від 22 квітня 1994 р. у справі «Сайрава ді Карвальо») ¹³.

Взаємозв'язок незалежності суду та безсторонності суддів можна простежити таким чином. Незалежність суду вимагає від судді як носія судової влади, щоб конкретне судове рішення базувалося лише на власному переконанні судді в установлених у процесі фактах та існуючих правових відносинах, не зважаючи на будь-який сторонній вплив інших органів, засобів масової інформації, посадових осіб. Безсторонність вимагає від судді пошуку такого рішення, при якому судді не дозволяється приймати рішення під впливом іншої інформації, окрім тієї, що отримана під час слухання справи, не зважаючи на загальну громадську думку, громадський резонанс, викликаний розглядом справи, засоби масової інформації, інший зовнішній тиск.

Суддя не може бути стороною в процесі, він є третім, який дотримується у конфлікті дистанції¹⁴.

¹¹ Див.: Шевчук С.В. Порівняльне прецедентне право з прав людини. — К., 2002. — С. 194–195.

¹² Толочко О.М. Європейський досвід застосування ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини у кримінальному судочинстві // Право України. — 2001. — № 6. — С. 41.

¹⁴ Див.: Kiener Regina Richterliche Unabhdngigkeit. — Stämpfli Verlag AG Bern. — 2001. — S. 89.

¹¹ Див.: Шевчук С.В. Порівняльне прецедентне право з прав людини. — К., 2002. — С. 215.

Інакше судді є упередженими і не незалежними та безсторонніми.

До змісту принципу незалежності суддів належить також положення, що на розподіл судових справ між суддями не повинно впливати бажання однієї зі сторін у справі або будь-якої особи, яка є зацікавленою в результатах розгляду цієї справи. Такий розподіл може здійснюватися, наприклад, шляхом жеребкування, через систему автоматичного розподілу за алфавітним порядком або іншим подібним способом. У зв'язку з цим, оскільки порядок розподілу судових справ в Україні регламентується нормативно-правовими актами та внутрішніми локальними актами суду, то необхідно у Законі № 3018-III (внісши відповідні зміни) передбачити повноваження голови місцевого суду щодо розподілу судових справ за алфавітним порядком.

Суддя не може бути увільнений від провадження у справі без поважних на те причин, якими є тяжке захворювання або його особиста заінтересованість у справі. Кожна з причин, так само як і порядок увільнення, повинні бути визначені законом, і на них жодним чином не повинні впливати інтереси уряду чи адміністративних органів. Рішення щодо увільнення когось із суддів від провадження у справі має прийматись уповноваженим органом, який наділений такою ж незалежністю як і самі судді.

Ці положення були запроваджені і в чинному законодавстві України. Так, відповідно до ст. 54 Кримінально-процесуального кодексу України суддя не може розглядати справу, якщо під час її досудового розслідування він вирішував питання щодо проведення обшуку, виїмки, огляду, обрання, зміни чи скасування запобіжних заходів, продовження строків тримання під вартою, або розглядав скарги на обґрунтованість затримання чи на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи або її закриття, а також якщо він під час досудового розслідування справи розглядав питання про усунення захисника. Також суддя не може брати участі у розгляді справи, якщо він є потерпілим, цивільним відповідачем, свідком або якщо він брав участь у цій справі як експерт, спеціаліст, перекладач, особа, що провадила дізнання, слідчий, обвинувач, захисник чи представник інтересів потерпілого, обвинуваченого, цивільного позивача або цивільного відповідача, якщо він є родичем наведених вище осіб, а також коли є інші обставини, які дають підстави вважати, що суддя прямо або опосередковано зацікавлений у цій справі.

Окрім того цей принцип передбачає, що судді — незалежно від того, призначено їх чи обрано — беззмінно перебувають на посаді до часу досягнення ними віку обов'язкового виходу на пенсію або до закінчення строку їхніх повноважень.

У міжнародно-правовій практиці суддівська незмінюваність та незамінюваність є основою суддівської незалежності. Судді мають призначатися довічно чи переводитися примусово на пенсію. Обмежений час перебування на посаді дозволяється лише тоді, коли мандат діє так довго, що загрожує безпеці незалежності.

Принцип II (повноваження суддів) передбачає, що юрисдикція судді повинна поширюватися на будь-яку особу, котра має стосунок до розгляду справи, включаючи також державні органи або їхніх представників. Для виконання суддівських функцій, обстоювання авторитету суддів та поваги до суду судді мають бути наділені достатніми повноваженнями та бути в змозі їх здійснювати.

Принцип III (відповідні умови праці) передбачає, що для створення відповідних умов праці, які дають змогу суддям ефективно працювати, необхідно: укомплектувати штат достатньою кількістю суддів та забезпечити їм перед призначенням та протягом подальшої роботи необхідну професійну підготовку, прикладом якої може бути стажування у судах тощо; забезпечити умови, за яких статус і винагорода суддів відповідали гідності їхньої професії та відповідальності; запровадити відповідну структуру, щоб була можливість комплектувати штат суду кваліфікованими суддями та закріплювати їх; надавати у розпорядження суддів допоміжний персонал та відповідне обладнання, зокрема, засоби для діловодства та зв'язку, щоб вони працювали ефективно й без невинуватих затримок тощо.

Європейські стандарти незалежності судової влади полягають у тому, що хто може впливати на умови, за яких функціонують суди, той керує усім правосуддям. Навіть судді з незалежною позицією можуть лише тоді виконувати свої службові обов'язки, коли для цього існують такі умови, як: наявність відповідних приміщень судів, бібліотеки, комп'ютерне забезпечення та технічний персонал. Саме на необхідності забезпечити такі умови для роботи суддів акцентує увагу й П.Ф. Мартиненко¹⁵. Отже, питання належного фінансування судової влади, забезпечення суддів житлом повинні бути закріплені у законодавстві України про державний бюджет.

Принцип IV (об'єднання) передбачає, що судді мають бути вільними у створенні об'єднань, які самостійно або спільно з іншими органами оберігають незалежність суддів та захищають їхні інтереси. Такими об'єднаннями в Україні є органи суддівського самоврядування¹⁶.

¹⁵ Див.: Мартиненко П.Ф. «Право гаманця» і незалежність суду // Юридичний вісник України. — 1998. — № 15. — С. 1, 3–4.

¹⁶ Див.: Гороодовенко В.В. Роль органів суддівського самоврядування в забезпеченні незалежності судової влади // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 1. — С. 118–121.

Принцип V (зобов'язання суддів) передбачає, що у процесі здійснення судочинства судді мають право захищати права та свободи будь-якої особи. Їм також мають бути надані повноваження для виконання суддівських обов'язків та забезпечення належного застосування закону і справедливого, ефективного та швидкого розгляду судових справ. Водночас судді зобов'язані: діяти у кожній справі цілком незалежно та бути захищеними від будь-якого стороннього впливу; провадити справу неупереджено, спираючись на власну оцінку фактів і тлумачення закону; забезпечити сторонам однакової можливості бути заслуханими і щоб процедурні права кожної зі сторін дотримувалися відповідно до положень Конвенції; утримуватися від ухвалення вироку у справі чи відмовитись від розгляду справи, коли на те є вагомі причини; підвищувати свій професійний рівень шляхом перепідготовки тощо, щоб виконувати суддівські функції ефективно та неупереджено.

У зв'язку із зазначеним та враховуючи постійні зміни у чинному законодавстві України, слід запровадити більш оперативну систему підвищення кваліфікації суддів. Наприклад, суддя повинен не раз на п'ять років підвищувати свою кваліфікацію в Академії суддів України або в інших відповідних закладах, а крім самопідготовки щонайменше протягом одного-двох тижнів щорічно брати участь у заходах щодо підвищення кваліфікації суддів, які повинні бути організовані й проведені на рівні апеляційних судів для суддів місцевих судів. Це сприятиме забезпеченню судового захисту прав людини й унеможливленню прийняття судових рішень, вироків, ухвал, постанов із порушенням норм чинного законодавства.

Принцип VI (невиконання обов'язків і дисциплінарні порушення) передбачає, що коли судді не виконують своїх обов'язків ефективно та неупереджено, або коли мають місце дисциплінарні порушення, до них потрібно вживати усі необхідні заходи, за умови, що вони не вплинуть на незалежність здійснення правосуддя.

Ще одним аспектом суддівської незалежності є те, що судді несуть повну відповідальність за свою діяльність. Склад органів, які проводять дисциплінарні процеси та приймають рішення, з точки зору суддівської незалежності, є особливо важливим.

Summary

Examines the problem issues connected with determination of the European standards with regard to judicial independence as well as their possibility to be implemented into the legal system of Ukraine as judicial activity declares. The author substantiates necessity to bring the legislation of Ukraine in accordance with the European standards.

Відповідно до міжнародного мінімального стандарту у цій сфері такий орган повинен бути незалежним і забезпечений фахівцями. Рада Європи віддає перевагу особливому незалежному органу, до якого входять судді та інші незалежні особи, наприклад, члени адвокатури та представники інших правових професій, які виконують функції громадських обвинувачів.

Важливе значення у забезпеченні суддівської незалежності в країнах-членах Ради Європи має Європейська хартія про Закон «Про статус суддів» (Ліссабон, 10 липня 1998 р.); далі — Хартія). Її метою є визначення змісту статусу суддів щодо цілей, які повинні бути досягнуті: забезпечення компетентності, незалежності й безсторонності, яких кожний громадянин вправі очікувати від судових органів та окремого судді, який зобов'язаний захищати права громадян. Таким чином, статус є не самоціллю, а засобом забезпечення громадянам, захист прав яких доручено судовим органам та суддям, гарантій, необхідних для ефективності такого захисту. Положення Хартії спрямовані на те, щоб підвищити рівень гарантій у різних європейських державах, його значення залежить від рівня, вже досягнутого цими країнами. Проте положення Хартії не можуть бути підставою для зміни національних правових систем, якщо це, навпаки, надасть можливість регресувати, знизити рівень гарантій, вже досягнутих у тій чи іншій країні. Слід зазначити, що більшість положень Хартії вже закріплені у чинному законодавстві України про судоустрій під час проведення судово-правової реформи.

Отже, вжиті в Україні заходи щодо здійснення судово-правової реформи дають можливість стверджувати, що законодавство України спрямоване на формування сильної та незалежної судової влади відповідно до вимог європейських стандартів суддівської незалежності та неупередженості. Проте, законодавчі акти, які регламентують судоустрій України та статус суддів, ще потребують змін і доповнень щодо визначення повноважень голів місцевих судів у частині розподілу судових справ, підвищення кваліфікації суддів, з інших питань. У той же час і законодавство у сфері бюджету та фінансування повинно враховувати потреби в належному фінансуванні та матеріально-технічному забезпеченні діяльності незалежної судової влади.

Інститут тервінгських суддів у готських племен Північного Причорномор'я (III—IV ст. н.е.)

В.П. Лакизюк,
начальник редакційно-видавничого управління
Верховного Суду України, старший радник юстиції,
заслужений журналіст України

Багато хто з киян, вирушаючи за межі столиці від платформи «Київ-Московський», і гадки не мають, що саме тут, у гирлі річки Либідь, 1630 років тому відбувалися події, що стали визначальними для історії Європи і, зокрема, так званого Великого переселення народів. Ця місцевість ще за давніх часів отримала назву Бусове поле, а найближчий пагорб — гора Бусовиця¹. А ще 29 вересня 1941 р., всього через два тижні після вступу до Києва німецьких окупаційних військ, тут побував один із вождів третього рейху Генріх Гімлер...²

Все це цікаво, скаже читач, проте що спільного може бути між цими подіями та темою дослідження — «Інститут тервінгських суддів у готських племен Північного Причорномор'я (III—IV ст. н.е.)»? А спільного багато. І про це нижче мова.

Як стверджують античні автори Птоломей, Тацит, Пліній та Гельмольд, східногерманські племена готів були вихідцями зі Скандинавії³. Готський історик VI століття Йордан у своїх працях «Гетика» та «Романа» (начерк римської історії), написаних 551 р. н.е., ймовірно, у столиці Західної Римської імперії, Равенні, повідомляє, що проживали готи на

острові Готланд (нині належить Швеції)⁴. На початку I ст. н.е. основне ядро готських племен (den-tile) переселилося на південне узбережжя Балтійського моря (Польське Помор'я) та в пониззя річок Вісла та Німан. На рубежі II—III століть готи почали мігрувати до Східної Європи і далі, на південь, до Північного Причорномор'я⁵. В середині III ст. вони підійшли до кордонів Боспорського царства⁶.

На перших порах готи стали співниками скіфів — племен Північного Причорномор'я — у їхній боротьбі з Римською імперією⁷. В цей час (середина III ст.) античні міста-держави Херсонес, Боспор (столиця Пантікапей), Ольвія та Тіра були найвіддаленішою окраїною Римської імперії. Перед тим як почати успішні воєнні походи в Малу Азію та на Балканський півострів (що призвели, зокрема, у 271 р. до втрати рабовласницьким Римом Дакії), готи разом з іншими племінними групами здійснили відповідно у 232—238 та 269—270 рр. два спустошливих набіги на квітуче м. Ольвію. Якщо після першого спустошення Ольвія ще змогла постати з попелу, то вже після другого руйнування місто так і не відбудували⁸.

У середині III ст. готські племена разом із союзниками контролювали майже всю територію Північного Причорномор'я⁹. В цей час відбулося розме-

¹ Докладніше див.: Павленко Ю.В. Нарис історії Києва. — К., 2004. — С. 43; Вовк Д.Н., Стеклов А.Ф. Некоторые киевские тайны. Научно-популярное издание / Сборник историко-краеведческих очерков о Киеве. К., 2002. — С. 37; Знойко О.П. Мифи Київської землі та події стародавні. Наук.-попул. ст., розвідки. — К., 1989. — С. 265—266.

² Вовк Д.Н., Стеклов А.Ф. Знач. праця. — С. 90.

³ Гимбутас М. Славяне. Сыны Перуна / Пер. с англ. Ф.С. Калицы. — М., 2005. — С. 73—74; Петухов Ю.Д. Тайны древних русов. — М., 2001. — С. 309—312; Йордан. О происхождении и деяниях готв. — М., 1960. — С. 10—17; Крижановська О.О., Крижановський О.П. Історія Середніх віків: Вступ до історії західноєвропейського Середньовіччя. — К., 2004. — С. 45; Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / Ред. кол.: П. Сохань, Я. Шашкевич, І. Гирич та ін.; Голов. ред. П. Сохань. — Львів, 2002 — Т. 6: Серія «Історичні студії та розвідки (1895—1900)». — С. 15—18; Дитрих Клауде. История вестготов. Пер. с нем. Иванова С.В. С.Пб., 2002. — С. 14.

⁴ Див.: Пріцак, Омельян. Походження Русі: В 6 т. — К., 1997. — Т. 2: Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. — 2003. — С. 787.

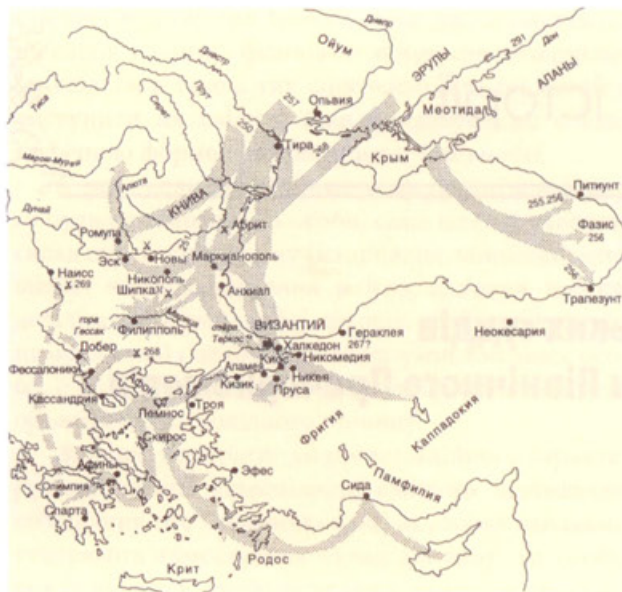
⁵ Див.: Кодлубай І., Нога О. Прадавня Україна. Історія, культура, вбрання / 2-е видання, доп. і перероб. — Львів, 2004. — С. 405—408.

⁶ Див.: Кулаковський Ю. Прошлоє Тавриди. — К., 2001. — С. 118.

⁷ Докладніше див.: Йордан. Знач. праця. — С. 436; Русяєва А.С., Русяєва М.В. Ольвія Понтийська: Город счастья и печали. — К., 2004. — С. 174—175; Прокопий из Кесарии. Война с готами. — М., 1959. — С. 516.

⁸ Див.: Русяєва А.С., Русяєва М.В. Знач. праця. — С. 174—175.

⁹ Див.: Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / В.І. Яровий, П.М. Рудяков, В.П. Шумило та ін. — К., 2003. — С. 30.

Розселення готів у III ст. н.е.

жування основного ядра готських племен на остготів (гревтунгів) та вестготів (тервінгів). Перші з них місцем свого проживання обрали нижню течію Дніпра, другі осіли на захід від Славутича¹⁰.

Події IV ст. стали визначальними в готській історії (в цей період готи прийняли християнство у формі арианства). Особливе місце в анналах цієї історії зайняв наймогутніший король остготів Германаріх (Ерманаріх, ?—375 рр.). Підкоривши чимало народів Європи та створивши сильне політичне об'єднання, він прагнув до ще більшого панування. Та не судилося. 375 р. Сар та Аммія, князі антіросоманів (росів), помстилися Германаріху за вбивство сестри Сунільди. Після важкого поранення король готів помер¹¹. Та цій події передували інші, що і стосуються безпосередньо теми дослідження.

За часів Германаріха готи, об'єднавшись (боротьба з Римською імперією того особливо потребувала), утворили конфедерацію племен, на чолі якої стояв уповноважений (*teilstämme*). Саме цю посаду в готських джерелах почали називати *kindins*, а в римських — суддею¹².

Які ж функції виконувала ця особа, що спільно було в її діяльності порівняно із сучасним суддею?

Нині історики найбільш повно дослідили часи правління готського короля (судді) Атанаріха, котрий протягом 365—376 рр. вів боротьбу як проти гуннів, так і римського імператора Валента¹³. Що ж стосується античних джерел, то вони фіксу-

ють поняття «суддя» скоріше як військовий інститут. Саме про його функціонування йдеться в «*Origo Gothica*», де легендарний Острогота свою діяльність розглядав саме з цієї точки зору¹⁴.

Судді готів категорично заборонялось залишати місце постійного перебування (проживання) племен конфедерації (*Gentilverband*). Він не міг очолювати передові загони готських племен, що брали участь у воєнних діях, зокрема наступальних. Суддя очолював оборону «країни народу готів» (*Gutpūda*). Це за умови, коли «країні» загрожували як зовнішні, так і внутрішні вороги.

Як зазначає Х. Вольфрам, «для Риму та готів Атанаріх був королем... Незважаючи на це, готський правитель говорив, що він бажає, щоби його називали суддею, оскільки останній уособлював (всезагальну монархічну) мудрість, тоді коли король — тільки (часткову) силу»¹⁵.

За своїми функціями готський інститут суддів був подібний до гегемону римлян часів правління Юлія Цезаря. Як і в системі влади галлів, у готів Північного Причорномор'я також був стратег племен (дукс). Він виступав у ролі керівника війська. З ліквідацією інституту готських судів цю функцію почав виконувати інститут військового короля. Щоправда, це було не одразу, а дещо пізніше¹⁶. Щоби відповісти на запитання: а що, окрім названого, було складовим судової влади готських племен, у чому полягав її інститут, потрібно простежити хід військових подій за участю германців.

На п'ятому році свого владарювання повелитель Східної Римської імперії Валент (368 р.), наказавши форсувати р. Дунай поблизу поселення Новоїодун (нині м. Ісакача в Румунії, за кілька кілометрів від с. Орлівка Ренійського району Одеської області), тим самим дав команду атакувати порубіжні позиції готів. Скориставшись плаваючим мостом, війська імператора вступили на землі нинішньої України¹⁷.

Об'єднавши гревтунгів та тервінгів, оборону «рідних» земель очолив суддя готів Атанаріх. Він наказав відступати як тервінгам, так і гревтунгам, котрі підоспіли допомогти першим. Не зустрівши опору ворога, війська імператора все глибше просувалися на територію між Прутом та Дністром. Проте згодом сповна відчули на собі всю міць тервінгів. Суддя Атанаріх атакував війська імператора лише частиною воїнів племені¹⁸. Було очевидно, що готи взагалі не збираються дати ворогові запеклий бій (виграти який союз племен навряд чи зміг би). Спочатку Атанаріх підіграв військам імператора Валента, інсценувавши битву, в якій готи зазнали

¹⁰ Див.: Гузенко С.М. Християнство у кримських готів (к проблеме раннего христианства на Руси). — В кн.: Судья, Сурож, Солдаи в истории и культуре Руси-Украины. Материалы научной конференции (16—22 сентября). — Киев—Судак, 2002. — С. 84.

¹¹ Див.: Велесова книга. Славянские Веды. — М., 2004. — С. 135.

¹² Детальніше див.: Вольфрам Х. Готы / Пер. с нем. Б.П. Миловидов, М.Ю. Некрасов / Под ред. М.Б. Щукина, Н.А. Бондарко и П.В. Шувалова. — С.Пб., 2003. — С. 102; Дитрих Клауде. Знач. праця. — С. 17.

¹³ Див.: Вольфрам Х. Знач. праця. — С. 146.

¹⁴ Там само. — С. 147.

¹⁵ Там само. — С. 140.

¹⁶ Там само. — С. 142.

¹⁷ Там само. — С. 103.

¹⁸ Там само. — С. 104.

поразки. Згодом суддя наказав одноплемінникам відступити, щоби зберегти свою «армію» від повного знищення.

Вміла тактика та стратегічна задумка готського судді почали давати свої плоди — римляни погодились на переговори. А вже у вересні 369 р. імператор Валент змушений був укласти угоду про мир з Атанаріхом на паритетних засадах¹⁹.

Переговори велися в одному з човнів посеред Дунаю. Готський суддя запевнив Валента, що релігійні переконання забороняють його одноплемінникам перетинати кордони римської землі. Коли імператор звернувся до Атанаріха як до короля, готський суддя образився: для нього цей титул був дуже низький, оскільки вважав, що звернення «*geiks*» (а саме так величав його імператор) означає готський князь, малий король, рікс, що не відповідало його високому статусу²⁰.

Тому імператор Валент, підписуючи новий договір, змушений був піти на компроміс та визнати монархію Атанаріха, до цього часу тимчасову та ніким не визнану. Згідно з цим документом готи мали право торгувати з дунайськими провінціями імперії лише у двох порубіжних місцях; повинні були виплатити певні компенсаційні суми; направити в табір римлян захоплених заручників. Отримавши всі ці гарантії від готського судді, Валент як переможець повернувся до своєї столиці — Константинополя, де й одержав титул Готського²¹.

Отже, всі владні повноваження щодо ведення переговорів з імператором зі сторони готів на себе перебрав Атанаріх. Його судова влада були тимчасовим монархічним інститутом, правочинність якого постійно продовжувалася. Це було пов'язано з тим, що для готів (тервінгської конференції 365 р.) загроза нападу ззовні та внутрішня небезпека були постійними. Тож готи постійно перебували у стані війни. Зважаючи на це, суддя Атанаріх одержав надзвичайно широкі, нічим не обмежені, повноваження. Проте утворення монархічної держави на далеких рубежах, на північ від Дунаю, аж ніяк не входило до планів римських правителів. Бо ж новоявлене готське королівство реально б загрожувало безпеці імперії²².

Не до душі були суддівські повноваження Атанаріха і тервінгській аристократії, бо право судді карати та нагороджувати поширювалось і на найбагатших з-поміж готських кіннотників.

Проте постать судді тервінгів у багатьох викликала пошану. Так, представник імператора на переговорах з Атанаріхом посланник сенату Константинополя Фемістій пишався своїм знайомством з Атанаріхом²³.

375 р. почастишали сутички готів з гунами. Ареною цього готсько-гунського протистояння стало південне узбережжя Криму. Як пише О. Прицак, «на той час, а саме впродовж свого «третього поселення», готи жили «понад лукою Понтійського моря», тобто на повороті на півночі Чорного моря між Дністром та Дніпром, на так званому Лукомор'ї джерел Київської Русі»²⁴. 375 р. руйнівна хвиля гунів прокотилася античними містами Причорномор'я: Херсонесом, Пантікапеєм та Ольвією. Останнє після тієї навали так і не змогло піднятися з руїн... Перші ж два згодом увійшли до складу Візантійської (Східної Римської) імперії²⁵.

Розповідаючи про перебування готів на нинішніх українських землях, варто зазначити, що у давньоскандинавських сагах згадується дніпровське м. Данпарстад на обширах «готської» землі. Германські племена, очолювані Германаріхом, королем гревтунгів, тут зупинялися неодноразово. Більше того, тут вони вирішили заснувати столицю германських племен (ймовірно, на місці нинішнього парку Дружби народів, що на лівому березі Дніпра)²⁶. Поширена гіпотеза, що саме тут 375 р. поховали Германаріха разом із величезними скарбами, так до цього часу не знайденими (чи не тому до Києва у вересні 1941 р. приїжджав «нащадок» готів рейхсфюрер СС Генріх Гімлер)²⁷. А озеро Тельбін одержало назву від німецького слова *edelbein*, що означає «благородні ноги» (існує переказ про давно забутий спосіб лікування шкіри та ніг глиною з дна озера, що мала надзвичайно цілющі властивості)²⁸.

Після смерті Германаріха (є гіпотеза, що він покінчив життя самогубством) для германців настали скрутні часи. Остготи визнали владу гунів, а вестготи перекочували на терени Римської імперії — за Дунай, у Трансильванію, та за Карпати. Як свідчить Йордан, короля слов'янського племені антів Божа (Буса) переміг та розп'яв далекий родич Германаріха. Звали його Вінитарій. І трапилося це 375 р. на території нинішніх південних околиць столиці України — в районі Бусової гори та Бусового поля (на захід від південної частини Центрального ботанічного саду НАН України, де нині вулиці Кіквідзе, Тимірязєвська та Буслівська). Разом із Бусом були страчені і 70 його старійшин та рідних²⁹. «Слово о полку Ігоревім», як і «Велесова книга», розповідаючи про ці події, називає ім'я короля антів — Бус.

Правитель гунів Баламбер (в останній чверті IV ст. Київ, отримавши назву Хунігард, про що

¹⁹ Див.: Вольфрам Х. Знач. праця. — С. 104.

²⁰ Там само. — С. 104.

²¹ Там само. — С. 104.

²² Там само. — С. 105.

²³ Там само. — С. 105.

²⁴ Прицак О. Походження Русі: В 6-ти т. — К., 1997. — Т. 2: Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія. — 2003. — С. 792.

²⁵ Див.: Шедеври Платар / За ред. Євтушенка І.Г. та ін. — К., 2004. — С. 103.

²⁶ Див.: Вовк Д.Н., Стеклов А.Ф. Знач. праця. — С. 89.

²⁷ Там само. — С. 33—34, 90.

²⁸ Там само. — С. 84.

²⁹ Див.: Седов В. Анты / Исчезнувшие народы. — М., 1988. — С. 77.

На знімку: унікальний витвір готських майстрів — диптих зі слонової кістки (собор у Монці, Італія), на якому зображені фактичний правитель Західної Римської імперії Стіліхон (кінець IV — початок V ст.ст. н.е.), його дружина та син

повідомляють арабські джерела, перейшов під владу гунів) виступив на боці антів та після тривалої боротьби завдав готам нищівної поразки у битві на р. Ерак (ймовірно, Дніпро) ³⁰.

А що ж відбувалося на землях, які «контролював» вже згаданий нами король тервінгів, готський суддя Атанаріх? Під натиском переважаючих сил гунських передових загонів війська Атанаріха змушені були відступати. Зібравши тервінгську конфедерацію на берегах Пруту, на теренах нинішньої Молдови, готський суддя наказав побудувати захисний земляний вал. Вирішальна битва відбулася в місцевості поміж Прутом, Дунаєм та Сиретом. Позбавлені надійних тилів, під загрозою голоду та розвалу всієї інфраструктури, готи були приречені. У цих скрутних для тервінгів умовах всі військово-політичні рішення, як і раніше, одноособово приймав готський суддя Атанаріх. Вбачаючи загрозу знищення, він наказав своїм військам залишити опорну базу — молдавські та бессарабські редути. Відійшовши на інші запасні рубежі, Атанаріх втратив свій мандат судді ³¹.

Залишила Атанаріх і більша частина тервінгів, які вирішили мігрувати на територію Римської імперії. (Така ж доля чекала і самого Атанаріха. Суддя перебрався до столиці Східної Римської імперії — м. Константинополя, де 381 р. помер не своєю смертю) ³².

Після того, як більша частина готів, рятуючись від гунів, залишила на придністровських рубежах

свого короля, інститут тервінгських суддів зникає остаточно ³³. Навіть зважаючи на те, що невеличка частина готів залишилася на причорноморських землях (вони проживали тут до початку II тис. н.е. Відомий і той факт, що під час Другої світової війни фашистська Німеччина виношувала плани заселити Причорномор'я німцями та перейменувати міста Сімферополь у Готенбург, а Севастополь — у Теодеріхсхафен) ³⁴, проте утримувати цей інститут суддів решті уцілілих тервінгів не вдалося. Бракувало чисельності та єдності готів, бо це насамперед мав бути єдиний народ, який проживав би на спільній території — Gutriuda. Цього вже не було. 150-річний процес формування народності в Північному Причорномор'ї так і не завершився. Як зазначає М. Щукін, «готи стали народом-армією, своєрідним соціальним утворенням, що паразитувало на місцевому населенні та державі. Вони не хотіли стати «малими готами» та мирно пасти овець...» ³⁵.

Отже, перебування готів на теренах нинішнього українського Причорномор'я знаменувало собою не тільки створення військово-політичного союзу в рамках Черняхівської культури періоду так званих скіфських воєн з Римською імперією. Протягом III—IV ст.ст. нового тисячоліття у коаліції варварських готських племен могутнім засобом влади був інститут тервінгського судді. Його владні функції поширювалися на все населення, були необмежені, абсолютні. Проте все це не допомогло врятувати Атанаріху свій народ від розгрому. З початку 80-х рр. IV ст. готський союз племен у Північному Причорномор'ї припинив своє існування. Кінець гегемонії готів у цьому районі знаменував собою «початок виникнення нової етнокультурної та соціально-економічної спільності на території України» ³⁶. Це був кінець залізної доби та початок нової епохи — Середніх віків. Епохи, що знаменувала собою відоме в історії Велике переселення народів. Початок рухові народів, що заселяли територію сучасної України, в західному напрямку було покладено. Здолавши германців, гунни надали їм можливість переселитися на береги Дунаю, на землі Римської імперії, а меншій частині — залишитися в Криму та освоювати землі аж до Кавказу ³⁷. Те все ж, як уже зазначалося, навіть надане готам право самоуправління на північночорноморських землях вже не змогло відродити могутній інститут готського судді.

³⁰ Там само. — С. 110.

³⁴ Вольфрам Х. Знач. праця. — С. 13; Гузенко С.М. Знач. праця. — С. 84.

³⁵ Щукін М.Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). — С.Пб., 2005. — С. 266.

³⁶ Див.: Баран В., Козак Д., Тарпиловський Р. Походження слов'ян. — К., 1991. — С. 72.

³⁷ Детальніше див.: Знойко О.П. Знач. праця. — С. 266; Василенко Г. Знач. праця. — С. 5; Вольфрам Х. Знач. праця. — С. 112.

Міжнародні зв'язки

20 грудня 2005 р. відбулися переговори Першого заступника Голови Верховного Суду України, голови Ради суддів України П.П. Пилипчука з координаційною групою спільного українсько-нідерландського проекту «Створення передумов для впровадження системи ювенальної юстиції в Україні: педагогічні аспекти і модельні суди» (далі — Проект). На зустрічі були присутні: перший заступник міністра України у справах сім'ї, молоді та спорту І.М. Шевляк, директор фундації «Захист прав дітей» Є.Б. Павлова, виконавчий директор цієї організації А.І. Коваленко, директор організації «Міжнародний захист дітей» (Нідерланди) Стен Мувез, координатор проектів названої організації Мажорі Каандорп; начальник управління виховної та соціально-психологічної роботи зі спецконtingентом Державного департаменту України з питань виконання покарань С.І. Скоков, начальник кримінальної міліції у справах неповнолітніх у Київській області О.О. Лазаренко та ін.

Мета зустрічі — запровадження в Україні системи ювенальної юстиції для зниження рівня та запобігання злочинності серед неповнолітніх, розвиток співпраці з голландськими партнерами у зазначеній сфері, а також можливості впровадження оновленого Проекту, представленого Є.Б. Павловою.

П.П. Пилипчук розповів присутнім, що Верховний Суд України вже кілька років опікується цим питанням, підтримує проекти, спрямовані на з'ясування причин вчинення злочинів неповнолітніми, докладає зусиль для поліпшення ситуації у цій сфері. Адже щорічно в Україні із майже 200 тис. засуджених кожен десятий — підліток, а це приблизно 20 тис. неповнолітніх правопорушників. «Тенденція зберігається, і цей показник зростає із року в рік, що нас дуже турбує, — сказав він. — Такий стан справ зумовлений рядом причин соціального характеру: безбатьківщиною (більшість таких дітей виховуються без батьківського піклування чи у неповних сім'ях), неосвіченістю (третина засуджених не навчалися і не працювали) та безробіттям».

За словами Першого заступника Голови Верховного Суду України, загалом заходи кримінального впливу в Україні відповідають міжнародним стандартам і лише відсутність окремої структури, яка б займалася цим питанням (оскільки перш за все потрібно впливати на суспільні процеси), призводить до невтішної ситуації. Тому заходів, вжитих на законодавчому рівні, на жаль, поки не достатньо.

Стен Мувез висловив своє бачення розв'язання проблеми і можливості співробітництва з Україною надалі. Він поінформував щодо рівня злочинності серед підлітків у Нідерландах, де зараз базується зазначена організація. У цій країні для дітей, які старші 12 років, існує окрема законодавча юстиція, широко застосовуються альтернативні методи покарання. У 2002—2003 рр. поліцією було затримано 59 тис. неповнолітніх, із них 43% — особи, котрі вчинили нетяжкі злочини, — справи яких були направлені до системи «HALT» («Стоп»), понад 35% — до прокурора, справи про вчинені злочини майже 18% підлітків розглядалися суддями, у результаті чого лише 7,2% затриманих були засуджені до ув'язнення. Діє спеціальний центр реабілітації та лікування неповнолітніх злочинців, наявні також служби, які опікуються затриманими до розгляду їхніх справ і тими, котрі вже відбувають покарання. Стен Мувез також розповів, що нині у Нідерландах питання ювенальної юстиції відійшло на другий план через виникнення гострої проблеми боротьби з міжнародним тероризмом.

«Проблеми, які ми обговорюємо, характерні для всього світу, — погодився П.П. Пилипчук. — В Україні також не всі малолітні злочинці направляються до місць позбавлення волі. Значна частина затриманих передається під нагляд батьків і приблизно тисяча — до спеціальних навчально-виховних закладів».

Під час обговорення Є.Б. Павлова нагадала, що розробники Проекту мають на меті проведення ознайомчих семінарів та професійних тренінгів для суддів, прокурорів, адвокатів, представників кримінальної міліції у справах неповнолітніх, соціальних служб та служб пробації. Діяльність його учасників буде зосереджена на таких основних аспектах, як кадрова та інформаційна підтримка, внесення змін до чинного законодавства. Є.Б. Павлова також розповіла про зміни, внесені до Проекту після аналізу попередніх рекомендацій фахівців. Відтепер у ньому передбачено шість професійних сесій із тренінгами, що проводитимуться міжнародною командою тренерів. Паралельно над підготовкою відповідного законопроекту працюватиме експертна група, що стане підсумком усієї діяльності у рамках Проекту і буде представлено на всеукраїнській конференції.

П.П. Пилипчук запропонував на основі матеріалів, які будуть зібрані під час тренінгів, створити методичні рекомендації для всіх відомств. Це буде ще одним важливим кроком у створенні системи ювенальної юстиції в Україні.

Верховний Суд України та видавництво «Істина» пропонують офіційні видання Верховного Суду України:

«Рішення Верховного Суду України» —
періодичність 2 номери на рік.

«Вісник Верховного Суду України» —
12 номерів на рік, передплатний індекс
40358;

«Постанови Верховного Суду України
та Вищого господарського суду України у
господарських справах» — 12 номерів на
рік, передплатний індекс 08867;

збірники:

«Судова практика Верховного Суду
України у господарських справах»,

«Судова практика Верховного Суду
України у кримінальних справах»,

«Судова практика Верховного Суду
України в адміністративних справах»,

«Судова практика Верховного Суду
України у цивільних справах»,

«Постанови Пленуму Верховного Суду
України у кримінальних справах»,

«Постанови Пленуму Верховного Суду
України у цивільних справах»,

«Постанови Пленуму Верховного Суду
України».

Інформація про вихід друком збірників
буде опублікована у «Віснику Верховного
Суду України».

Докладніше про всі ці видання, їх тема-
тику та періодичність випуску можна дізна-
тися у видавництві «Істина» за адресою:

04136 Київ 136,
вул. Маршала Гречка, 13.
Тел. (044) 434-8406, 449-9455.

E-mail:
istina_bk@ukr.net
istina_book@rambler.ru

